

Paragrafer om tilfellet Torgersen

Skisse til en analyse av forholdet mellom rett og litteratur

Johan Dragvoll

Avhandling for graden philosophiae doctor (PhD)
ved Universitetet i Bergen

25. mars 2009

*"...litteraturen er selv rettsskapende,
og oppstår på det stedet der retten skapes."*

(JACQUES DERRIDA)

INNHOLD

Oversikt.....	7
Takker og betakker.....	11
Paragrafer om paragraf	13
Presseklipp	15
Skrevet av Torgersen. Skrevet mot Torgersen	17
Forskrift: Rett i litteraturen og litteratur i retten	19
I. Hvis...	
1. Straffetalen eller kunsten å lage en livstidsfange	47
2. Rettspsykiatri og poesi	63
3. Litt om Torgersen-saken som kriminallitteratur.....	93
4. "LOV SANDHED RET"	141
5. Rettens mytiske lover	169
6. Aktstykker fra Teatergata	193
II. Så...	
7. Postskriptum	215
Appendiks: Straffetalen mot Torgersen.....	227
Dommer og annen litteratur.....	235

OVERSIKT

I. Hvis...

Kap 1

- § 1.1 Primærlitteratur: Dommen mot Torgersen 47
- § 1.2 Opplysninger 47
- § 1.3 Noen foreløpige spørsmål og svar 48
- § 1.4 Apropos Camus 50
- § 1.5 Retoriske rettelsler 54
- § 1.6 Forbrytelse og motiv 58
- § 1.7 Et lite vokabular for å dømme et menneske til livsvarig innesperring 59

Kap 2

- § 2.1 Forbrytelse og Staff 63
- § 2.2 Poeten som forbryter og forbryteren som poet 64
- § 2.3 Sære meldinger 69
- § 2.4 Poesi versus vitenskap 71
- § 2.5 Torgersen foran kjetterdomstolen 81
- § 2.6 Poesiens triumf 86

Kap 3

- § 3.1 Litteratur: Fem tekster om Torgersen-saken 93
- § 3.2 Tese/hypotese 93
- § 3.3 Tekst nr 1 eller en ufrivillig kriminalsatire fra påtalemakta
v/ L.J. Dorenfeldt? 94
- § 3.4 Tekst nr 2 eller justismordets kriminelle formel ifølge Bjørneboe 104

- § 3.5 Tekst nr 3 eller: ”En kriminalfortelling av Michael Grundt Spang (etter en idé av L.J. Dorenfeldt)” 111
- § 3.6 Tekst nr 4 eller mursteinens kriminalformel 125
- § 3.7 Tekst nr 5 eller Torgersen om Torgersen-saken 134
- § 3.8 Konklusjon i form av en gåte og et løsningsforslag 139

Kap 4

- § 4.1 Primære kilder: Fire høyesterettsavgjørelser mot Torgersen 141
- § 4.2 Foran lovens høyeste voktere 143
- § 4.3 Kunsten å gjøre store ting små – og små ting store 147
- § 4.4 Entydiggjøring av flertydighet 153
- § 4.5 Høyesteretts dobbeltmord 161
- § 4.6 Selvmotsigelsenens absurde figurer 163
- § 4.7 Sikkerhetsventilsimilen 166
- § 4.8 Dommens mystiske grunnlag 167
- § 4.9 Siste ord 168

Kap 5

- § 5.1 Eventyrlig åpning 169
- § 5.2 Rettens mytiske struktur i lys av Greimas 173
- § 5.3 Eventyrets rettslighet og rettens eventyrlighet i lys av Propp 186
- § 5.4 Rettens episke grunnlover i lys av Olrik 188
- § 5.5 Eventyrlig avslutning 191

Kap 6

- § 6.1 Ingress 193
- § 6.2 Forspill 194
- § 6.3 Fire karakteristikker 196
- § 6.4 Karakteristikkene 1-4 oppsummert 209
- § 6.5 Til slutt et pikant poeng 210
- § 6.6 Etterspill 210

II. Så...

Kap 7

§ 7.1 Spørsmål og svar 215

§ 7.2 Har vi rettssikkerhet i Norge? 216

§ 7.3 Note, eller: "Fredrik T. foran loven" 225

TAKKER OG BETAKKER

Jeg er mange takk skyldig for det arbeidet som jeg her har gjort meg skyldig i. Først og størst takk til Bergensskolens to av tre musketerer: Arild Linneberg og Bjørn C. Ekeland – mine tro våpendragere som har stått meg bi i faglige knipetak i vår felles kampsak for ”rett og litteratur”-studier. Mange takk skal dere ha for gode samtaler og konstruktiv kritikk, og for å ha rettet i manus med mer. Det som måtte være av feil og uklarheter faller imidlertid på min egen kappe.

Takk til Det humanistiske fakultetet, Universitetet i Bergen, som så med velvilje på dette prosjektet og innvilga meg et treårig forskningsstipend for å studere tilfellet Torgersen. Jeg håper det foreliggende arbeidet vil innfri min takknemlighetsgjeld. Ferdigstillelsen har tatt tid, blant annet fordi stipendiater i humanistiske fag ikke har tilgang til vitenskapelige assistenter, slik tilfellet er ved landets juridiske fakulteter.

Takk til ”Nordisk nettverk for rett og litteratur” samt nettverkets assosierte:¹ Karen-Margrethe Simonsen og Jens Ewald ved Århus Universitet, Thomas Elholm ved Syddansk Universitet, Helle Porsdam, Hanne Roer og Ditlev Tamm ved Københavns Universitet, Peter Garde ved Kriminalretten i Hillerød, Leif Dahlberg ved Kungliga Tekniska Högskolan, Håkan Gustafsson ved Göteborgs universitet, Jarna Petman og Ari Hirvonen ved Universitetet i Helsinki, Bjarne Markussen ved Universitetet i Agder, Anna Krakus ved New York University, Richard Weisberg ved Cardozo School of Law – og ikke minst Panu Minkkinen ved University of Leicester, School of Law, som har vært mer for dette arbeidet enn et juridisk alibi. Takk skal dere ha for tankevekkende konferanser og for

---

¹ Se nettverkets hjemmeside: <http://littrett.uib.no>.

diskusjoner dere ga på mine konferansebidrag. Dermed vil jeg også takke Nordisk Forskningsråd (NordForsk) som la de økonomiske forholdene til rette for å drifte dette nettverket over fem år, fra 2005 til 2010.

Jeg vil også rette en takk til Sten Ekroth (Sverige) som har gitt meg skrifter og dokumentsamlinger om Torgersen-saken, og dermed lettet mitt innsamlingsarbeid. Takk også til Ståle Eskeland ved Universitetet i Oslo som på min forespørsel skaffet meg bl.a. den ikke offentlig tilgjengelige rettspsykiatriske erklæringen i Torgersen-saken og Fredrik Fasting Torgersen som ga sitt samtykke til å bruke den.

En posthum takk til retorikkprofessor og talekunstner Georg Johannesen (1931–2005) som skrev til meg fra Søndeled og ga meg mer enn pågangsmot til å bedømme dommerne.

Roman Linneberg Eliassen skal ha takk for korrektoren.

Til slutt vil jeg takke jentene mine, Berit, Judit og Marie, som utstod en mann og far som har vært henfallen til en ”dada-maskin”.

Imidlertid betakker jeg meg for å ta del i den blinde tilliten til rettsvesenet som justisen avhenger av for å kunne opprettholde sin arbeidsmåte.

Johan Dragvoll,
Ranheim, mars 2009

PARAGRAFER OM PARAGRAF

Paragraf. [etymologi] [...] en del av en tekst (13. årh.) Hellenistisk gresk: *παράγραφος*, brukt for å markere skiftet av person i en dialog^[*], eller de tilsvarende delene av et kor eller parabase^[**] [...] Gammeligresk: *παράγραφη*, i samme betydning, også brukt for å markere slutten på en setning eller indikere at en passasje er misvisende.

–*Oxford English Dictionary Online*²

Paragraf. Moderne betydning: et stykke skrift eller trykk av variabel lengde med ulike interne strukturer [...] Den kan inneholde en enkelt setning, men består vanligvis av to eller flere setninger som framstiller et argument eller en beskrivelse.

–*Concise Oxford Companion to the English Language Online*³

---

* **Dialog** (av gr. *dialogos*, "samtale"). Opprinnelig betegnelse for den vekslende talen mellom to eller tre aktører, som sammen med monologer og korpartier utgjør en av bestanddelene i det antikke, greske dramaet. – *Litteraturvitenskapelig leksikon* (Kunnskapsforlaget, 1997)

** **Parabase** (gr. *parabasis*, "å komme, gå, frem"). Begrep fra det antikke greske komediateateret som betegner et punkt i dramaet der koret bryter av dramaets handling, tar av seg maskene og henvender seg direkte til publikum fra skueplassen (orkestra). Kormedlemmene kunne gi en kommentar til spillets gang, eller de kom med direkte utskjellinger, hånsord og provokasjoner til publikum. Men parabasen kunne også ta opp allmenne filosofiske og politiske temaer, mens de oppfordret publikum til å gi sitt bifall.

– *Litteraturvitenskapelig leksikon*

2 Fra *Oxford English Dictionary*, lokalisert 2009 på verdensveven:

http://dictionary.oed.com/cgi/entry/50171060/50171060spg1?single=1&query_type=misspelling&queryword=paragraf&first=1&max_to_show=10&hilite=50171060spg1 (min oversettelse).

3 Fra *Concise Oxford Companion to the English Language* i *English Language Reference*, lokalisert 2009 på verdensveven:

http://www.oxfordreference.com/views/SEARCH_RESULTS.html?q=paragraph&category=t29&ssid=1045635525&scope=book&time=0.633900612207434 (min oversettelse).

Paragraf. (av gr. *para*, "ved siden av" og *grafein*, "skrive"), del av en lovtekst markert med paragraftegnet § og et nummer. Alle norske lover, unntatt noen av de aller eldste, er inndelt i paragrafer. Ordet går tilbake til skolastikerne på 1100- og 1200-tallet og deres studier av Justinians lovverk. Av praktiske grunner delte de teksten opp i mindre deler som hver ble utstyrt med et avsnittstegn og et nummer. Avsnittstegn heter på latin *signum sectionis*, forkortet SS og etter hvert skrevet §.

– *Jusleksikon* (Kunnskapsforlaget, 2002)

Paragraf. Ordet "paragraf" betyr på engelsk avsnitt, defineres på norsk som "(lov)avsnitt". Men *graf* betyr også tegn, skrift. Para betyr bi-, ved siden av, eller over, som i parapsykologi. Litteraturviteren Gerard Genette utvikla begrepet paratekst, det er en tekst som overskrider genrene, står over dem, går på tvers, ved siden av, overalt, står over enkelttekstene. Paragraf kan også bety tilleggstegn, tegn som kommer i tillegg til tegna. Paragrafer om paragrafer...

– *Arild Linneberg, Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett* (2007)

Paragraf [...] **paragrafrytter**, person som slavisk følger ordlyden i paragrafer og bestemmelser.

– *Store norske leksikon Online*⁴

---

⁴ Fra *Store norske leksikon*, lokalisert 2009 på verdensveven: <http://www.snl.no/paragraf>.

PRESSEKLIPP

Arbeiderbladet 9. september 1954:

Mann fra Hasleveien tatt for skjending av lik-kapell

STÅR HAN BAK DET BRUTALE OVERFALLET I JUNI?

Dagbladet 9. september 1954:

Makaber fantasi-historie

Jeg har ikke sagt det som står i Arbeiderbladet, sier kriminalsjefen

VG 7. desember 1957:

16-års pike drept i Skippergt. i natt

Drapsmannen forsøkte å sette fyr på huset

Arbeiderbladet 9. desember 1957:

Syklet uten lys, ble stoppet og senere mistenkt for drap

Nylig sluppet ut av fengselet etter dom for voldtektsforsøk

Arbeiderbladet 9. juni 1958:

Slagsmål på liv og død i lagmannsretten

Desperat Torgersen kyler stol mot vitne

Legg ham i jern, få ham i jern, roper lagmannen

Vårt Land 10. juni 1958:

Folk stormet politibil for å se Torgersen

Morgenposten 10. juni 1958:

Sjeldne barnåler fra åstedet funnet i tiltaltes klær Stadig mer dramatikk

Vårt Land 11. juni 1958:

„Det er ingen tvil, det er Torgersens tannmerker”

Sakkyndige uttaler seg med sikkerhet

Kald Torgersen imøteser de fause vitner med største ro

„Har aldri møtt den drepte 16-åringen”

Ikke skyldig! hevder

Fredrik Torgersen

Den store mordsaken bygger på en mengde indisier

Dagbladet 13. juni 1958:

Statsadvokaten i mordsaken mot Torgersen:

«Jeg krever livsvarig fengsel og sikring

for alltid»

Aldri mer må denne mannen slippes løs på samfunnet

Morgenbladet 11. mai 1973:

Torgersen ingen Dreyfus:

Bjørneboe i vill kampanje for å svekke rettsvesenet

Dagbladet 16. oktober 1973:

Nye dikt av Fasting Torgersen

Klassekampen 8. august 2007:

Torgersen har tvil til gode

SKREVET AV TORGERSEN

Lovparagrafene var tørre som hestemøkk
og de glødet
med en rødmeende flamme
hver gang Justitia
la dem på bålet

dette er som å plukke lus
sa Justitia og kommenterte
lovene etter hvert som hun
lugget dem ut
og knipset dem på ilden
hvor de sprakk
med en vemmelig lyd

lovboken ble tynnere og tynnere
og Justitia blekere og blekere -
her er alt bare skjold og sverd
for de rike, sa hun
og rev en hel side
med undertrykkelse ut

da Justitia reiste seg opp
var ryggen rak -
av lovboken
var det bare de blodrøde permer
igjen

–FREDRIK FASTING TORGERSEN

(”For de rike – av de rike”, fra *Særmelding*,
Gyldendal Norsk Forlag, 1972)

SKREVET MOT TORGERSEN

”Han [Fredrik Fasting Torgersen]
skriver nærmest hva man betegner
som prosadikt uten rim og særlig
rytme. Innholdsmessig er det nokså
naivt og ubehjelpelig for en stor del.
Ingen sikker stil.... så kommer han
med en del perspektivløse talemåter
om muligheter for å komme i
kontakt med et forlag, få utgitt sine
dikt...”

–OVERLEGE N.B. JOHANNESSEN

(i ”Rettspsykiatrisk erklæring til Oslo
Förhørsrett av 7. mai 1958”)

FORSKRIFT: RETT I LITTERATUREN OG LITTERATUR I RETTEN

Kjære leser, ærede bedømmelseskomité, mine dyktigste dommere!

Følgende arbeid kan leses som paragrafer med aksjonsforskning om Fredrik Fasting Torgersens sak og diktning. Hva aksjonerer jeg for eller mot? Mest grunnleggende for: en humanisering av retten – eller rettere sagt: en gjenoppretting av jussen som en humanistisk disiplin. Mot: den rådende instrumentelle rettstenkningen, juridiske tale- og skrivemåter, der mennesket og det menneskelige er mer et middel enn et mål i seg selv.

La det straks være sagt: Dette er ikke skrevet ut fra en humanistisk lengsel etter virkelighet i en faktisk sak, men snarere på grunn av den virkelige rettens mangel på faktisitet.

Sak i dikt og dikt i sak

For å gå rett på sak før jeg går nærmere inn på det som er min sak: Fredrik Fasting Torgersen, som nektet seg skyldig, ble i 1958 dømt til Norges strengeste straff og vel så det – livsvarig fengsel og ti års sikring – for seksualmord og brannstiftelse i Skippergata i Oslo 1957, etter en ti dager lang rettergang for åpne og lukkede dører, som de fleste jurister og journalister ikke oppdaga noe galt eller kritikkverdig ved. I pressen var oppfatninga at rettsaken kunne by på ”slagsmål på liv og død” og ”stadig mer dramatisk”. Da forestillinga var over kunne publikum trekke seg tilbake fra amfi og konstatere at seks husmødre, en verftseier, en sjåfør, en stenograf, en bankfullmektig og

en avdelingssjef – kort sagt en jury på elleve rettsindige og skikkede ”like-menn” og kvinner – hadde felt en tidligere straffedømt, og straffen var lønn som fortjent. Siden den gang har Fredrik Fasting Torgersen nytteløst forsøkt å få omgjort dommen i en av norgeshistoriens mest omdiskuterte drapssaker – ikke alle vet at Torgersen har en identitet som forfatter og poet.

Min påstand er denne: Torgersens sak og diktning aktualiserer i ett og samme tilfelle en gjensidig forbindelse mellom rett og litteratur, dvs. retten som tema for litteraturen og rettens litterære og retoriske aspekter. Satt litt på spissen: Torgersen dikter om retten – og motsatt: retten dikter om Torgersen.

Leseren vil her finne to siktepunkter: på den ene side en fokusering på den litterære innsikten i retten i Torgersens diktning, som et alternativ og korrektiv til den juridiske tale- og tenkemåten; på den annen side – og det er mitt hovedanliggende – er dette arbeidet et forsøk på å lese juridisk diskurs litterært, og ikke bare som sakprosa, men som retorisk genre, som fortelling, drama og poesi med sin egen ”litteraritet”. Litteraritet? Ja, ordet er rart, jeg vet det, men så handler da også fenomenet om det spesifikt litterære som *ostranenije* (underliggjøring).⁵ Jeg bruker ordet litteraritet, ikke bare i strengt formalistisk forstand, skjønt det også er noe underlig og gåtefullt over rettens litterære egenart og iscenesettelse av en sak, men som et fellesbegrep for litterære aspekter som sådan: retorisitet, narrativitet, teatralitet, poetisitet. Selv om jeg her befatter meg med juridiske diskurser som tilsynelatende ligger så langt fra litteraturen som det er mulig å komme (lover, dommer, prosesskriv), føler jeg likevel ikke at jeg forlater litteraturanalysens domene, og som jeg tidligere hadde begynt å studere overføringsverdien av på retten i en avhandling om Liland-saken, bl.a. som spøkelsesroman og absurd teater.⁶ I et av de tidligste arbeidene innen ”rett og litteratur”-feltet, essayet ”Law and

---

5 Se Viktor Sjklovskij, ”Kunsten som grep”, i *Moderne litteraturteori. En antologi* (red. Atle Kittang, Arild Linneberg, Arne Melberg og Hans H. Skei), Oslo: Universitetsforlaget, 1991.

6 Se Johan Dragvoll, *Litteratur og rett i Liland-saken*, hovedfagsavhandling i allmenn litteraturvitenskap, Universitetet i Bergen 2001, og ”Litteraturens norske triumf: Tilfellet Per Liland”, i *Retfærd: Nordisk juridisk tidsskrift* 104, 2004.

Literature” fra 1925, hevder den amerikanske dommeren Benjamin N. Cardozo at også dommere er stilister, litterater og må være det for at dommene skal overbevise.⁷ Selv den tørreste av den tørre sakprosa, er kanskje ikke så knusktørr allikevel? Min undersøkelse av det rettslige materialet i Torgersen-saken, som dommer⁸ og andre juridiske diskurser, er et litteraturvitenskapelig (=humanvitenskapelig) forsøk på å videreføre den fokuseringen på rettens litteraritet og retorisitet som ble kraftig initiert av forfatteren Jens Bjørneboe i første halvdel av 1970-tallet, bl.a. i en serie avisartikler samlet i boka *Politi og anarki* (1975) og i skuespillet *Tilfellet Torgersen* (1973).⁹ Siden den gang har flere kjente norske forfattere skrevet om Torgersen-saken, som André Bjerke, Ebba Haslund og Thorvald Steen, men Torgersens diktning er blitt lite kommentert, og forholdet mellom Torgersens sak og rettsdiktning, er nærmest ikke blitt fokusert.¹⁰

Før jeg i denne skriften før skriften går videre i min saksframstilling, skyter jeg inn litt *refutatio* i *exordium*, dvs. gjendrivelse av motforestilling i innledningen. Når en litterat som jeg her går til det skritt å påvise rettslig retorisitet, er jeg fullstendig klar over at jeg ifølge retorikklæren til juristen Hans Petter Graver, kunne spart meg arbeidet. I hans bok *Rettsretorikk – en metodelære* (2007) blir retoriske rettsanalyser fra humaniora, herunder ”law and literature-studies” og som dette arbeidet skriver seg inn i, henvist til ”å påvise selvfølgeligheter gjennom subtile analyser.”¹¹ Gravers *Rettsretorikk* er illustrert med en knyttneve på første side og en åpen hånd på den siste. Hans Petter Graver skriver seg imidlertid den motsatte vei av hva illustrasjonen skulle tilsi. Han begynner med

---

7 Benjamin N. Cardozo, ”Law and literature”, i *Law and literature and other essays*, New York: Harcourt, Brace and Company, 1931.

8 Jeg bruker domsbegrepet i utvidet forstand om avgjørelsestale som sådan, inklusive kjennelser og beslutninger.

9 Jens Bjørneboe, *Politi og anarki: Essays*, Oslo: Pax, 1993, og *Tilfellet Torgersen*, Oslo: Pax (i kommisjon for Danmark: Borgen forlag).

10 For en rettslig analyse av bevismaterialet i Torgersen-saken, se Ståle Eskelands 542 siders utredning: *Bevisene i Torgersen-saken*, Oslo 5. april 2005. Utredningen er lagt ut på verdensveven under www.torgersensaken.no: http://www.torgersensaken.no/Utredningen.pdf.

11 Hans Petter Graver, *Rettsretorikk - en metodelære*, Bergen: Fagbokforlaget, 2007, s. 119-120.

en åpen hånd og et motto om humanismens viktighet for rettstenkningen og ender med en lukket hånd som avskriver humanvitenskapens retoriske innsikt i og overføringsverdi på retten. For Graver er det "selvsagt", som det heter, at retten er retorisk; og man står overfor en gåte: Hvis det er selvsagt at retten er retorisk, hvorfor sier Graver det da? Eller: Hvorfor har Hans Petter Graver tatt seg bryet med å skrive en hel liten bok om noe som sies å si seg selv? Selvfølgelighets-sjargongen hos Hans Petter Graver er den overfladiske retorikken som er fremmed for nærlesning, og som nøyer seg med å la det som *sier-seg-selv* si alt og ingenting om enkelttilfellet. Graver forliker rettsretorikk med det å påvirke, uten større interesse for hvordan denne påvirkningen skjer.¹² Retorikkens system av begreper og praktiske fagtermer er ikke fem fag eller fingre på Gravers hånd når han skriver sin håndbok i rettsretorikk. Det er med andre ord syvmilssteg fra Hans Petter Gravers minimale retorikkonsept til retorikkprofessor Georg Johannesens maksimumsretorikk i *Rhetorica Norvegica* (1987), der alle retorikkens fem fag potensielt inngår i retorikkens mål: overbevisning (eller overtalelse). Overbevisning kan oppnås ved heuresis/inventio (det å finne bevismidler), ved taxis/dispositio (disposisjonen av bevismidlene), ved lexis/elocutio (den språklige utformingen av bevismidlene ved hjelp av troper og figurer), ved mneme/memoria (husken) og ved hypokrisis/actio (framføringen med stemme og gester).¹³ Helt siden antikken har juristene vært retorer, talekunstnere. Allerede Aristoteles plasserte rettstalen blant retorikkens hovedgenrer.¹⁴ "Når man bruker språk er det ingen vei utenom retorikken," skriver humanisten Peter Brooks i *Law's Stories: Narrative and Rhetoric in the Law* (1996): "Poenget er å vite hvor i retorikken man befinner seg, hvilke topoi man bruker og hvilken effekt det kan ha."¹⁵ Dette er ikke spissfindig, men vesentlig. *Topoi* er ikke en mer høytsvevende gresk glose enn flertallsformen av *topos*, som i den klassiske retorikken betyr "sted", dvs. et

---

12 I.c.

13 Georg Johannesen, *Rhetorica Norvegica*, Oslo: LNU/Cappelen, 1987, s. 7.

14 Aristoteles, *Retorikk*, Oslo: Vidarforlaget, 2005, s. 35.

15 Peter Brooks, "The Law as Narrative and Rhetoric", i *Law's Stories: Narrative and Rhetoric in the Law* (ed. Peter Brooks and Paul Gewirtz), New Haven and London: Yale University Press, 1996, s. 20 (min oversettelse).

sted der argumenter kan finnes, f.eks. et sitat av Peter Brooks som mot-topos til Hans Petter Gravers stedville metode i *Rettsretorikk*. Graver later dessuten til å mene at rettsanalyse krever en helt spesiell retorisk metode. Jeg ser det heller slik: Det fins lite rettsretorikk, men mye klassisk retorikk i retten. Til opplysning: Gravers *Rettsretorikk* har en litteraturliste på knappe fire verk: Aristoteles *Retorikk* og et utdrag av Ciceros taler samt to bøker av to jurister: en dommer og en engelsk adelsmann. Graver svever i *Rettsretorikk* ”som en fugl rundt i retorikkens tre” og lander på en aristotelisk grein fra det 4. årh. f.Kr., der retorikk defineres som ”evnen til å se hvilke muligheter vi har til å overbevise i enhver sak”¹⁶ (men uten anvendelse av anførselstegn og kreditering av Aristoteles). ”Meg bekjent finnes det få forbilder fra nyere tid som presenterer retorikk som metode for det ”egentlige” juridiske arbeidet som består i å analysere det faktiske og rettslige materialet [...]”, sies det på side 120 av 122 små sider. Gravers *topos*: De gamle er best. Det har imidlertid skjedd en del i retorikken siden antikken av betydning for forståelsen av retorikken i retten, den dekonstruktive nyretorikken ikke minst. Rettslige diskurser, som domstaler og rettstaler, aktualiserer retorikkens grunnleggende bestanddeler: kunsten å tale veltalende som kunsten å overbevise for å bevise. Graver omtaler i grunn sin egen bok best selv: ”Det er lite i denne boken som er originalt.”¹⁷

Tilbake til saken: Disse to perspektiver, retten i litteraturen og litterariteten i retten, Torgersens dikt og sak, sak i dikt og dikt i sak, både er og er ikke samme sak: litteratur og rett er to synonymmer og to motsetninger i de samme ordene. Men, jeg kan ikke støtte den tradisjonelle oppfatning som postulerer et naturgitt skille mellom fakta og fiksjon, mellom sakprosa og kunstprosa, juss og litteratur, som om den første forvalter ”virkeligheten” og den andre bare er ”oppspinn”, den ene objektiv og den andre subjektiv. Begge er *litera*, litteratur, og like dømt av språket til å dikte. Jeg vil si, som dikteren og retorikeren Georg Johannesen har sagt det i en fagkritisk pamflett på juridisk vis: ”Til det

---

16 Graver, op. cit., s. 10 og 119. Sml. Aristoteles, op. cit., s. 27.

17 Graver, op. cit., s. 121.

motsette er bevist, vil eg hevde at all "litteratur" er "diktning."¹⁸ Den rettslige litteraturen som Torgersen-saken avgir, ser ikke ut til å motbevise det, verken i form eller innhold. Og det hjelper neppe annet enn skinnobjektiviteten at: "Lovparagrafene var tørre som hestemøkk" (Fredrik Fasting Torgersen).¹⁹ For selv noe så knusktørt som lover synes, i likhet med litteraturen, å være grunnleggende tvetydige og kan tolkes forskjellig bl.a. ut fra fortolkerens forståelseshorisont. I pionerverket *Heracles' Bow: Essays on the Rhetoric and Poetics of the Law* fra 1985 framhever den amerikanske litteratur- og jussprofessoren James Boyd White nettopp tvetydighet som det vesentlige fellestrekk mellom loven og litteraturen: "Hver betegnelse i en lovregel har et spekter av mulige betydninger å velge mellom [...] disse usikkerhetsmomentene er faktisk grunnleggende for hva vi mener med litteratur og med lov."²⁰ For Boyd White er lovens tvetydighet en styrke, men tvetydigheten åpner samtidig opp for ulike tolkninger, inklusive feiltolkninger. Mordparagrafen for eksempel (Straffeloven²¹ § 233), som Torgersen ble dømt etter, kan leses litterært som et lite epos om en hendelse og følgene av den, med begynnelse (drap), midte (straffutmåling) og slutt (fengselsopphold):

Den, som forvolder en andens Død [...], straffes for Drab med Fængsel i mindst 6 Aar.

Hvem er lovens "Den"? "Den" er et tegn som refererer til drapsmannen, men hvem er i tilfellet den som skal straffes for drapet på den 16 år gamle Rigmor Johnsen i et portrom i Skippergata 6b natten til den 7. desember 1957? Dette mysteriet, selve krumtappen i enhver klassisk oppbygd kriminalfortelling, åpner opp for en nærmere beskrivelse, en saksframstilling – det narrative. Det å framstille en sak for retten har helt siden antikken vært en del av retorikken – og det samme som å fortelle: *narratio*. Lovteksten identifiserer ikke forbryteren

---

18 Georg Johannesen, *Om "Norges litteraturhistorie"*, Oslo: Forlaget Novus, 1975, s. 34.

19 Åpningslinjen i diktet "For de rike – av de rike" fra *Særmelding*, Oslo: Gyldendal, 1972.

20 James Boyd White, *Heracles' Bow: Essays on the Rhetoric and Poetics of the Law*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985, s. 66 og 90.

21 Almindelig borgerlig Straffelov av 22. mai 1902.

nærmere enn som et pronomen: "den" som gjorde det. Ifølge Georg Johannesen etter Heinrich Lausberg (etter Platon) fins det to typer tale: Forbrukstale og gjenbrukstale.²² Lover som litteratur er alltid gjenbrukstale, dvs. de kan brukes om igjen på samme måte i flere situasjoner.²³ Gjenbrukstale skiller seg fra forbrukstalen ved form(ler) og ved funksjon (gjentagbarhet).²⁴ Tiltalen er forbrukstale og myntet på det konkrete tilfellet: Torgersen gjorde det! Hva blir så straffen? Straffen er "Fængsel", dvs. isolasjon, overvåkning, tvang, smerte og pine.²⁵ Hvor lang blir straffen? Blir den 6 eller 7 eller 8 år... osv.? Her gir loven mange valgmuligheter, fra seks års fengsel og oppover, helt opp til livsvarig etter den gamle bestemmelsen. Torgersen ble dømt til "Fængsel paa Livstid" (etter paragrafens annet ledd), men slapp likevel levende fra det etter 16 års fangeliv. Uttrykket "livstid" er en hyperbel, dvs. en overdrivelse som ikke skal tas bokstavelig. Både på mordparagrafens beskrivelsesside ("Den, som...") og rettsfølgeside ("straffes...") står loven altså åpen for flerfoldige tolkninger fra lovens voktere. Med hensyn til forholdet mellom tegn og referanse, viser allerede loven at det fins tegn eller ord med en ustabil mening. Mordparagrafen forteller dessuten en aldri så liten skipperskrøne. For her står det svart på hvitt at den som dreper straffes for det; i så fall må Norge ha en eventyrlig god oppklaringsprosent på ikke mindre enn 100. Jeg tror jeg tør si at loven lyver. Og som alle løgndetektorer er også rettsapparatet en løgnmaskin som produserer falske fortellinger. For det skjer, som den danske juss-professoren Ole Krarup sier det i *Retten, magten og moralen. Undertekster til retfærdighedmyten* (1996), også "fejl i de apparater der overfører virkeligheden til retshandlinger,"²⁶ for eksempel kan en uskyldig person få rollen som mordparagrafens "Den". I så fall blir loven en dobbel fiksjon: Den som drepte

---

22 Georg Johannesen i "Skrift = litteratur = skrift", intervju av Øystein Vidnes, *Prosopopeia*, nr 2/99. Lokalisert på verdensveven: http://www.hf.uib.no/andre/prosopopeia/2_99/georg.htm.

23 Johannesen 1987, s. 159.

24 I.c.

25 Se Fredrik Fasting Torgersen, *Episoder fra 16 års fangeliv*, Oslo: Fønix forlag, 1977: "En åpen beretning om medfanger og voktere, dystre og muntre begivenheter fra min tid bak murene."

26 Ole Krarup, *Retten, magten og moralen. Undertekster til retfærdighedmyten*, [København]: Lindhardt og Ringhof, 1996, s. 14.

straffes ikke, mens den som ikke drepte straffes for drap. Dette som en illustrasjon på lovens litteraritet og flertydighet, potensielle og reelle fiksjoner.

Juridisk diskurs, som for eksempel en tiltale eller rettsavgjørelse, blir vanligvis forbundet med genren sakprosa. Hva er sakprosa? I Universitetsforlagets "Hva er"-serie (uten spørsmålstegn) kommer sakprosaprofessor Johan L. Tønnesson ved Universitetet i Oslo med følgende definisjon av hva sakprosa er, og som innenfor "hva er"-bøkernes rammer oppgis å skulle gi også "den viderekomne nye perspektiver":

Sakprosa er tekster som adressaten har grunn til å oppfatte som direkte ytringer om virkeligheten.²⁷

Hvis dette er sakprosa, er da drapstiltalen mot Torgersen sakprosa? Det ser ut til å avhenge av mottakerens personlige virkelighetsoppfatning. For Torgersen var straffen virkelig nok, selv om skylden for han er et tekstlig fenomen, basert på en fiksjon: drapstiltalen. For hans dommere, derimot, ble tiltalen oppfatta som fakta, slik domstolene seinere har stadfesta dommen som om den ga en virkelighetsbeskrivelse av ugjerningene i Skippergata. Hvordan skal dette forstås? Her er tre mulige alternativer:

Alternativ 1: Dommen faller innenfor Tønnessons sakprosadefinisjon.

Alternativ 2: Dommen faller utenfor Tønnessons sakprosadefinisjon.

Alternativ 3: Alternativ 1 og 2 utgår fordi Tønnessons sakprosabegrep ikke er holdbart. Bokstavene står i veien for den virkeligheten som dommerne og Tønnesson omtaler. Åtti års avansert språkforskning forteller en historie om referensialitetens splittelse og fall fra virkeligheten og tilbake til språket, fra Pragskolen og Jan Mukařovský, den russiske formalismen og Roman

---

27 Johan L. Tønnesson, *Hva er sakprosa*, Oslo: Universitetsforlaget, 2008, s. 34.

Jakobson²⁸ til dekonstruksjonen og Jacques Derrida som sa: "Det finnes ingen ting utenom teksten" (f.eks. tekster er selvreferensielle).²⁹ Eksempel: Mordparagrafen straffer alltid morderen på papiret; ikke alltid i virkeligheten. Hva er sakprosa? Norges fremste sakprosaekspert Georg Johannesen sa: "Sakprosa er det samme som *negert poesi* [...], det vil si bortfall eller bevisst fjerning av poesiens virkemidler og kjennetegn."³⁰ Men, som vi skal se i de følgende kapitlene, så lykkes det ikke alltid sakprosaen i og om Torgersen-saken å avskaffe litteraturens kjennetegn.

På den annen side: Litteraturen har også en annen egenart enn retten. I *Røff guide til Theodor W. Adornos estetiske teori* (1999), skriver Arild Linneberg: "Det som skiller kunst fra kommunikasjon, er flertydigheten, mente [Umberto] Eco, som beskrev denne flertydigheten systemteoretisk: et kunstverk er et åpent system."³¹ Mens man i jussen feller entydige dommer når to eller flere uforenlige diskurser står mot hverandre, fastholder litteraturen flertydigheten – og åpner opp for en annen og mer menneskelig forståelse av rettslige konflikter enn den reduktive entydighet som domsslutningen i regelen innebærer. Retten har sin egen dialektikk; den avveier ulike synspunkter mot hverandre og ender opp med et valg mellom ett av to. Sagt på en annen måte: Retten omgjør det som er et dilemma til en absolutt dikotomi, til enten/eller, skyldig/uskyldig, handling/ikke-handling, ja/nei. For meg ligger ikke vesensforskjellen mellom rett og litteratur i tvetydigheten, men i hvordan tvetydigheten håndteres. Her trengs straks en oppklaring. For, som Bjørn C. Ekeland i Bergensskolen har bemerket det, synes det å råde et romantisk litteratursyn blant juristene.³² Dette vil si en forestilling om at forholdet mellom juss og litteratur handler om fornuft vs. følelser, er mellom det rasjonelle og det emosjonelle, mellom rettens

---

28 Se Anders Heldal og Arild Linneberg (red.), *Strukturalisme i litteraturvitenskapen*, Oslo: Gyldendal, 1978.

29 Gjengitt etter Tønnesson, op. cit., s. 63.

30 Georg Johannesen, *Om den norske skrivemåten*, Oslo: Gyldendal, 1981, s. 19.

31 Arild Linneberg, *Røff guide til Theodor W. Adornos estetiske teori*, Oslo: Gyldendal, 1999, s. 89.

32 Bjørn C. Ekeland, "Beyond Interpretation? On the Far Side of Legal Hermeneutics", foredrag på konferansen "Law as Literature – Interpretation and Beyond", arrangert av Nordisk nettverk for rett og litteratur, Helsinki, 4. oktober 2008.

logos og litteraturens *patos*. Tilfellet Torgersen, Torgersens dikt og sak, tyder snarere på at det kan forholde seg motsatt: Diktning er tenkning (som en avdød dikter og retorikkprofessor sa det) og Torgersens rettsdikt er rasjonelle, tenksomme og omtensomme, mens det er påfallende mye *patos* eller følelsesargumenter å finne i den rettslige retorikken. Som da Torgersens anklager oppnevnte seg til straffedommer over Torgersen og i retten utbrøt: ”Denne mannen må aldri mer slippes løs på samfunnet!”³³

Utgangspunktet for mitt arbeid var en påtrengende følelse av utilfredshet over hvordan domstolene i en sak som Torgersen-saken, uten større betenkeligheter, har redusert sakens motstridende beviser og flertydighet til noe tilsynelatende entydig og sikkert, selv om sakskomplekset, som jeg skal vise, er like tvetydig og ”litterært” som litteraturen. Rettsavgjørelser er en effektiv og løsningsorientert genre, uten kunstens estetiske varhet for tvetydighet. Dommere må dømme, avgjøre, forsøke å lage en utvei fra – eller å løse – en kontradiktorisk og aporetisk (”utveisløs”) konflikt. Men i dette ligger også et grunnleggende problem i det å dømme og som dommer innebærer, nemlig en entydiggjøring av sakens flertydighet. Torgersen-saken framstår for meg som et paradigmatisk eksempel på det problematiske med å felle en entydig dom, og ikke minst det å opprettholde en domfellelse, når diskursene er flertydige og gjensidig utelukker hverandre. Kort sagt vil jeg arrestere den reduksjonismen som utøves blindt av justisen, og jeg vil belyse de indre motsetningene som skjuler seg i saksforholdet. Eller som Roland Barthes i *Roland Barthes om Roland Barthes* (1975) nesten alt har sagt det: En dom som undertrykker en annen diskurs er utilstrekkelig fundert. Skulle dommerne ta konsekvensen av den tvilen, og da snakker jeg ikke om den ”rimelige” tvilen der dommerne selv bestemmer hva den skal rime med, men om den tvilen som ligger i et sprikende og usikkert saksforhold, ville det ikke blitt noen domfellelser i omtvistelige tilfeller. Skyldige ville gått fri, men uskyldige ville heller ikke blitt dømt – og det er vel det viktigste? Eller er det bare på festtalenivå at det er bedre at ti skyldige går fri enn at én uskyldig blir dømt? Torgersen har i over 50

---

³³ *Dagbladet* 13. juni 1958.

år hardnakket hevdet sin uskyld, mens bevisene på det motsatte stadig er blitt svekket av nye mot-beviser. For justisen er Torgersens motstand mot anklagen og livstidsdommen kun et uttrykk for fornektelse av skyld. Men tenk om han har rett? Det motstridende bevismaterialet i Torgersen-saken kan ikke utelukke at Torgersen har rett, selv om han ikke har fått rett. Jussprofessor Anders Bratholm, som fulgte deler av rettsforhandlingene som stipendiat, var overbevist om at Torgersen ble dømt med rette, ikke minst fordi en rekke sakkyndige hadde konkludert sikkert med at tre tekniske spor – et bittmerke i den dreptes bryst, avføring på Torgersens sko og barnåler i hans dress – knyttet Torgersen til ugjerningene. I dag derimot påpeker han kraftig svakhetene ved bevisene i 1958: ”Det er nå på det rene at de tekniske sporene ble feiltolket. De knytter ikke Torgersen til drapet.”³⁴

I min nærlesning av rettsmateriale i Torgersen-saken har jeg fulgt rådet fra Paul de Man i *Blindness and Insight* om å lese såkalte ”ikke-litterære” tekster med den samme varhet for tvetydigheter og indre motsigelsesfullhet, dekonstruksjoner, som ”litterære” tekster.³⁵ Hva er dekonstruksjon? Paul de Man svarer: ”Poetisk skrift er den mest avanserte og raffinerte form for dekonstruksjon.”³⁶ Georg Johannesen kommenterer slik: ”Et dekonstruktivt moment er grunnleggende i all diktning. Dekonstruktiv diskurs kan kalles litterær eller retorisk eller bare poetisk.”³⁷ Det som jeg særlig har søkt gjennom det rettslige materialet, er dekonstruksjoner. Jeg hadde lest Jacques Derridas *Lovens makt* (1990) og var blitt overbevist om at retten er dekonstruksjonens egentlige anliggende;³⁸ kontradiksjon, motsigelse, er rettens grunnleggende metode for å løse konflikter, i retten spilles konfliktens parter ut mot hverandre, påstand står mot påstand, argument mot argument, språk mot språk, retorikk mot retorikk. I retten befinner vi oss så å si i en dekonstruktiv ursituasjon, der

---

34 Anders Bratholm, ”Torgersen-saken og rettssikkerheten”, *Dagsavisen* 27. januar 2009, lokalisert på verdensveven: <http://www.dagsavisen.no/meninger/article394466.ece>.

35 Paul de Man, *Blindness and Insight* (2nd ed.), London: Routledge, 1983, s. 110. Første utgave 1971.

36 Paul de Man, gjengitt etter Georg Johannesen, *Rhetorica Norvegica*, 1987, s. 141 (min oversettelse).

37 I.c.

38 Jacques Derrida, *Lovens makt*, Oslo: Spartacus, 2002.

ulike lesemåter og rettslige grunnlag står mot hverandre og gjensidig utelukker hverandre. Et dekonstruktivt moment ligger også i lovenes grunnstruktur, slik tilfellet er med regel og unntak. Ingen regel uten unntak, ingen konstruksjon uten dekonstruksjon. Unntaket bekrefter og avkrefter regelen. Sagt på en annen måte: Juridisk diskurs er i likhet med diktningen grunnleggende dekonstruktiv; tvetydig, kontrasterende og motsetningsfull. Er det mine dekonstruksjoner? Med andre ord: Kan dekonstruksjoner selv de-konstrueres? Mulig det, i så fall forbeholder jeg meg retten til å oppleve rettens motsigelsesfullhet, men jeg tror også det kan settes spørsmålsteget ved spørsmålet. For meg er ikke "dekonstruksjon" en metode eller et redskap som fortolkeren har for hånden; tekster dekonstrueres ikke instrumentelt av en mystisk "dekonstruktør". Ut fra dekonstruktiv tenkning kan de sies å oppløses av sine egne indre motsetninger eller av andre motstridende diskurser. Derrida gjør det klart "at dekonstruksjonen ikke en gang er en *handling* eller en *virksomhet*", ikke minst "fordi den ikke tilkommer et *subjekt* som skulle ta initiativet og applisere den på et objekt, en tekst, et tema, osv. Dekonstruksjonen finner sted, den er en begivenhet som ikke avventer subjektets [...] overveielse, bevissthet eller organisering. *Det dekonstruerer seg.*"³⁹ I et essay om juss og dekonstruksjon skriver Jack M. Balkin, på bakgrunn av Jacques Derrida og Paul de Man: "I realiteten er dekonstruksjon ikke et redskap, men en tilstand: rettslige doktriner er allerede dekonstruert uten noe menneskelig valg eller inngripen."⁴⁰ Men – og det er et metodisk poeng i denne sammenheng – de juridiske diskursenes motsigelsesfullhet er nødvendigvis ikke selvbelysende; konstruksjonenes fall i de rettslige tribunaler ligger ikke nødvendigvis i dagen som ruinene på *Forum Romanum*, men kan skjule seg i retoriske tilsløringer av saksforholdet, så vel som i overfladisk hurtiglesning eller forblindete forestillinger om rettsvesenets fortreffelighet. Kort sagt: Jeg tror dekonstruksjoner fins og finner sted, ikke minst på det juridiske området. Fanningen (*inventio*) er retorikkens første fag. Og den som leter finner mye dekonstruksjon i Torgersen-saken.

---

39 Jacques Derrida, "Brev til en japansk venn", i *Agora* 1-2/2005, s. 8-9.

40 Jack M. Balkin, "Deconstruction", 1995-1996, lokalisert på verdensveven:
<http://www.yale.edu/lawweb/jbalkin/articles/deconessay.pdf> (min oversettelse).

Som leseren alt har skjønnet: Dette arbeidet er et kritisk arbeid. Den kritiske tilnærmingen til retten, og det juristene utøver på sin måte under merkelappen ”kritisk juss”, anser jeg som en livsviktig aktivitet og som en menneskerett. Som et etisk fundert alternativ til juridiske kalkulasjoner og reduksjoner, rettspositivisme og instrumentalitet, skal jeg her forsøke å ha Max Horkheimers læresetning i *Kritisk teori* (1968) for øyet: ”Å se bak faktaene; [...] å skjelne mellom overflaten og essensen, uten å forminske betydningen av noen av delene.”⁴¹ Metodisk overført på retten: Å undersøke saksforholdet som skjuler seg bak saksframstillingen og framstillingsformens slør over saksforholdet. Det som gjelder mer enn noe i en rettsanalyse, er å fokusere det menneskelige som rettsformene altfor ofte har fordreid, umenneskeliggjort.

Litteraturhistoriens rettshistorie – og vice versa

”Litteratur og lov og rett har hengt sammen siden arilds tid”, åpner Arild Linneberg med å si i sin lovtale fra *Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett* (2007).⁴² For meg åpenbarte denne sammenhengen seg på Arilds tid – det vil ganske nøyaktig si høsten 1997, da Arild Linneberg introduserte meg og mine medstudenter ved Universitetet i Bergen for et helt nytt fagområde i Norge og Norden med røtter til akademia i USA, såkalte ”Law and literature studies”.⁴³ Dette vil si studier av retten som tema i litteraturen og litterære aspekter i retten. Mye av verdenslitteraturen fra Bibelen og de greske tragediene, til Kafka og fram til i dag handler om juridiske forhold, om lov og rett og urett, om forbrytelse og straff, sant og usant, og omvendt. ”Juss er som fortelling, drama, poesi og retorikk”, skriver James Boyd White.⁴⁴ Torgersen-saken er som retorikk og litteratur, som talekunst og skrivekunst, og konkretiserer seg med sine slående litterære undergenrer som kriminalfortelling, melodrama og folkeeventyr. Jeg sier ikke at det er god litteratur eller

---

41 Max Horkheimer, *Critical Theory*, New York: Continuum, 2002, s. xiv (min oversettelse).

42 Arild Linneberg, *Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett*, Oslo: Gyldendal, 2007.

43 Se mer om Arild Linnebergs forskningsvirksomhet på ”rett og litteratur”-feltet i Johan Dragvoll og Bjørn C. Ekeland, ”Fortale”, i Linneberg, op. cit., s. 10-14.

44 Boyd White, op. cit., s. ix (min oversettelse).

holdbar retorikk, for det er det som regel ikke, men begrepene er særlig påtrengende.

Torgersens sak og diktning skriver seg inn i en lang historie, som egentlig er to parallellhistorier: litteraturhistoriens rettshistorie og rettshistoriens litteraturhistorie. Leseren vil kanskje stusse over at jeg legger såpass stor vekt på en temmelig ukjent norsk enkeltforfatter når så mye av den store litteraturen omhandler juridiske forhold. Forklaringen er at Torgersens litterære rettshistorier også forteller en historie om rettens litteraturhistorie. I rettsdiktningen til Torgersen er ikke bare retten, men også rettens litteraritet et helt eksplisitt tema: ”En skulle tro at tiltalte var på teater i stedet for i tiltaleboksen tiltalt for en av de groveste forbrytelser i vår kriminalhistorie!”, skriver han i *Hevnen* fra 1978.⁴⁵ Men for Torgersen er rettens teatrale rom om mulig mer teatralt enn teaterets rettslige rom: ”Et mer latterlig skuespill enn det som foregår her har da aldri vært fremført på noen scene!”⁴⁶ Med andre ord: I Torgersens diktning fins det en litterær bevissthet om rettens teatralitet. Lakonisk og med svart humor uttrykker den livstidsdømte dikteren Fredrik Fasting Torgersen en grunnleggende absurd livsstemning: ”Er det ikke en komedie alt sammen da?”⁴⁷ Men den rettslige komedien gir ingen befriende latter; latteren forstummer brått i sakens tragiske alvor.

Humanvitenskapens nytte, og ikke ulempe, for jussen

Jeg vil altså bestemme jussen vesentlig ved å la den være innskrevet i litteraturen og retorikken som fag. Avgjørende for forståelsen av en sak som Torgersen-saken er også rettslig semiotikk, det vil si: spor og tegn i saken og deres betydning. Etter den franske tegnteoretikeren Ferdinand de Saussures *Cours de linguistique générale* (1916) kan et tegn, det være seg et språk tegn eller andre typer tegn, sies å ha to sider, som er to sider av samme sak, uttrykt

---

45 Fredrik Fasting Torgersen, *Hevnen*, Oslo: Forfatterforlaget, 1978, s. 87.

46 I.c.

47 Fra intervju med Fredrik Fasting Torgersen i *Dagbladet*, 25. august 1972, etter utgivelsen av hans første diktsamling *Særmelding*.

gjennom begrepsparet: *signifikant/signifikat*, dvs. en uttrykksside og en betydningsside.⁴⁸ Ett og samme tegn (signifikanten) kan ha flere forskjellige betydninger (signifikater). For eksempel er ordet signifikasjon på fransk et tegn med en dobbeltbetydning: ”*Signification* betyr foruten *betydning* også *rettslig forkynnelse*.”⁴⁹ Det grunnleggende semiotiske konseptet *signifikant/signifikat* har altså en tvetydig betydningsside med en rettslig side. Beviser kan tolkes som tegn på noe som er temmelig sikkert og entydig, eller i det minste overbevisende, sannsynlig. Blodspor, for eksempel? Det ble angivelig funnet blodflekker under noen av fingerneglene på Torgersens høyre og venstre hånd. Blodspor på begge hendene virker mistenkelig og kan tyde på mord, men det er ikke sikkert. Blodet kan også stamme fra en boksekamp, eller det behøver ikke å ha vært blod i det hele tatt, men noe så harmløst som appelsinsaft, ettersom bl.a. fruktsafter gir utslag som blod på et felles enzym etter datidens kjemiske prøvemethoder.⁵⁰ Et spor eller tegn som dette er polysemisk, det er tvetydig, det er usikkert, og det beviser kort sagt ingenting, med unntak for politi- og påtalemyndighet og domstolene som ignorerer at Torgersen var en bokser utsatt for blødninger og til daglig spiste appelsiner. Slik er tegnene i hele Torgersen-saken: De er tvetydige indisier og ikke sikre beviser, de er innbyrdes motstridende og usikre. Ikke desto mindre har Torgersens anklager, påtalemyndighet, rettsvesenet, og nå senest Gjenopptakelseskommisjonen for straffesaker forsøkt å nå fram til sikre konklusjoner, å oppheve sakens polysemiske tegn, ved å legge disse usikre tegnene sammen i en såkalt ”samlet vurdering”. *Topos*: Sammen er vi (indisiene) sterke? Men en kjede er ikke sterkere enn det svakeste ledd, og beviskjeden i Torgersen-saken har mange svake ledd som ikke blir sterkere av at man setter dem sammen. Eller som Camilla Juell Eide og Erling Moss har sagt det i sitt Torgersen-arbeid ”...aldri mer slippes løs...” (1999):

---

48 Ferdinand de Saussure, *Kurs i allmän linvistik*, [Staffanstorpe]: Bo Cavefors Bokförlag, 1970, s. 93-95.

49 Oversetteren Einar Eggens anmerkning i den norske utgaven av Roland Barthes, *Mytologier*, Oslo: Gyldendal, 1975, s. 173.

50 Se Ståle Eskelands utredning *Torgersen-saken: Gjenopptakelseskommisjonens sviktende grunnlag for å avslå kravet om gjenopptakelse*, Oslo 5. september 2008, punkt. 3.4.1., lokalisert på verdensveven: <http://www.torgersensaken.no/esk050908.htm>. Se også avsnittet ”Blodspor” i Camilla Juell Eide og Erling Moss, ”...aldri mer slippes løs”: *Historien om Fredrik Fasting Torgersen*, Oslo: Pax, 1999, s. 136-143.

Indisiene blir summert. Flere svake ledd i en kjede av informasjon om ”samme hendelse” gjengitt i tiltalebeslutningen, får den effekt at de gjensidig forsterker hverandre. Slik bevisførsel som dette har ingenting med sannhetssøking å gjøre.⁵¹

For å styrke indisiene og binde dem sammen til en overbevisende beviskjede, tyr retten til retoriske grep og kunstmidler, til veltalenhet og overtalelse, dramatiseringer og fortellinger – og faktiske fiksjoner. Senest har Gjenopptakelseskommisjonen særlig dyrket det dramatiske, mistankens hermeneutikk som retorikk, bl.a. ved å omtale tvetydige spor og tegn i saken som ”påfallende”, trass i at de samme sporene lett kan gis en helt udramatisk fortolkning. Myndighetenes omgang med indisiene i Torgersen-saken er selv en påfallende melodramatisk forestilling, der ethvert indisium, tvetydige tegn eller spor i saken, hvor uskyldig de enn kan forstås, så å si konsekvent blir en del av forbrytelsen og tolkes til ulempe for Torgersen i stedet for til hans fordel, slik tegnenes tvetydighet åpner opp for, og som jeg hittil hadde trodd var et grunnleggende juridisk tolkningsprinsipp og har vært det siden romerrettens *”In dubio pro reo”* (“I tvil for den anklagede”). Men myndighetene er tydeligvis ikke i tvil om Torgersens skyld og tolker bevisene deretter, selv om bevismaterialet har gitt mindre fordomsfulle fortolkere stadig større grunn til å tvile. For eksempel den humanistiske juristen Anders Bratholm:

Politiet/påtalemyndigheten finner en person de synes «passer», etterforskningen blir rettet mot vedkommende, ikke mot drapet. Det meste blir feiltolket slik at det understøtter politiets/påtalemyndighetens syn på saken. Torgersen-saken er neppe noe unntak.⁵²

Dette er et tolkningsmønster som går igjen i justismordsaker, som f.eks. i Liland-saken og Fritz Moen-sakene, og som vitner om både manglende hermeneutisk kompetanse og fortolkningsetikk.

---

51 Eide og Moss, op. cit., s. 116.

52 Bratholm, op. cit.

Summa summarum: Torgersen-saken skriker etter *humaniora*, ”de mer menneskelige ting”, humanistiske fag med innsikt i så vel retorikk, estetikk, semiotikk som hermeneutikk – dvs. talekunst, diktekunst, tegnlære og hvordan tegn kan tolkes – eller mistolkes. En sak som Torgersen-saken fordrer det jussen engang var for renessansens humanister etter forbilde i antikken, nemlig *studia humanitatis*, dvs. studier av det menneskelige, og dannelse i humanvitenskap.

Dette arbeidet er en slags forsvarstale. Men jeg har ikke skrevet dette for å overbevise noen om at Fredrik Fasting Torgersen var uskyldig, heller ikke til forsvar for Torgersens forsvarere, men det kan og bør kanskje leses til forsvar for humanvitenskapens nytte, og ikke ulempe på det juridiske feltet i et konkret og alvorlig tilfelle. Leseren vil lett oppdage hvor jeg står, men min mening er ikke det viktige.

Dokumentasjon

Mye er sagt og skrevet i og om Torgersen-saken i forskjellige former med ulike normer. Torgersen-saken er representert i samtlige klassiske hovedgenrer, fra sakprosa og dikt til skuespill og fortellinger. Det materialet jeg har hatt tilgang til kan liknes med et babelsk papirtårn! Ettersom min forskningstid er begrenset har jeg måttet begrense meg til det materialet som en litterat vanskelig kan la gå ifra seg. Mitt utvalg av Torgersens dikt og dokumenter i Torgersen-saken er preget av gjensidighet; på den ene siden har diktenes tematikk satt sitt preg på hva jeg tar opp i rettsanalysene, på den annen side har rettsanalysene vært medbestemmende for det dikteriske utvalget.

Rettssaken mot Fredrik Fasting Torgersen er ikke dokumentert slik straffetalen er. Advokatenes rettstaler, anklager- og forsvarstalen, *genos dikanikon*, tiltaltes forklaring, bevisførselen, vitneutsagnene og de sakkyndige uttalelsene – kort sagt: alt det som ordrett ble sagt under den ti dager lange rettssaken i 1958, ble etter norsk skikk ikke dokumentert av retten for ettertida, f.eks. i form av et

stenografisk referat eller lydbåndopptak. Rettsboken⁵³ fra hovedforhandlingen i Torgersen-saken 2.-16. juni 1958 forteller riktignok noe om hva som skjedde, f.eks. hvilke og hvor mange vitner som vitnet, men den sier lite eller ingenting om hva som faktisk ble sagt og hvordan.⁵⁴ Det samme gjelder aktørenes framføring (*actio*): kroppsspråket (*gestus*) og stemmebruken (*vox*), som også er en vesentlig del av det retoriske budskapet. De pressereferatene som fins kan kanskje si noe om noe av det som ble sagt og gjort under rettssaken selv om det står i avisene, men de kan også være tendensiøse gjengivelser av det ordrette for å gjøre det mer slående. Dessuten gikk deler av rettssaken for lukkede dører, riktignok med pressen til stede, men også med restriksjoner på refereringen.⁵⁵ Inntil avisene kan bevise at rettsreferatene er eksakte gjengivelser, velger jeg å anvende dem med forsiktighet og med absolutt forbehold om trykkfeil eller regelrett sitatfuske.

”Advokatene sin talekunst kjem aldri på trykk som sakprosa,” skriver Ottar Grepstad i *Det litterære skattkammer: Sakprosaens teori og retorikk*.⁵⁶ Unntak fins. Nesten hele hovedforhandlingen i Liland-saken⁵⁷ i 1970, inklusive advokatenes rettstaler, ble ulovlig tatt opp på lydbånd, transkribert og publisert i en bok som la grunnlaget for at Per Liland i 1994 ble frikjent for de såkalte øksedrapene i Lille Helvete.⁵⁸ En slik dokumentasjon fins altså ikke i Torgersen-saken. Norsk rettsvesen dokumenterer ikke regelmessig rettssakene sine. Slik er det med tilgangen til sakene i ettertid. Slik er det med rettssikkerheten i Norge.

---

53 En rettsbok er den protokoll som føres over forhandlingene i et rettsmøte. Utskrift av rettsbok kan mot fastsatt betaling forlanges av den som har en rettslig interesse i det. (Jf. *Kringla Heimsins*, 1953).

54 *Torgersen-saken: Rettsboken fra hovedforhandlingen 2.-16. juni 1958* (avskrift/kopi) ved Ståle Eskeland 2004. Heretter forkortet *Rettsboken*.

55 For eksempel ble det under avhøret av de rettspsykiatriske sakkyndige forutsatt ”at pressen viser varsomhet i sitt referat fra det lukkede rettsmøtet”, *Rettsboken*, s. 33.

56 Ottar Grepstad, *Det litterære skattkammer: Sakprosaens teori og retorikk*, Oslo: Det norske samlaget, 1997, s. 406.

57 Per Liland, som hevdet seg uskyldig, ble i 1970 dømt til livsvarig fengsel og ti års sikring for dobbeltdrap.

58 Sten Ekroth, *Julmorden i Lille Helvete*, Stockholm: Power Press, 1991.

Resultatet av rettssaken i Torgersen-saken, dommernes dom, straffetalen, er imidlertid skriftlig dokumentert, om enn ennå ikke skikkelig publisert i sin helhet, men den følger i en forkortet versjon som haleheng til ankesdomstolens avgjørelse fra 1958, trykt i Norsk Retstidende, og er dermed nesten publisert for norsk offentlighet.⁵⁹ I forbindelse med en pressekonferanse i forkant av Torgersens andre forsøk på gjenopptakelse fikk jeg en dokumentsamling av Sten Ekroth, *Torgersensaken* (2001), utgitt i et begrenset antall og til utvalgte personer og institusjoner, som inneholdt en kopi av hele originaldommen og som følger som vedlegg her.⁶⁰

Hvis..., så...

Gangen i avhandlinga kan liknes med en straffelov, med en "rettsfaktaside" (hvis...) og en "rettsfølgeside" (så...); "Hvis a, så b"; hvis antecedenten, så konsekvensen, bortsett fra at mine *Paragrafer om tilfellet Torgersen* ikke har til hensikt å bebude straff. Nærmere bestemt: Hvis Torgersen-saken er som litteratur og retorikk, hva slags litteratur og retorikk er det da snakk om, og hva så? De påfølgende paragrafene beskriver og bedømmer Torgersen-saken sett fra litteraturvitenskapen og ender rettspolitisk i en rettssikkerhetsmessig betraktning som følge av det analyserte. For ikke å gjøre innledningen til en for tung affære, vil arbeidets spesifikke teori og metoder flettes inn og redegjøres nærmere for underveis i kapitlene. Her bare kort og grovt om hva som skal analyseres og hvordan: Ettersom Torgersen-saken er en av de mest kjente og omtalte sakene i moderne norsk rettshistorie, har jeg tillatt meg å begynne *in medias res* med domsanalysen. Paragrafene under kapittel 1 inneholder retorisk domsanalyse av straffetalen i Torgersen-saken, med utgangspunkt i syv momenter eller spørrepronomen rettet til saken og dommernes tale. Kapittel 2 er både en utdypning av det foregående kapitlet og en komparativ litteraturstudie. Det jeg sammenlikner her er litteraturer, nærmere bestemt Torgersens rettsdiktning vs. domstalen og særlig den skriftlige erklæringen fra de rettspsykiatriske sakkyndige. Kapittel 3 er en undersøkelse av fem "ikke-

---

59 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 1. november 1958 (Rt-1958-1101).

60 Eidsivating lagmannsretts dom av 16. juni 1958.

litterære” og/eller litterære tekster om Torgersen-saken, bl.a. et brev til retten fra Torgersens anklager – som kriminallitteratur. Kapittel 4 er en stilstudie av figuraliteten i de sentrale høyesterettsavgjørelsene mot Torgersen, retorisk lest i kontrast til justisens påståtte sannhetsgehalt. Kapittel 5 analyserer strukturelt dramaturgien i retten, rettsaktørenes roller og relasjoner i lys av folkeeventyret, med hjelp av tre eventyrforskere (Axel Olrik, V. Propp og A.J. Greimas). Det kanskje ikke helt opplagte hovedpoenget her er å påvise tilstedeværelsen av en mytisk struktur, strukturalistisk forstått som en narrativ tenkning i strafferettsprosessen. Felles for dette kapitlet og det tredje er at de omhandler kulturelle myter i rettsformene som formellitteratur. Kapittel 6 er en dobbeltstudie som beskriver og karakteriserer retorisiteten samt teatraliteten i avgjørelsen fra Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker fra 2006. Kapitlene er dels kronologisk, dels typologisk ordnet med hensyn til stoffet. Avhandlinga begynner og slutter med den første og den seneste avgjørelsen i saken som ramme rundt fem kapitler med ”rett og litteratur”-studier av Torgersen-sakens retoriske og litterære karakter – og der Torgersens rettsdiktning tegner seg som lyriske innslag med befriende satire mot den mørke og dystre bakgrunn som straffeprosessen er.

Dette er med andre ord en formalistisk avhandling, mer opptatt av Torgersen-sakens form(ler) og synsmåter enn synspunkter, meninger eller andre personlige virkelighetsbilder. For et syn på sakens mer historiske sider, henviser jeg leseren til Camilla Juell Eide og Erling Moss’ ”...aldri mer slippes løs...”: *Historien om Fredrik Fasting Torgersen* (1999), samt mine herværende kommentarer til boka.

Damehistorie versus drapshistorie, samt litt prosesshistorie

La meg her bare gi en kort presentasjon av de motstridende versjonene i Torgersen-saken samt sakens prosessuelle historie. Det er jo en god, gammel regel som sier at man skal begynne med begynnelsen, men nå er det ikke godt å si hvor Torgersen-saken egentlig begynner – eller slutter. Jeg begynner like godt som Kafka gjorde det i *Proessen*, med arrestasjonen. Scenen er Havne-

gata i Oslo ved Østbanestasjonen, 7. desember 1957. Torgersen blir arrestert – mistenkt, ikke for drap, men for sykkeltyveri. Drapet i Skippergata 6b blir først oppdaga en halvtime seinere, etter melding om røykutvikling i gårdens kjeller. Under et oppstablet bål, bestående av bl.a. et gammelt juletre og diverse rask, oppdager brannfolkene liket av en halvnaken jente som viser seg å være den 16 år gamle Rigmor Johnsen. Torgersen, allerede arrestert, født 1. oktober 1934, 23 år, blir avhørt samme natt som den ”mistenkte” i drapssaken (jf. første politiforhør).⁶¹ Til politiet forklarer Torgersen hva han hadde foretatt seg i tiden før arrestasjonen. Han forteller at han hadde vært på boksestevne på Sentrum kino. Så hadde han gått på kafé. Etter det hadde han truffet en jente som han kjente litt fra før, Gerd, og som hadde blitt med han hjem til Lille Tøyen. Etter en times samvær (seinere bekreftet i politiavhør av hans søster og mor),⁶² fulgte han jenta hjemover på sykkel ned til sentrum, der deres veier skiltes. Torgersens videre ferd endte i arresten. Mens Torgersen sitter isolert i varetekt samler politiet inn indisier mot han og innhenter sakkyndige opplysninger om bl.a. barnåler, avføring og et bittmerke i den drepte jentas bryst. Politi- og påtalemyndighet kommer opp med en annen versjon av hva som hadde utspilt seg drapsnatten: Etter kafébesøket støter Torgersen tilfeldig på en ukjent kvinne på gaten og følger etter henne. Hun låser seg inn i gården der hun bor og han følger etter. Der voldtar og dreper han henne i oppgangen; en seksualpsykopats verk. Så plasserer han liket i kjelleren, stabler et bål over liket for å slette sporene, men oppdager da at han ikke har fyrstikker. Han drar hjem etter fyrstikker og vender tilbake til åstedet på en lånt guttesykkel for å antenne det forberedte bålet. Han rømmer så åstedet på sykkel og blir pågrepet av politiet pga. sykkelens format og manglende lys. Etter å ha sittet varetektsfengslet i et halvt år kommer saken opp til doms, og Torgersen dømmes i Eidsivating lagmannsrett til livsvarig fengsel og ti års sikring for voldtektsforsøk, drap og brannstifting.

---

61 Se politiforhør av Torgersen, Oslo, den 7. desember, i kopi i Sten Ekroth, *Torgersensaken*, 2001, bilag 2.

62 Se denne avhandlingas § 3.3.

For å gjøre kort prosess på sakens videre 48 år lange prosesshistorie: Dommen ankes til Norges Høyesterett samme år som dommen faller. Det ankes over saksbehandlingen, straffeutmålingen og avgjørelsen av sikrings-spørsmålet. Anken forkastes.⁶³ I forbindelse med anken leverer Torgersen en gjenopptakelsesbegjæring som blir oversendt Eidsivating lagmannsrett. I brev av 17. desember 1958 til retten, kommer statsadvokat Dorenfeldt med et tilsvaer til begjæringen. I juni ber Torgersen retten om ikke å behandle begjæringen videre før etter nærmere beskjed. Slik beskjed ble ikke gitt, men gjenopptakelsesbegjæringen ble likevel behandlet – og avvist – i en uoffisiell beslutning fra 1959, signert av rettens formann.⁶⁴ 1973-1976: Saken begjæres gjenopptatt på nytt. Begjæringen tas ikke til følge.⁶⁵ Avgjørelsen påkjæres til Høyesteretts kjæremålsutvalg. Kjæremålet forkastes.⁶⁶ Den samme prosessen gjentar seg i årene 1997-2001.⁶⁷ I 2004 blir saken søkt gjenopptatt igjen, denne gangen for den nyetablerte Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker. Denne gjenopptakelsesbegjæringen ble supplert med en 2500-siders utredning, med vedlegg, av Ståle Eskeland: *Bevisene i Torgersen-saken* av 5. april 2005. Kommisjonen avviste gjenopptakelsesbegjæringen i 2006.⁶⁸ Med andre ord: I et halvt århundre har Fredrik Fasting Torgersen sagt seg utsatt for justismord. Like lenge har hans forsøk på gjenopptakelse blitt avvist av justisen. Selv ikke Kafka har framstilt rettsvesenet som mer ugjennomtrengelig enn det faktisk viser seg i Torgersen-saken. Fredrik Fasting Torgersen ble løslatt i 1974. Han hadde da sittet 16 år og to måneder i fengsel; det nest lengste fengselsoppholdet etter krigen, under kanskje de hardeste

---

63 Høyesteretts kjennelse av 1. november 1958.

64 Beslutning vedrørende Torgersens begjæring om gjenopptakelse fra 1958. Beslutningen ble funnet av Ståle Eskeland i Oslo statsarkiv. Jf. Eskelands brev av 14. oktober 2005 til Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker.

65 Eidsivating lagmannsretts beslutning av 27. juni 1975.

66 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976.

67 Om Borgarting lagmannsretts avgjørelse av 18. august 2000, se Ståle Eskeland, "Lagmannsrettens avgjørelse i Torgersen-saken: En psykologisk gåte og et intellektuelt havari", *Kritisk Juss* 2000 (27) nr 3.

68 Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse av 8. desember 2006 (sak nr. 2004-0071). Avgjørelsen er lagt ut på Kommisjonens hjemmeside: <http://www.gjenopptakelse.no/index.php?id=56>.

soningsforholdene.⁶⁹ Han søkte aldri om benådning. Hvorfor ikke, hvis han likevel var skyldig? For dikteren ville en benådningssøknad være å ofre sjela si for å redde skinnet sitt – diktet ”Benådningssøknad”, fra året etter løslatelsen.⁷⁰

Henrett
min udødelige sjel,
men
la meg beholde livet

Brevitas

Den akademiske avhandlinga som genre har sine skrevne og uskrevne regler, som ikke er naturlover, men konvensjonelt bestemte normer eller genrekonvensjoner, lagd av og for academia. Noen vil muligens oppfatte min avhandling som uakademisk. Det ville imidlertid være en uakademisk dom, historisk sett. Mitt stilideal her er en ofte forsømt stoisk dygd, etter Aristoteles-eleven Theofrastos: nemlig *Brevitas*, dvs. kortfattethet, som etter min mening burde styre framstillingen i flere akademiske avhandlinger, i motsetning til ”mursteinenes prinsipper eller kunsten å lage tykke bøker” (Walter Benjamin).⁷¹ Når det gjelder henvisningene har jeg kommet til å bryte med Harvardsystemet, da standarden lett blir villedende, unødig stjeler tekstplass eller er upassende å bruke på et uakademisk materiale som dommer og dikt. Eksempelvis ville referansen til ”Høyesteretts kjennelse av 1. nov. 1958” etter Harvardreglene blitt lengre og lang som et vondt år: (Bendiksby, Nygaard, Rode, Schei & Wold 1958) pluss sidehenvisningen.⁷² Løsning: bruk av notehenvisninger og selv-

---

69 Se Torgersens beretning om tiden bak murene i *Episoder fra 16 års fangeliv*.

70 Fra diktsamlingen *Kjør varsomt*, Drammen: Elvegården eksperimentforlag, 1975.

71 Walter Benjamin, ”Enveiskjøring” (1928), i *Enveiskjøring. Barndom i Berlin – rundt 1900*, Oslo: Aschehoug, 2000, s. 34.

72 Etter Harvard-standarden skal ikke forkortelsen *et al* brukes ved første gangs henvisning før ved seks eller flere forfattere, ifølge Inger Cathrine Spangen i *Referansehandboken*, Oslo: Spartacus, 2007, s. 58. Ved påfølgende henvisninger kan det første navnet fulgt av *et al*. riktignok brukes i henhold til standarden, men for meg virker det villedende å skulle vise til et offentlig rettsdokument ved egennavn, slik: Bendiksby et al. 1958.

lagde forkortelser, som vil bli meldt, og som i dette tilfellet er: HK1. Her trengs en fotnote.⁷³ Gjentatte henvisninger vil i tråd med avhandlingas stilideal bli forkortet med latinske forkortelser, som her er: i.c. = *loco citato* = på samme side i samme verk av samme forfatter(e) og *ibid.* = *ibidem* = det sist siterte verket og op. cit = *opus citatum/opere citato* = det, eller i det, sist siterte verket av en bestemt forfatter. Kort sagt: "Harvard-reglementet" ble funnet for ensartet for notasjon av et så uensartet kildemateriale som det herværende. Og jeg har heller ikke villet slite ut leseren med unødige mange parenteser.

Men ordene i uttrykket "kort og godt" rimer ikke helt på hverandre. Den overdrevne korthet er et kjennetegn ved stilen i juryens kjennelse, som kun er et ordknappt "ja" eller "nei" på tiltalespørsmålene, uten noen nærmere begrunnelse. Juryens rettslige knapphet, i Torgersen-saken et syv ganger "ja" til tiltalepunktene, avklarer uten full avklaring, dvs. en uklarhet, en obskuritet som bryter med budet om klarhet i talen etter det retoriske system⁷⁴ – og som for tilfellet Torgersen innebærer noe av en gordisk knute, ikke minst når det gjelder spørsmålet om gjenopptakelse: For hva lå til grunn for juryens "ja" som retten skal vurdere holdbarheten av? Det vet vi ikke. Og det burde retten vite. Men vi kan være temmelig sikre på at domstolene løser problemet med retorisk makt. Riktignok, som vi senere skal se, ikke uten å måtte gripe til gjetninger.

Det er grunnleggende viktig å få med seg at dommer, i likhet med den klassiske diktningen, handler om sannsynlighet, det mulige. Domstale er fortidstale om hva som kan ha hendt, men som ikke nødvendigvis har hendt, for eksempel en gruffull desemberkveld i Skippergata 1957. Det er denne (ureflekterte) poetiske praksisen i rettspraksis, etter den aristoteliske sannsynlighetspoetikken, som er utgangspunkt for rettens retoriske utfoldelser.

---

73 Ettersom HK1 er publisert i Norsk Retstidende (Rt-1958-1101) er sidehenvisningene til denne publikasjonen. I litteraturlista er dommene oppført alfabetisk etter rettsinstans sammen med annen litera.

74 Se Tormod Eide, *Retorisk leksikon*, Oslo: Universitetsforlaget, 1990, s. 26 og 84.

Para-paragrafer

Av genrer er eller inneholder disse paragrafene bl.a. følgende, historisk sett, akademiske former, som: artikkel, avhandling, dementi, dialog, brev, dikt, dom, drama, essay, folkeeventyr, foredrag, fortelling, historie, kommentar, lov, novelle (=ny lov), parodi, postulat, prosa, rettelse, rettstale, roman, satire, sitat og annen litera, som også blandes sammen.⁷⁵ En paragraf er ikke en genre, men en inndeling av tekst, en seksjonering, en avbrytelse i teksten. Paragraftegnet har historisk forvandlet seg til § fra en dobbel S for latin *signum sectio*, dvs. avsnittstegn. Men paragrafering har sin opprinnelse fra antikken og de greske dramaene.⁷⁶ Med andre ord: Også lovparagrafene har et teatralt opphav. Som en gresk tragedie har da også f.eks. en straffelov mange dramatiske emner og situasjoner å holde styr på, voldsforbrytelser, drap og annen elendighet, som en avsnittsinndeling kan gjøre mer overskuelig for leseren. Følgende paragrafer er avsnitt om avsnitt med varierende uttrykk; paragraftegnet=§ er her et tilleggstegn til mine tegn om sakens tegn, para-paragrafer. Mine paragrafer er verken lover eller befalinger, men inneholder refleksjoner over rettsgenrers lover og verdisystem, som retorikk og narrasjon. Avhandlinga kan ha en metafunksjon, den omhandler som her avhandlinga i avhandlinga, funksjonen kan også være litterær; i et litteraturvitenskapelig arbeid forventer jeg å kunne la bevisst litteraritet, til og med en respektløshet, stå som brodd mot rettens form og norm, rettsnormens form og rettsformens norm.

Dette er et selvstendig forskningsarbeid; selvstendigheten ligger i formen så vel som i innholdet.

Det skal innledningsvis bemerkes at Torgersen-saken ikke er avsluttet. Den halvt århundre gamle saken er ennå i prosess og produserer stadig nye prosesskriv til den dokumenthaugen som allerede foreligger, og som vel bare

---

75 Se Arild Linneberg, "Litteraturkritikk alla rabiata" (1989), i *Bastardforsøk*, Oslo: Gyldendal, 1994.

76 Se "paragrafens" etymologi i *Oxford English Dictionary Online*, gjengitt her under "Paragrafer om paragraf".

Torgersen og hans forsvarere kjenner høyden på. *Pro tempore* er saken inne til ny vurdering hos Gjenopptakelseskommissjonen, etter at kommissjonen har vedgått noen feil i det faktiske grunnlaget som avslaget i 2006 bygget på. Også derfor er dette arbeidet (bare) en "skisse", og derfor er disse paragrafene også tegn i marginen i overført betydning: randbemerkninger, kritiske betraktninger.

*

Hermed avslutter jeg innledningen til dette Torgersen-arbeidet, som er tilegnet det norske rettsvesenet, uten særlig ærbødighet. Som Torgersen har sagt det før meg: "Etter denne sak er min respekt for rettsvesenet sunket ned i gjørmene."⁷⁷ Så gjenstår det bare å overlate disse paragrafene til velvillige leseres bedømmelse. Uakademisk sagt: Derfor, paragrafryttere, farvel!

---

⁷⁷ Torgersen, *Hevnen*, 1978, s. 86.

I. Hvis...

1

STRAFFETALEN

ELLER KUNSTEN Å LAGE EN LIVSTIDSFANGE

”Domaren är alltså även han, en retor.

Han skriver en dom och domen skall övertyga.”

(I *RETORIK FÖR JURISTER*

– AV JURISTEN MIKAEL PERSSON)

”Slik et legemiddel ikke oppnår sin virkning

når dosen har vært for sterk,

slik er det også med straffetaler

når de overskrider rettferdighetens grenser.”

(ARTHUR SCHOPENHAUER,

PARERGA OG PARALIPOMENA § 238A)

§ 1.1 Primærlitteratur:

”Eidsivating lagmannsretts dom av 16. juni 1958” (Torgersen-saken). Dommen er forfattet og/eller signert av lagmann Kristian Lunde, T.B. Njaa og Jens Fagereng, og ble lest opp i retten. Rettens dom (straffetalen) refereres sånn: D: sidetall.

§ 1.2 Opplysninger:

Lagmannsretten er organisert i en ”lagrett” og en ”rett” med en lagmann og to meddommere. Lagretten = jury/lekdommere, retten = jurister/fagdommere. Lagretten avgjør skyldspørsmålet, retten utmåler straffen. Rettens straffetale er i Torgersen-saken i to deler med ”Dom[spremisser]” og ”Domsslutning”.

§ 1.3 Noen foreløpige spørsmål og svar

Først: Hvordan lese en dom? Her er det i all fall to veier å gå. 1. Den juridiske vei: I *Innføring i juss, Bind 1: Juridisk tenkning og rettskildelære* (1993) gir juss-professor i Oslo Erik Boe følgende instruks til leseren:

Hovedregelen er at ytringer skal tolkes ut fra *alminnelig språkbruk*. Du skal legge til grunn den forståelsen som er naturlig for folk flest. Det gjelder for lover såvel som for dommer [...] "alminnelig språkforståelse" betyr ikke grammatikalsk, filologisk tolking.⁷⁸

Her melder det seg straks noen spørsmål: Hva betyr "alminnelig språkbruk"? Hvor alminnelig er "alminnelig språkbruk"? Bruker alle språket på samme måte? Hva betyr "Du skal..."? "Du skal..." lyder som åpningsformelen på et bibelsk bud. Er Erik Boes innføringsbok i juss å betrakte som en lovbok med Erik Boe som lovgivende makt? Hva er en "naturlig" språkforståelse? Si, til forskjell fra en unaturlig språkforståelse? Hva betyr "folk flest"? Hva vet det lesende "du" (her fortrinnsvis jusstudenten) om hvilken forståelse "som er naturlig for folk flest"? Forstår kanskje alle mennesker likt? Er språket plutselig blitt gjennomsiiktig og entydig? I så fall: Hvis rettskildene er å forstå slik "folk flest" forstår dem, er det da flere millioner kvalifiserte jurister her i landet? Hva menes med "alminnelig språkforståelse" (merk: forfatterens anførselstegn)? Er Boe ironisk? Er "alminnelig språkforståelse" bare en løgn, eller kanskje en overdrivelse? Eller: Forstår kanskje alle språket på samme måte? Fins det én entydig domstekst i det juridiske klasserommet der Erik Boe underviser studentene i juridisk tenkning og rettskildelære? En slik språkforståelse blir av språkfilosofen Roland Barthes henvist til mytene:

Den offisielle visitt som rettsvesenet avlegger i den anklagedes verden, gjøres mulig takket være en formidlende myte som offentligheten ofte benytter seg

---

78 Erik Boe, *Innføring i juss, Bind 1: Juridisk tenkning og rettskildelære*, Oslo: Tano, 1993, s. 161 (forfatterens egen utheving).

av, enten det gjelder rettssaker eller litterære tribunaler, og som går på språkets gjennomskiktighet og universalitet.⁷⁹

Hva betyr ”dommer”? Omfatter domsbegrepet alle typer rettsavgjørelser, fra kjennelser til beslutninger, fordommer og verdidommer i dommernes dommer? Og hva betyr ”ikke grammatikalsk, filologisk tolking”? Ingen filologi, dvs. kjærlighet til språket? Ingen humaniora på det juridiske området? Står ”grammatikalsk, filologisk tolking” i motsetning til ”alminnelig språkforståelse”? Så mange svar, så mange spørsmål fra en lesende filolog. Kort sagt: Hva betyr Erik Boes egen språkbruk?

2. En annen vei å gå, er den retoriske. Nå er det er jo ikke god skikk å bedrive filologi på dommer, ei heller å stille spørsmål ved en avsagt dom, men som litteraturviter og professor i retorikk Jostein Børtnes m.fl. filologer alt har poengtert i et promemoria:

[...] Uten å kunne foreta retoriske analyser av tekstene, sakprosa innbefattet, vil studentene være ute av stand til å vurdere disse tekstenes informasjonsverdi. Systematiske retoriske analyser er derfor et nødvendig forarbeid for analysen av de objektive saksforhold det refereres til i tekstene [...]⁸⁰

Sagt på en annen måte: Retorisk analyse av domstale er en forutsetning for å kunne bedømme saksforholdet. Et første systematisk, topisk utgangspunkt kan være det latinske spørreverset fra 1700-tallet, med syv opplysende momenter:⁸¹

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Det er: Hvem, hva, hvor, med hvilke hjelpemidler, hvorfor, hvordan, når? I ”Forensisk tale (Domstale). Momenter til retorisk tekstanalyse” fra *Rhetorica Norvegica* (1987) tar maksimumsretorikeren Georg Johannesen til orde for en

---

79 Roland Barthes, *Mytologier*, Oslo: Gyldendal, 1975, s. 45.

80 Gjengitt etter Georg Johannesen, *Retorikkens tre ansikter*, Oslo: LNU/Cappelen, 1992, s. 97.

81 Øivind Andersen, *I retorikkens hage*, Oslo: Universitetsforlaget, 1995, s. 159.

slik topologisk tenkemåte, der ”hvert av de sju spørsmålene gjelder fra mottakersidens to situasjonsområder (res/verba)”, dvs. sak/tale.⁸² Retter man disse spørsmålene til saksframstillingen/saksforholdet i dommen mot Fredrik Fasting Torgersen, vil man oppdage flere retoriske momenter som likevel ikke makter å overbevise.

§ 1.4 Apropos Camus

Torgersens dommere har skrevet en åtte siders straffetale som ender i en domsslutning på livsvarig fengsel og ti års sikring. Da jeg nærleste straffetalen mot den 23 år gamle Torgersen, fikk jeg en liknende leseropplevelse som beskrevet av Albert Camus i *Fallet* (1956): ”Jeg har opplevd det verste og det er menneskenes domstol. Hos dem fins det ikke formildende omstendigheter [...]”⁸³ Eller som retten uttrykte det:

Det må [...] etter rettens mening kunne påvises formildende omstendigheter [...] forat [sic] tiltalte skal kunne slippe med tidsbestemt fengsel. [...] Retten kan [...] ikke finne at [...] det foreligger [...] forhold som gjør det berettiget og forsvarlig å idømme tidsbestemt fengsel for disse grove forbrytelser.⁸⁴

Ingen formildende omstendigheter i det hele tatt? Samme år som dommen falt, anket Torgersen bl.a. straffeutmålingen til Norges Høyesterett. Ankeinstansen, som avviste anken, fant og oppfant et par formildende omstendigheter, i tiltaltes alder (”[...] ikke var mer enn vel 23 år gammel da de forbrytelsene som saken gjelder ble begått”) og oppvekstvilkår (”[...] vokset opp under vanskelige forhold i hjemmet”).⁸⁵ Men i straffetalen framføres ikke et eneste formildende moment. Dette harmonerer imidlertid med dommens ensidige saksframstilling, der det så å si bare er påtalemyndighetens partssyn som gjelder. Defensoratet, tiltalte og forsvareren, er i løpet av hele dommen gjengitt med én setning hver. Disse

---

82 Johannesen, *Rhetorica Norvegica*, 1987, s. 8.

83 Albert Camus, *Fallet*, her gjengitt etter Eide og Moss, ”...aldri mer slippes løs...”, 1999, s. 7.

84 D:7.

85 HK1:1101.

to setningene er: 1. "Tiltalte har ikke erkjent seg skyldig etter tiltalen."⁸⁶ Formuleringen bærer preg av teknisk juss, med høy grad av summering av tiltaltes forklaring. Ordet "erkjent" får også setningen til å tendere mer passivt mot en mangel på innrømmelse enn en aktiv motstand fra tiltaltes side. Torgersen har ikke bare "ikke erkjent seg skyldig etter tiltalen", men i realiteten. "Jeg kan bare si at jeg ikke har gjort det. Hadde jeg gjort det ville jeg vært flau for å høre min egen stemme", sa Torgersen etter bevisførselen.⁸⁷ Kort sagt: Torgersens uttrykkelige motstand mot anklagen blir i dommen retorisk nedtona, forminska (*minutio*). Og den andre setningen er: "Forsvareren har [...] gjort gjeldende at [...] handlingen må antas foretatt under en forbigående sterk nedsettelse av bevisstheten som ikke er en følge av selvforskyldt rus."⁸⁸ For forsvareren stod det paradoksalt nok ingen andre muligheter igjen etter domfellelsen enn å pledere på "at tiltalte blir å anse på mildeste måte," fordi han hadde handlet under nedsatt bevissthet.⁸⁹

Straffetalen mot Torgersen begynner i det objektive og saklige med å angi talens tid og sted. Dernest ble partene presentert: "Den offentlige påtalemyndighet (statsadvokat Dorenfeldt) mot Fredrik Ludvig Fasting Torgersen (forsvarer: h.r.advokat Knut Blom)." Dette minner oss om at det her ikke er tale om noe jevnbyrdig maktforhold mellom de stridende parter, men en mektig påtalemakt med et disponibelt etterforskningsapparat som står mot den ene og dennes advokat. Da saken kom opp til doms var Torgersen så forberedt i saken som en tiltalt kan være etter et halvt års isolasjon i varetekt med brev- og besøkskontroll. Til defensoratets saksforberedelse hører også at Torgersens forsvarer Blom fikk sakens dokumenter, med unntak av sakens "0-doku-

---

86 D:3.

87 Gjengitt etter Eide og Moss, op. cit., s. 97.

88 D:6.

89 *Rettsboken*, s. 36.

menter”,⁹⁰ til lån i én uke (13. mai – 19. mai 1958), to uker før rettssaken begynte (2. juli).

Dommens første avsnitt begynner med *descriptio personae*, en personbeskrivelse:

Fredrik Ludvig Fasting Torgersen er født 1/10 1934 i Oslo av norske foreldre Trygve Torgersen og hustru Dagmar. Han er døpt i Oslo, men ikke konfirmert. Han er ugift og uten forsørgelsesbyrde. Han har gått vanlig folkeskole og er uten fast stilling og arbeide. Han bor i Tore Hunds vei 24, Lille Tøyen, Oslo. Han har oppgitt sin inntekt i 1957 til kr. 1200. Han er uformuende. Han har gjort militærtjeneste i 2 måneder i Marinen i 1955 [...]

Små ord kan ha stor betydning, en konjunksjon for eksempel. Allerede i den andre setningen begynte jeg å stusse: "... men ikke konfirmert." Var det en del av domspremissene at Torgersen ikke var konfirmert – når dommerne først hadde valgt å ta det med? Er det et lovbrudd å ikke være konfirmert? Ikke i Torgersens tid. Fra 1764 ble konfirmasjon gjort tvungen og de ulydige kunne settes i tukthus og få sin kristendomsopplæring der, men (og først) ved lov av 15. august 1911 ble den juridiske tvang formelt oppheva. Er det likevel den gamle konfirmasjonsplikten som reelt henger igjen i dommen? Legg merke til at det ikke bare står "ikke konfirmert"; det står "*men* ikke konfirmert" (min utheving). Dommernes "*men*" gjør mer enn å registrere et faktum. *Men*-et blir en verdidom i dommen, med en fordømmende tone: "*men* ikke konfirmert". I "*men*"-et ligger både en etikk og en retorikk, dvs. en etisk retorikk og en retorisk etikk. Retorikkens etikk ligger i spørsmålet om hva "*men*"-et betyr. Etikksens retorikk ligger i spørsmålet: Er det galt å ikke ha stadfesta dåpspakten? Tydeligvis, men Torgersens dommere avslører mangel på dømmekraft når de mener det står til dem å anvende en kristen-borgerlig moralregel i en straffetale. Retorisk sett og spurt utfra dommernes talesituasjon: Er en

---

90 "0-dokumenter" er dokumenter, politiforhør og opplysninger, som ble holdt unna saken fordi de ifølge norsk politi hadde null verdi for sakens oppklaring. Se mer om sakens "0-dokumenter" i denne avhandlingas § 3.3 og § 6.3.

straffetale rett anledning (*kairos*) til å preke moral? Retten felte ikke bare en rettslig, men også en moralsk dom over Fredrik Fasting Torgersen. I denne dommen ligger en mistenkeliggjøring.

Merk den parataktiske stilen: "Han er..", "Han har...". Det gir inntrykk av en objektiv registrering av fakta som fremmer realismeeffekten, mens det faktum at det her dreier seg om et subjektivt utvalg av Torgersens personalia skyves i bakgrunnen. Gir dette et balansert bilde av Torgersens person? Hvor er sportsmannen, fotballspilleren, NM-bokseren? Hvor er poeten, publisisten og kunstmaleren? Slikt har ikke fått plass i dommernes fortelling om Fredrik Fasting Torgersen, og det passer jo heller ikke med forestillingen om den ensidig onde forbrytertypen som den grufulle forbrytelsen forutsetter. Merk også mistenkeliggjøringen via den flittige bruken av u-prefikser, av de negativt ladede adjektivene, "uten"-ordene. Dommen fortsetter i flukt med dette: "Han er straffedømt i alt 4 ganger [...]", bl.a. etter "løsgjengerloven" og for voldtektsforsøk. Resten av avsnittet er en utmaling av Torgersens tidligere strafferegister, som – retorisk – svartmaler den tiltalte.

Rettens personbeskrivelse blir *personskape/se*. Personskapelsen av Torgersen intonerer en avviker. Dommens første avsnitt har i sin retorikk alt tatt første skritt mot en livslang utestengelse fra samfunnet, selv om dommerne ennå ikke har kommet til saken (*descriptio rei*). Sagt på en annen måte: Dommens innledende personbeskrivelse inneholder personangrep på tiltalte som retorisk forberedelse til straffens utmåling. Allerede Aristoteles betraktet personangrep som usaklig, som et patetisk overbevisningsmiddel – *patos*.⁹¹

Etter halvannen side domsskrift går dommerne over fra *loci a persona* til *loci a re*, fra det som angår person til det som angår sak.

---

91 Aristoteles, *Retorikk*, 2006, s. 21.

§ 1.5 Retoriske rettelser

Retten straffetale omhandler framtid (straff) ut fra lagrettens kjennelse om fortid (skyld). ”Retten legger lagrettens kjennelse til grunn for dommen”, står det i dommen.⁹² Dette er ikke bare en formalitet, men en dom i dommen, og innebærer at skyldspørsmålet også vedrører retten, ikke bare lagretten: Retten bedømte lagrettens domfellelse, eller rettere ”ja”-svar på tiltale-spørsmålene, til å være berettigede. Altså, en aksept fra retten for lagrettens tilslutning til tiltalen. Dermed kan det sies at Torgersen ble domfelt to ganger, først av lagretten, deretter av retten, begge gangene uten begrunnelse. For retten var juryflertallets ubegrunnede domfellelse av Torgersen en tilstrekkelig begrunnelse for tiltaltes skyld, og straffen følger vesentlig av forbrytelsens art: ”Ved straffutmålingen har retten lagt til grunn at tiltalte er funnet skyldig i tre av de alvorligste forbrytelser som straffeloven kjenner, nemlig voldtektsforsøk, drap og ildspåsettelse [...]”⁹³ Hva står det i den tiltalen som retten etter lagretten godtok? Hele tiltaleskriften er gjengitt i domsskriften, uten spørsmålsform, og som en konstatering av saksforholdet.

Det framgår imidlertid av dommen at tiltaleskriften fins i to forskjellige versjoner eller oppfatninger om saksforholdet. I dommen står det eksplisitt at påtalemakta har gjort ”en del rettelser” i tiltalen.⁹⁴ Tiltalen mot Torgersen var ikke en entydig og stabil ugjerningsbeskrivelse. Det dreier seg her om flere endringer og strykninger i ugjerningsbeskrivelsen foretatt under rettergangen og etter at bevisførselen var over. NB: Den tiltalen som Torgersen ble ført til doms for er altså en annen enn den han ble dømt for. Dette er visst lov etter norsk lov, ifølge lovens voktere.⁹⁵

Slik så altså den endelige tiltalen – et offentlig dokument – ut; bokstavelig talt en stygg sak i en stygg sak:

---

92 D:4.

93 l.c.

94 D:3.

95 l.c.

Fremlagt i Eidsivating lagmannsrett 2/6.58.
E. Engelsen

3478

TILTALEBESLUTNING

STATSADVOKATENE

D/GG
192 - 58

i

OSLO LAGSOGN

FENGSLING.

Gjør vitterlig: Fredrik Ludvig Fasting Torgersen, f. 1/10 1934,
- p.t. i varetektsarrest i Oslo kretsfengsel, avd. A -

settes herved under tiltale ved Eidsivating lagmannsrett til fellelse etter

I. straffelovens § 192, 1. og 3. ledd, jfr. 2. ledd, alt smh. med 4. ledd,

~~for ved vold eller ved å fremkalle frykt for noens liv eller helse å ha tvunget noen til utuktig omgjørelse (sædelis) eller foretatt handling hvor-~~

ved vold eller ved å fremkalle frykt for noens liv eller helse å ha tvunget noen til utuktig omgjørelse (sædelis) eller foretatt handling hvor- ved tilsiktes å begynne utførelsen av en ikke fullbyrdet forbrytelse som er omfattet av straffelovens § 192, 1. og 3. ledd, idet tiltalte tidligere er straffet etter samme paragraf, som i svingelen (sædelis)

ved fredag 6. desember 1957 mellom ca. kl. 23.00 og 23.30 i oppgangen til Skippergt. 6 B, Oslo, å ~~ha tvunget seg eller forsøkt å tiltvinge seg samleie med den 16 år gamle Rigmor Johnsen ved å ta kvelertak på henne og/eller~~ *gjentatte ganger mot betonggulvet og det nederste trappetrinn samt rive i stykker hennes underbenklær,*

II. straffelovens § 233, 1. og 2. ledd,

for å ha forvoldt en annens død idet drapet er forøvd for å lette eller skjule en annen forbrytelse eller unndra seg straffen for en sådan, og ellers under særdeles skjerpene omstendigheter,

ved til tid og sted som under tiltalens I nevnt, å ha forvoldt den 16 år gamle Rigmor Johnsens død ved å kvele henne med hendene og/eller *gjentatte ganger mot betonggulvet og det nederste trappetrinn idet han forøvde drapet for å lette, skjule eller unndra seg straffen for den under tiltalens post I nevnte forbrytelse,*

III. straffelovens § 148, jfr. § 62,

for å ha voldt ildebrann hvorved tap av menneskeliv lett kunne forårsakes,
ved natt til lørdag 7. desember 1957 ~~antagelig mellom~~ X
~~nr. 00.30 og 00.45~~ å ha voldt ildebrann i kjelleren til Skippergt. 6 B, Oslo,
ved å samle sammen en stabel rusk, papirsekker, bølgepapp, et tørt juletre
og gamle tramaterialer og tenne på med fyrstikker hvorved tap av menneske-
liv lett kunne vært forårsaket, hvis ikke brannen var blitt oppdaget i tide.

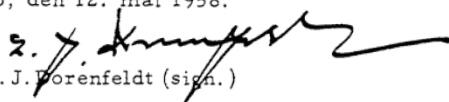
Da tiltalte er en person med mangelfullt utviklede sjelsevner
og da det av den grunn er fare for gjentagelse av straffbare handlinger, vil
det foruten straff også bli påstått sikring etter strl. § 39, 1 a - f.

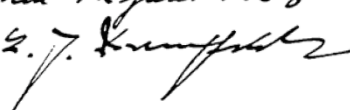
Tiltalen er uferdiget etter Riksadvokatens ordre.

Som forsvarer for tiltalte er beskikket h. r. advokat

Knut Blom.

Oslo, den 12. mai 1958.

L. J. Forenfeldt (sign.)

X Samtlige rettelsene med ~~de~~ blekk er foretatt
under hovedforhandlingen og i h. r. Styret § 291.
Oslo den 12 juni 1958

Kommentarer: Rettelsene, eller kanskje rettere: de retoriske retusjeringene i
ugjerningsbeskrivelsen, angår både det som i den klassiske retorikken kalles
loci a tempore og *loci a modo*, dvs. tidspunktet for forbrytelsen og måten
forbrytelsen skal ha blitt begått på.⁹⁶ Rettelsene dreier seg om mer enn detaljer.
Her er det verdt å merke seg følgende fire endringer fra den første til den andre
tiltaleteksten: 1. Den opprinnelige anklagen om voldtekt blir plutselig redusert
til en påstand om voldtektsforsøk (altså, det konstateres ikke lenger at
Torgersen har "tvunget noen til utuktig omgjengelse (samleie)", men: "forsøkt å
tiltvinge seg samleie"). Dermed letter påtalemakta sin egen bevisbyrde. Det blir
påstand mot påstand; voldtektsforsøk eller ikke; påtalemaktas autoritet mot

96 D:2-3.

troverdigheten til en tidligere straffedømt. Partenes *etos* blir bestemmende for saksforholdet. Ifølge Aristoteles' *Retorikk*, bør for øvrig den som anklager noen for en forbrytelse vurdere den anklagedes framtoning i forhold til det forholdet anklagen gjelder.⁹⁷ I dette tilfellet er det bemerkelsesverdig at retten uten videre godtar at en kraftkar som Torgersen, ikke én, men to ganger, ikke skal ha greid å voldta sine kvinneofre dersom han virkelig ville det. Denne mer enn potensielle motsetningen mellom anklagede og anklagene overbeviser ikke. Ifølge Jens Bjørneboe i *Politi og anarki* kan situasjonen i retten lett bli og ha blitt den motsatte av hva den skulle være: "I seksualsaker er det ikke lenger aktor som skal bevise tiltaltes skyld; det blir forsvareren som skal bevise hans uskyld. Allerede mistanken om en seksualforbrytelse er nok til at han av juryen anses som skyldig [...]"⁹⁸ 2. Påtalemakta går også tilbake på at deres ugjerningsmann hadde slått hodet til offeret mange ganger mot gulvet slik de først hadde påstått (ikke lenger: "dunke hodet gjentatte ganger mot betonggulvet og det nederste trappetrinn", men: "dunke hodet kraftig mot kanten av det nederste trappetrinn"). I dommen står det at jenta hadde "et dypt 5,5 cm. langt sår i bakhodet."⁹⁹ Det kan ikke utelukkes at hun flykta fra noen, falt og slo hodet i trappa. 3. Påtalemakta vet ikke lenger om dødsårsaken er kvelning eller hodeskaden eller en kombinasjon av dette (jf. uttrykket "og/eller" i tiltalens punkt II), og 4. heller ikke når liket ble forsøkt påtent (den nærmere tidsangivelsen strykes: "~~antagelig mellom kl. Kl. 00.30 og 00.45~~"). Med andre ord: Torgersens anklager snur advokatkappen etter vinden, tilpasser tiltalen, omformulerer tiltaleteksten til det som for øyeblikket styrker påstanden om skyld, mens de elementer som svekkes av bevisførselen endres eller fjernes helt. Etter rettelsene får tiltalen et lavere presisjonsnivå, men høyere verdi som retorisk strategi. Den reviderte og mer stiliserte ugjerningsbeskrivelsen i tiltalen forenkler problemene med de brysomme detaljene, det som ikke lot seg bevise. Tiltalebeskrivelsen mangler anskuelighet og grunnleggende detaljer (*ekfrase*) om forbrytelsens "hva", "når", "hvordan" og "hvorfor". Og – her er det retoriske poenget: Jo mindre konkret forbrytelsen blir definert, desto lettere

---

97 Aristoteles, op. cit., s. 81-82.

98 Bjørneboe, *Politi og anarki*, 1993, s. 67.

99 D:5.

rammer definisjonen. Som dommerne selv måtte innrømme det: "Selve handlingsforløpet i voldtektsforsøket og drapet er det ikke lykkedes å klarlegge i detalj."¹⁰⁰ Likevel ble et menneske dømt til lovens strengeste straff.

Drapstidspunktet er nærmere bestemt til mellom kl 23.00 og 23.30, altså innenfor en halv times ramme. Her har ikke påtalemakta gjort noen endringer i tiltaleteksten fra den første til den andre versjonen; tidsintervallet står stadig like sikkert. Ikke desto mindre står det i dommen at: "Tidspunktet for dødens inntreden har ikke kunnet fastslås. Men det er all grunn til å tro at døden er intrådt ganske kort tid etter at hun ble tilføyet denne kraftige vold."¹⁰¹ Om drapstidspunktet skal en rettsmedisinsk sakkyndig ha uttalt i retten: "Det blir jo alltid spørsmål om når drapet fant sted, men slike eksakte tidspunkt forekommer bare i detektivfortellinger."¹⁰² Drapstidspunktet i Skippergata-saken er et usikkerhetsmoment. Det gikk to og en halv time (23.00-01.30) fra Rigmor sist ble observert til hun ble funnet død. Drapet kan ha skjedd både før og etter at Torgersen ble arrestert kl. 00.58.

§ 1.6 Forbrytelse og motiv

Drapet i Skippergata var ifølge retten "et typisk seksualdrap".¹⁰³ Hva er det typiske i "et typisk seksualdrap"? Et drap som svarer til den strafferettslige fornuft? Historien som fortelles er som følger: Først skal Torgersen ha forsøkt å voldta den 16 år gamle jenta, deretter dreper han henne for å unndra seg straff for voldtektsforsøket, for så å stifte et bål over liket for å slette spor etter de foregående forbrytelsene. Som den danske dommeren Peter Garde sa det under en "rett og litteratur"-konferanse:¹⁰⁴ Dommeren tilstreber en sammenheng i tråd med den realistiske fortellertradisjonen. Hva skal ha motivert voldtektsforsøket, som var utgangspunktet for det galopperende ugjernings-

---

100 I.c.

101 I.c.

102 Gjengitt etter Eide og Moss, op. cit., s. 32.

103 D:5.

104 "Ret og litteratur i Norden", internasjonal konferanse 24.-27. november 2005, Sandbjerg Gods, Danmark.

forløpet? Påtalemakta klarte her å finne et motiv i gjengangermotivet: Torgersen var tidligere dømt for voldtektsforsøk, og det skulle være grunnen til at han forsøkte å voldta igjen. Dette resonnementet beviser jo ikke det aktuelle voldtektsforsøket, snarere at det er lettere å bli dømt igjen for noe man allerede har blitt dømt for. Det holder tydeligvis å vise til den tidligere dommen, så er motivet i orden (jf. tiltaletekstens: "[...] idet tiltalte tidligere er straffet etter samme paragraf [...]").¹⁰⁵ Seksualmotivet ble typisk da Torgersen ble forstått som en type: en gjenganger.

Gjengangermotivet går også igjen hos påtalemakta: Dorenfeldt var også seirende aktor mot Torgersen i den tidligere saken om voldtektsforsøk (seinere avkreftet av "voldtektsofferet" på dødsleiet som et frivillig samleie).¹⁰⁶ I dommen heter det om det tidligere voldtektsforsøket: "Dette fant sted den 8. eller 9. august 1955."¹⁰⁷ Når!? Den 8. eller den 9.? Vet ikke dommerne hvilken dag det påståtte voldtektsforsøket fant sted? Til seksualmotivet i Torgersensaken hefter det en usikkerhet i andre potens. Fredrik Fasting Torgersen kan ha blitt utsatt for mer enn ett justismord, og med statsadvokat Dorenfeldt som seirende aktor i begge sakene. Og jeg kan som Jens Bjørneboe "ikke på noen måte forstå at det er forenlig med ånden i norsk lov at samme mann skal kunne føre to prosesser mot samme mann – med den virkning at den ene domfellelsen skal kunne tjene til å bekrefte den andre."¹⁰⁸

§ 1.7 Et lite vokabular for å dømme et menneske til livsvarig innesperring

(Gjengitt fra domspremissene)

"Selve handlingsforløpet [...] er det ikke lykkedes å klarlegge [...]" (s.5)

"[...] dødens inntreden har ikke kunnet fastslåes." (s.5)

---

105 D:3.

106 Ifølge den såkalte "Klementsenerklæringen", gjengitt i Eide og Moss, op. cit., s. 65.

107 D:6.

108 Bjørneboe, op. cit., s. 70.

"[...] det er all grunn til å tro [...]" (s.5)
"[...] mest sannsynlig [...]" (s.5)
"Retten antar [...]" (s.5)
"Det er uklart [...]" (s.5)
"[...] etter rettens mening [...]" (s.6)
"[...] neppe [...]" (s.6)
"[...] er det ikke grunn til å tro at [...]" (s.6)
"[...] antas ikke [...]" (s.6)

Domsslutning: "[...] fengsel på livstid [...]" (s.8)

Det retorisk interessante i denne oppstillingen er forholdet mellom den siste og avgjørende setningen og de øvrige setningene; mellom domsslutningen og domspremissene. En retorisk bevisst lesning av dommen viser at den autoritative og sikre domsslutningen undermineres av det usikre vokabularet i domspremissene. Domsslutningen blir et selvmotsigende tillegg til domspremissene, der det sikre motsies av det usikre, det de gamle romerne kalte: *contradictio in adjecto*. Hva som får retten til å bli sikker i sin sak, vet vi ikke sikkert, men vi kan være temmelig sikre på at dommen hviler på usikker grunn, på tro og antagelser, meninger og andre personlige virkelighetsoppfatninger. Ikke desto mindre: "Når handlingsforløpet sees som helhet [...]" forelå det ifølge retten "særdeles skjerpene omstendigheter".¹⁰⁹ En bemerkelsesverdig betraktning all den stund retten to avsnitt tidligere konstaterte at handlingsforløpet ikke var klarlagt (Jf. "Selve handlingsforløpet i voldtektsforsøket og drapet er det ikke lykkedes å klarlegge i detalj.")¹¹⁰ Den betydelige usikkerheten på Torgersen-sakens faktaside er ikke reflektert i rettsfølgen. Sagt på en annen måte: Usikkerheten i domspremissene gir oss ikke grunn til å godta dommens strenghet.

---

109 D:5.

110 l.c.

Domstolens dygd er eller burde være rettferd. Rettferdighetens personifiserte allegori, Justitia, framstilles regelmessig med tre attributter: bind for øynene (=objektivitet), en vekt (=avveining av argumenter for og imot) og et sverd (=bestrafning). Metaforisk konkludert: I straffetalen mot Torgersen er det sverdet som svinges.

*

Kunsten å dømme et menneske til livsvarig fengsel og ti års sikring har flere retoriske kunstnumre. Foreløpig har jeg bare presentert livstidsdommens retoriske sider. Sikringsdommen har jeg valgt å kommentere under det neste avsnittet som jeg har kalt "Rettspsykiatri og poesi", og som bl.a. handler om forholdet mellom litteratur og vitenskap, poesi og sakkyndighet.

2

RETTSPSYKIATRI OG POESI

(Eller: Kunsten å lage en sikringsfange)

*”Der retten skulle rå,
var det ondskap,
på rettferds sted
var det gudløshet.”*
(FORKYNNEREN 3,16)

§ 2.1 Forbrytelse og Staff

1. Av Hippokrates' ed: *”Jeg sverger ved Apollo, legen ved Asklepios, Helse, ved All-helbredelse og ved alle guder og gudinner som jeg tar til vitne at jeg etter min beste evne og forstand vil holde denne ed og kontrakt: [...] Jeg vil benytte behandling for å hjelpe syke etter min beste evne og forstand, men jeg vil aldri bruke den til å gjøre dem skade eller urett. Jeg vil ikke gi noen gift [...] I hvert hus hvor jeg går inn, vil jeg gjøre alt for å hjelpe de syke og holde meg fra all forsettelig udåd og skade [...] Alt hva jeg hører eller ser i min virksomhet (eller også i sosialt samvær utenom min praksis), skal aldri gjøres kjent. Jeg vil ikke fortelle det, men betrakte slike ting som hellige hemmeligheter. Hvis jeg holder denne ed og ikke bryter den, må jeg få ære i mitt liv og min virksomhet, blant alle mennesker, til alle tider, men hvis jeg bryter eden, må det motsatte hende meg.”*¹¹¹

Som vedlegg til Hippokrates' ed: Av legeeden fra Genève 1948, etter kristningen av Hippokrates: *”[...] jeg [vil] ikke bruke mine medisinske kunnskaper i strid med menneskehetens lover.”*¹¹²

---

111 Gjengitt etter Ole Jacob Broch, *Det kunstige menneske*, Oslo: Minerva Forlag, 1969, s. 16-17.

112 Ibid., s. 17.

2. ”Bare Kirken manglet, så vidt jeg forstår, i den klassiske og ulykkelige enhet av jus, psykiatri og geistlighet.” (Tor Erling Staff, tidligere forsvarer for Fredrik Fasting Torgersen).¹¹³

§ 2.2 Poeten som forbryter og forbryteren som poet

Fredrik Fasting Torgersens poetiske virksomhet er ikke så kjent som Torgersen-saken. Torgersen har med sine ”mangelfullt utviklede sjelsevner” (ifølge den rettspsykiatriske ekspertise)¹¹⁴ skrevet seks bøker i ulike genrer: roman (*Hevnen* 1978), beretning (*Episoder fra 16 års fangeliv* 1977) og fire diktsamlinger,¹¹⁵ med forfatteren Jens Bjørneboe som redaktør for debut-samlingen *Særmelding*, utgitt på Gyldendal Norsk Forlag i 1972 – mens Torgersen ennå satt innesperret under legalisert tortur i isolat. Denne litterære produksjonen til tross for hans angivelige ”perspektivløse talemåter om mulighetene for å komme i kontakt med et forlag, få utgitt sine dikt [...]”, som den dystre spådommen lyder i den rettspsykiatriske erklæringen til Oslo forhørsrett av 7. mai 1958,¹¹⁶ men som Torgersen altså har gjort grundig til skamme. Torgersen er også representert med dikt i flere antologier, bl.a. i *La hundre blomster blomstre* (i utvalg ved Arnljot Eggen, Stig Holmås og Arvid Torgeir Lie, 1974) og ikke minst i Kjell Heggelund og Jan Erik Volds *Moderne norsk lyrikk. Frie vers 1890-1980* fra 1985. Han ble i 1974 tatt opp som medlem av Den norske Forfatterforening.

Fredrik Fasting Torgersens diktning burde ha en viss litteraturhistorisk interesse tatt i betraktning redaktørens dikteriske rang, men ikke minst fordi hans alt for lite belyste poesi står i en særstilling i Norge med sitt søkelys på og innsikt i juridiske forhold, lov og rett og urett, rett og rettsløshet, moral og

---

113 Håvard Rem, *Staff*, Oslo: Scibsted forlagene, 2005, s. 156.

114 ”Rettspsykiatrisk erklæring til Oslo Forhørsrett”, avgitt 7. mai 1958 av Georg F. Henriksen og N.B. Johannessen (37 sider, upublisert), s. 36, og Eidsivating lagmannsretts dom av 16. juni 1958, s. 7. Den rettspsykiatriske erklæringen forkortes RE. Dommen forkortes stadig D.

115 Fredrik Fasting Torgersens fire diktsamlinger er: *Særmelding* (1972), *Et lite brev* (1973), *Kjør varsomt* (1975) og *Kunnskaper i karate* (1997).

116 RE:14.

umoral, fakta og fiksjon, forbrytelse og straff. I hans rettsdikt skildres makt-apparater som han selv har kjent på kroppen. Likevel er hans poesi påfallende fri for den bitterhet, selvmedlidenhet og sentimentalitet, som lett kan prege poesi fra tukthusene (selv ikke en Oscar Wilde var fri for det). Som Jens Bjørneboe bemerker i forordet til *Særmelding*: "Tvert imot har han overskudd av medlidenhet med andre, en overraskende følsomhet for andres lidelser." Det gjelder også for de øvrige diktsamlingene. Når han dikterisk berører det rettslige så gjør han det på en måte som går ut over hans egen sak og situasjon. Istedenfor å forsvare seg selv direkte, skriver Torgersen til forsvar for "de og det Andre", f.eks. til forsvar for floraen, som i diktet "Forsvareren" (fra *Kunnskaper i karate* 1997) – som også kan leses allegorisk som en forsvarstale for mangfoldet og det rettsløse:

Mine klienter
er alle som en
fornærmede i denne sak –

vi har hørt treet
fortelle om rovhogst
og giftsprøyter

og gråt vi ikke
i våre hjerter
da den vesle blåveisen
berettet om slektens utryddelse?

Ytterligere bevisføring
er unødvendig
da vi alle er kjent med floraen
som er borte

det er forbudt å ta liv -
hvem skal svare for disse myrderier?

Fredrik Fasting Torgersens poesi blir oversett i alle norske litteraturhistorier. Under rettsprosessen derimot, ble hans diktning underlagt den rettspsykiatriske sakkyndighet. En overlege tok på seg rollen som litteraturkritiker. Og her blir poeten domfelt: ”Det later til at han [Torgersen] i det hele tatt ikke har interessert seg for annet arbeid enn ubehjelpelige forsøk på maling etter prospektkort og *diktning uten rim og rytme*”.¹¹⁷ Er det forbrytersk å skrive ubundne vers? To tidsaldre er her representert; en psykiatri, som av tradisjon er fiendtlig innstilt til den modernistiske og frie poesien, fordømmer og mistenkeliggjør Fredrik Fasting Torgersen: Den som overskrider poesiens tradisjonelle regler, hefter det noe suspekt ved. Som dikter hadde han forbrutt seg mot poesiens formlov, ved å ikke følge regelen om rimbundne vers. Hvis denne ekspertuttalelsen er representativ for nivået på litteraturkritikken i retten, bør ikke litteratur og forfattere utsettes for rettspsykiatere. Psykiaterne slår også ned på Torgersens manglende kjennskap til ”selv de mest almindelige av våre lyriske verker”,¹¹⁸ men røper selv mangel på litteraturkunnskap, og manglende toleranse for andre og det andre. Den moderne lyrikken ser ikke ut til å ha blitt konsultert av den psykiatriske fagkunnskap så seint som i 1958, selv om en dikter som Sigbjørn Obstfelder for lengst hadde stått fadder for den frie versekunsten i Norge. Ei heller formalistisk bruddestetikk: ”Kunstens historie er historia om ei rekke normbrudd, der de enkelte verkene bryter med de eksisterende estetiske og litterære normene,” skriver Arild Linneberg etter Pragerskolens estetiske filosof Jan Mukařovský i *Tretten triste essays om krig og litteratur* (2001).¹¹⁹ Et slikt normbrudd i den poetiske praksis kan f.eks. være kunsten å skape lyrikk uten å gjøre bruk av det tradisjonelle rimet. Ikke vet jeg hvilke av Torgersens dikt som ble forelagt den rettspsykiatriske ekspertisen, det følger ikke av erklæringen, men den diktningen som er publisert og offentlig tilgjengelig mangler verken stil eller rytme. Tvert imot viser diktningen musikalitet og originalitet i språket: Torgersen er en lyriker i ordets rette forstand. Med andre ord: Modernistisk litteratur og estetikk er i 1958 tydeligvis

---

117 Jf. *Aftenpostens* rettsreferat fra 12. juni 1958 (min utheving). I RE:10 heter det: ”Han skriver nærmest hva man betegner som prosadikt uten rim og særlig rytme.”

118 RE:19.

119 Linneberg, *Tretten triste essays om krig og litteratur*, 2001, s. 138.

lite kjent i psykiatriske kretser, i motsetning til elektroshokk, lobotomi, tvangstrøyer, kastrering og annen tortur. Når det gjelder den moderne poesi i forhold til psykiatri: Psykiatrien viser liten forståelse for frie former i poesien, men aksept for tvangsformer i psykiatrien.

”Hva sier psykiateren om moderne kunst?” var tittelen på et radioforedrag av den kjente Wiener-psykiateren Viktor E. Frankl (i *Pathologie des Zeitgeistes*, 1955, norsk utgave 1965: *Livet har mening*). Han begynte fornuftig med å svare: ”Stiller man spørsmålet: Hva sier psykiateren om moderne kunst, dukker det opp et annet spørsmål, nemlig om psykiateren overhodet er berettiget til å tale om moderne kunst, om han er kompetent til å tale over et slikt tema [...] Psykiateren er jo ikke sakkyndig på dette felt.”¹²⁰ Her kunne og burde psykiateren Frankl kanskje satt punktum for sitt foredrag. Slik også den ene av Torgersens to sakkyndige psykiatere, overlege N.B. Johannessen, burde kjent sin begrensning og ikke kastet seg hodekulls inn i den moderne lyrikken med hodet i poetikken: *Si metrum non habet, non est poema* (“Rimer det ikke, så er det ikke et dikt”).

”I Norge har man ikke hatt noen spesialitet i rettspsykiatri, og det er liten grunn til å tro at vi får det med det første. Det har vært slik at den delen av rettspsykiatrien som kan betegnes strafferettspsykiatri, har vært utøvd av en del psykiatere [...],” skriver Randi Rosenqvist og Kirsten Rasmussen i *Rettspsykiatri i praksis*.¹²¹ Ingen av de to sakkyndige bak den rettspsykiatriske erklæringen var spesialistutdannet i rettspsykiatri, men i psykiatri.¹²² Når det gjelder de to sakkyndige psykiaterne, overlegene Nils Berner Johannessen og Georg Fredrik Henriksen, ved henholdsvis Dikemark sykehus og Rikshospitalet, så var de imidlertid likefullt oppnevnt som rettspsykiatere.

---

120 Viktor Frankl, *Livet har mening*, Oslo: Johan Grundt Tanum forlag, 1965, s. 130.

121 Randi Rosenqvist og Kirsten Rasmussen, *Rettspsykiatri i praksis* (2. utgave), Oslo: Universitetsforlaget, 2004, s. 16.

122 Den ene sakkyndige (Georg Fredrik Henriksen) var for øvrig spesialist i nevrologi og klinisk nevrofysiologi (jf. *Norges leger* 1976, s. 378-379).

Torgersen-saken var ikke første gang poesi ble stilt på anklagebenken, men det er antagelig første gang i Norgeshistorien at det å skrive frie vers brukes mot en tiltalt i en drapssak. I forordet til *Særmelding* skriver Jens Bjørneboe:

Under prosessen mot Fredrik Fasting Torgersen ble det brukt mot ham at han skrev dikt, ifølge den medisinske sakkyndighet: 'uten rim og rytme' og 'nokså haltende og ubehjelpelige'. Tankegangen var klar; det gjaldt å finne tegn på at Torgersen på flest mulig områder var en avviker, for det gjorde det sannsynlig at han også var morder.

For å kunne dømmes, måtte den tiltalte fratas så vel sin normalitet, som sin menneskelighet og verdighet. Men Bjørneboe tar kanskje vel hardt i når han konkluderer med at: "Diktene var altså viktige for avgjørelsen av skyldspørsmålet." Vi vet ikke hvilke av sakens indisier som ble avgjørende for domfellelsen. Men den rettspsykiatriske litteraturanmeldelsen av Torgersen var i det minste retorisk egna til å mistenkeliggjøre (underforstått): Den som bryter med diktekunstens regler er nok troendes til litt av hvert...

Torgersens rettspsykiatere slo også ned på Torgersens rettskriving og håndskrift, de mente å kunne utsi noe om hans karakter ut fra håndskriften – ut fra det som også kalles "grafologi":

Man får se endel av hans produkter. Endel er skrevet med skrivemaskin som han har fått låne, endel er også håndskrevet. Det håndskrevne er nokså ubehjelpelig i skrift. Ortografien er også i alt han skriver adskillig mangelfull.¹²³

Jeg har verken trang eller lyst til å delta i rettspsykiaternes bokstavtreldom og med rød penn påpeke skrivefeil eller dårlig syntaks i den nedlatende rettspsykiatriske erklæringen (selv om det fins). Men jeg konstaterer at psykiaterne i sin "RETTSPYKIATRISK ERKLÆRING til OSLO FORHÖRSRETT [sic]" tok seg friheter i rettskrivningen, f.eks. ved å bruke svensk eller tysk o med tødler (ö) i stedet for det tjueåttende bokstavtegnet i det norsk-danske alfabetet: vanlig ø.

---

123 RE:9-10.

§ 2.3 Sære meldinger

Torgersens diktning har vært gjenstand for en viss oppmerksomhet i pressen. Fra Gyldendals arkiv fikk jeg oversendt det de hadde av anmeldelser av de to første diktsamlingene – det var ganske mange.¹²⁴ Som kilde til hvordan Torgersens dikt har blitt mottatt tegnet det seg en påfallende tendens: de konservative avisene var stort sett negative, mens de venstreorienterte var positive. Det følger allerede av overskriftene: "Lite inspirerende" og "Et tynt lite dikterbrev" het det, i henholdsvis *Aftenposten* (9. nov. 1973) og *Nationen* (17. okt. 1973), mens arbeideravisene felte andre smaksdommer: "Viktig særmelding" (*Arbeider-Avisa*, 7. des. 1972), "Over gjennomsnittet" (*Akershus Arbeiderblad*, 5. des. 1972), "Et lite, men meningsfylt brev" (*Telemark Arbeiderblad*, 24. okt. 1973). Hvordan de samme bøkene kan få så forskjellige mottagelser, er resepsjonsetetisk interessant, men det er det normale; noen kritikker kan være gode, andre dårlige. Det påfallende her er at Torgersens diktning så og si konsekvent blir nedvurdert i konservative aviser. Men det bekrefter kanskje påstanden om hvem som i regelen står politi- og påtalemakta bi? En litteraturanmelder i *Tønsbergs Blad* (14. des. 1972, politisk tendens:

---

124 Se anmeldelser av *Særmelding*: "Smaksprøve" (*Trønderavisa*, 29. nov. 1972), "'Særmelding' fra livstidsfange" (*Demokraten*, 16. nov. 1972), "Særmelding fra livstidscella" (*Hamar Arbeiderblad*, 28. nov. 1972), "Over gjennomsnittet" (*Akershus Arbeiderblad*, 5. des. 1972), "Om menneskets lodd" (*Gudbrandsdølen*, 19. jan. 1973), "Lyrikk fra et fengsel" (*Tønsberg Blad*, 14. des. 1972), "Særmelding" (*Dagbladet*, 21. nov. 1972), "Fangen som ikke ville liste seg inn bakveien" (*VG*, 12. febr. 1973), "En fanges dikt" (*Aftenposten*, 22. nov. 1972), "Fra fengselets virkelighet" (*Morgenbladet*, 24. nov. 1972), "Særmelding" (*Arbeiderbladet*, 8. nov. 1972), "Lyrikeren Fasting Torgersen" (*Friheten*, 31. mars 1973), "To debutanter" (*Bergens Tidende*, 4. des. 1972), "Særmelding" (*Adresseavisen*, 21. nov. 1972), "Viktig særmelding" (*Arbeider-Avisa*, 7. des. 1972), "Særmelding" (*Dagen*, 23. nov. 1972), "Fengsel og natur" (*Færdrelandsvennen*, 20. Des. 1972). Og anmeldelser av *Et lite brev*: "Nye dikt av Fasting Torgersen" (*Dagbladet*, 16. okt. 1973), "Brev-telegram" (*VG*, 18. okt. 1973), "Lite inspirerende" (*Aftenposten*, 9. nov. 1973), "Prosadikt fra Fredrik Fasting Torgersen" (*Morgenbladet*, 19. nov. 1973), "Et lite brev" (*Arbeiderbladet*, 29. sept. 1973), "Et brev om utviklingen" (*Hamar Arbeiderblad*, 19. okt. 1973), "Fasting Torgersen forteller om seg selv" (*Arbeiderbladet*, 27. okt. 1973), "Et tynt lite dikterbrev" (*Nationen*, 17. okt. 1973), "Et lite brev" (*Adresseavisen*, 25. okt. 1973), "Lyrikk-perler" (*Stavanger Aftenblad*, 12. Mars 1974), "Brev frå fengselet" (*Sunnmørsposten*, 20. des. 1973), "Fasting Torgersen med ny samling" (*Nordlands framtid*, 15. okt. 1973), "Torgersens lille brev" (*Romsdalsposten*, 26. nov. 1973), "'Glimter stadig av liv...'" (*Dagningen*, 16. okt. 1973), "Et lite, men meningsfylt brev" (*Telemark Arbeiderblad*, 24. okt. 1973).

Høyre) fant det til og med for godt å mistenkeliggjøre Torgersens litterære prestasjoner: ”Jens Bjørneboe [...] har hjulpet forfatteren med tilretteleggelsen, og vi vet ikke i hvilken grad han også opptrer som meddikter.” Fordommen synes åpenbar: Kan en livstidsfange frambringe poesi av litterær verdi på egenhånd? Skrev Bjørneboe Torgersens sære diktmeldinger? Det betviles ikke at Bjørneboe har redigert debutsamlingen (det følger av forordet). Men det er lite eller ingenting i Torgersens sære dikt i *Særmelding* som tyder på Bjørneboes medvirkning. De to dikterne skiller seg fundamentalt fra hverandre på det formelle plan; i motsetning til Torgersen skrev Bjørneboe så å si konsekvent i bunden form. Av Bjørneboes samlede dikt – 128 i tallet i Gyldendals Lanterne-utgave fra 1986 – kan de frie versene telles på to hender. Dessuten har Torgersen også skrevet en diktsamling etter Bjørneboes død i 1976, nemlig *Kunnskaper i Karate* (1997). Jeg fastslår Torgersens selvstendige prestasjon; som modernistisk poet har Torgersen ikke blitt brukt som navneskjul av sin mer formbundne diktervenn. Men Bjørneboe har måttet yte et nødvendig bidrag til debuten, bl.a. pga. dikterens arbeidsforhold – av forordet:

En ting er å beklage ved denne diktsamlingen: Den kunne ha vært større. Det skyldes at ca hundre dikt er blitt borte; de ble brent av fangevokteren før de tok fra ham skrivemaskinen. Kan man ikke skrive dikt selv, så kan man i alle fall brenne det som andre har skrevet. Enhver har sin form for åndsliv.

Fasting Torgersen sitter nu på det femtende år i fengsel, derav de to siste i enecelle og uten skrivemaskin. Han har en nesten uleselig håndskrift. Dette har ført til at mitt eget arbeide i forbindelse med utgivelsen av diktene ikke bare omfatter det å sortere, gjøre utvalg, redigere samlingen osv., - men også å renskrive hvert enkelt dikt på maskin for å få dem i lesbar stand og dermed i trykkbar stand.

Bjørneboe fant hos Fredrik Fasting Torgersen både en lyrisk og satirisk diktning. Istedenfor her å diskutere formaliteter med rettspsykiaterne, om hvorvidt diktene er mer eller mindre lyriske, mer eller mindre rytmiske eller ikke, vil jeg lese diktenes rettstema opp mot Torgersen-saken. Diktene kan si noe om retten som ikke kan sies i retten: gjennom diktene får Torgersen tale med

sin egen og særegne stemme, en besk-satirisk og poetisk stemme og ikke med den stemmen som retten har bestemt at den vil høre i form av rettsforklaringer og prosesskriv – og som langt fra er hans egen. Om betydningen av Torgersens diktning som estetisk fenomen i forhold til det virkelige rettsvesenet, kan det sies slik Adorno sier det i *Estetisk teori* (1970): ”Kunsten yter rettferdighet mot en virkelighet som dekker til sitt eget vesen.”¹²⁵

Min bedømmelse: Fredrik Fasting Torgersen er mer overbevisende som poet enn som rettspsykiaternes og dommernes forbryterhjerne. I det følgende skal jeg begrunne denne dommen.

§ 2.4 Poesi versus vitenskap

Som metode for den videre framstillingen følger jeg forfatteren og kritikeren André Bjerkes nyttige rettleiding i essayet ”Psykiateren og det guddommelige”, fra *Vitenskapen og livet* (1958):

Jeg vil anbefale lesere [...] å foreta en nyttig liten øvelse. Den består i at man av og til stanser opp ved et vitenskapelig utsagn og sammenlikner det med et tilsvarende dikterisk utsagn om samme fenomen. Da vil man oppleve en tankevekkende relieffvirkning; det trer frem en skarp kontrast mellom det forskningen doserer som sannhet, og det ethvert normalt menneske *føler* som sannhet.¹²⁶

La oss straks gjøre denne øvelsen. Og la oss oppholde oss ved fenomenet: den rettspsykiatriske sakkyndighet. Først gir vi dikteren ordet – Fredrik Fasting Torgersen i ”Retts-psykiatrene” (fra *Kjør varsomt* 1975):

Gribbenes eldorado
er i de himler
ingen kjenner

---

125 Gjengitt etter Arild Linneberg, *Røff guide til Theodor W. Adornos estetiske teori*, 1999, s. 137.

126 André Bjerke, *Vitenskapen og livet*, Oslo: Aschehoug, 1958, s. 120.

der svever de rundt
fulle av gift
klare til å styrte
seg ned
i den ørkenen
menneskesjeler ofres –

gribbene
er rettsstatens
åtsel-fugler

For dikteren er rettspsykiaterne en flokk med røvere, som forgifter menneskene og frarøver dem sjelene i rettsstatens tjeneste, kort sagt: fratar menneskene sin menneskelighet, sitt menneskeverd. Så gir vi ordet til rettspsykiaterne, herrene Nils B. Johannessen og Georg F. Henriksen – her er de jo inne på sitt egentlige fagområde; de postulerer "sjelen" i rettens tjeneste, de vrenger Torgersens hjerne for den offentlige sfære (og neppe i Hippokrates' ånd). Om Fredrik Fasting Torgersen heter det i dommen og i full offentlighet, fritt for taushetsplikt: "en alkoholtilvennet psykopat", en "holdningsløs", "følelseskold", "eksplosiv", "lur", "vaksom", "mistenksom" og "upålitelig" person – og da mangler det bare å nevne de obligatoriske "mangelfullt utviklede sjelsevner".¹²⁷

Nå vil leseren kanskje stusse: Hva har disse ytringene om Fredrik Fasting Torgersen med rettspsykiaterne selv å gjøre? Jeg skal forsøke å svare med sakkyndig hjelp fra tegnforskeren og retorikkteoretikeren Roland Barthes i *Mytologier*. For en lekmann fortøner den psykiatriske fagkunnskapen i Torgersen-saken seg som en ferdighet i å turnere adjektiver som beskriver og fordømmer på én og samme gang, med Barthes: "den vet bare hvordan den skal utstyre sine ofre med attributter, den overser alt ved en handling som ligger utenfor skyldens kategori, som man med vold og makt har presset den inn i."¹²⁸ Disse karakteristikkene beviser neppe at Torgersen "vil kunne begå

---

127 D:7.

128 Roland Barthes, *Mytologier*, 1975, s. 46.

nye straffbare handlinger,” slik hans dommere konkluderte,¹²⁹ men at det rettspsykiatriske orakel lider av en adjektivsyke som har smittet over på retten. Denne psykiatrien, som i tilfellet Torgersen bidro til ti års sikring, opererer med akkurat de samme kategoriene som vi f.eks. finner i den klassiske komedien: slø, hissig, smart osv. – og med Barthes: ”mennesket eksisterer i denne psykologis øyne bare i egenskap av de ”karaktertrekk” som utpeker det som objekt for en mer eller mindre lett assimilering.”¹³⁰ Denne fordømmende psykiatrien er både ondskapsfull og urettferdig: den ignorerer den andres kompleksitet og singularitet. For disse psykiatriske ekspertuttalelsene gir ingen sann og dekkende beskrivelse av Torgersens mentalitet. Derimot gir de en avslørende karakteristikk av psykiaternes egen psykologi, en psykologi som er ensidig fordømmende. De er også avslørende for Torgersens dommere. Fordi de ved å føre slike karakteristikk som beviseligheter, later til å tro at de har gitt en rettferdig framstilling av et menneskes karakter. Fordi de tydeligvis tror at denne adjektivistiske psykologien gir dem adgang til å trenge inn i tiltaltes virkelige mentalitet. For hvorfor skulle retten ty til slike mentale indisier om de ikke svarte til deres egen forestilling om den tiltalte? ”Av og til kommer det en rettssak”, skriver Barthes, ”ikke nødvendigvis fiktiv som i Camus’ *Den fremmede*, og minner Dem om at rettsapparatet alltid er rede til å tildele Dem en hjerne etter mønster av sin egen for å dømme Dem uten betenkning, og [...] beskriver Dem slik De burde være og ikke slik De er.”¹³¹ Dommerne later som de dømmer et menneske, uten å bekymre seg for at de først har amputert dette mennesket til å passe med deres eget forbryterbilde. At Torgersen ifølge søsknene er ”snill, stille og rolig og lett å ha med å gjøre,”¹³² kort sagt og som alt sagt: positive trekk har ikke fått plass i dommen mot Torgersen, for det passer ikke med forbryterbildet og livsvarig innesperring pluss ti års sikring. Også søsknene fikk sitt pass påskrevet av overlege N.B. Johannessen, som ”temmelig enkle og primitive”.¹³³ Det er i kraft av psykiaternes og dommernes

---

129 D:7.

130 Barthes, op. cit., s. 46.

131 Ibid., s. 45.

132 RE:18

133 RE:19.

egne mentaliteter at retten iverksetter særegne sikringstiltak mot Fredrik Fasting Torgersen. Sikringsdommen bygger på en spådom. Jeg skjønner ikke at ikke flere ser det som det er: Slike kategoriseringer og psykologiseringer, reduksjoner av kompleksiteten i menneskets psyke til det som passer med det klassiske forbryterbildet, er et overgrep mot det individuelt menneskelige. Torgersens dommere forfatter dommen uten betenkeligheter med å opptre som allvitende fortellere med tilgang til andres indre, et grep som vanligvis er forbeholdt fiksjonslitteraturen. Med Barthes: ”nedsteget fra den borgerlige romans og den essensialistiske psykologis himmelske sfære har Litteraturen nettopp dømt et menneske til skafottet.”¹³⁴ Lytt til Torgersens dommere:

Rigmor Johnsen mistet bevisstheten som følge av de voldshandlinger hun ble utsatt for – kvelertaket om hennes hals og det kraftige dunk av hennes hode mot trappetrinnet [...] tiltalte har vært i seksuell opphisselse under hele handlingsforløpet [...] tiltalte har bitt Rigmor Johnsen i venstre bryst [...] bittet er et lystbitt.¹³⁵

Dette er like plausibelt som en psykologisk roman, bortsett fra at den ikke sender folk i fengsel på et: ”Kanskje det?” Og hva er et ”lystbitt”? En neologisme, men kan et menneskes indre vilje (eller uvilje) beskues i et tannavtrykk?

Retten skapte til og med (og sjokkerende nok) sin egen psykologiske kategori: perversjonen. Om bittmerket som ble funnet på den drepte jentas bryst, uttrykker retten mistenkeliggjørende: ”Det er uklart om bittet er utført før eller etter at Rigmor var død.”¹³⁶ Selv det uvisse (”det er uklart...”) blir her brukt til å sverte den tiltalte. Retten antyder det som ikke kan bevises. (Merk også: Retten mener seg berettiget til å være på fornavn med offeret, som om de kjente henne). Den antydende nekrofilien (”eller etter...”) alluderer også, og feilaktig, til Torgersens strafferegister: han var tidligere dømt for ruteknusing og

---

134 Barthes, op. cit., s. 44.

135 D:5.

136 l.c.

innbruddsforsøk i kapellet på et gamlehjem, noe som av pressen blir dramatisert til "likskjending"!¹³⁷ Som Camilla Juell Eide og Erling Moss har forstått det i "...aldri mer slippes løs...", er "likskjendingen" en *hyperbel*, en overdrivelse, med tragiske konsekvenser for Torgersens *etos*, troverdighet, under den seinere Skippergata-saken: "Det er historien om en fjær som ble til en hel likkjeller."¹³⁸ En sak kan framstilles mistenkeliggjørende, villedende, pervertert og som noe langt verre enn den egentlig er. Torgersen ser fenomenet i tankespillet "Dine tanker" fra *Et lite brev* (1973):

Tre hoder ble funnet
i søplekassen

små ansikter
med stive blikk

dine tanker
er ute på viddene -
tre sildehoder

Karakteristikkene av Torgersen skriver seg inn i en betydelig bestialisering. Her er Torgersen som rettspsykiaternes monster à la Frankenstein: "Han [Torgersen] er undersetsig, kraftig med velutviklet muskulatur, halsen *påfallende* bred pga. de kraftige halsmuskler."¹³⁹ Rettspsykiaterne skapte et uhyre av en sportsmann i sitt eget bilde. Også Torgersens anklager gjorde han til et umenneske, et slags utemmet villdyr som det gjaldt å holde i buret: "DENNE MANNEN MÅ ALDRI MER SLIPPES LØS PÅ SAMFUNNET!"¹⁴⁰ Og da Torgersen under rettssaken "snerrende som et vilt dyr" hoppet over skranken og gikk til angrep på påtalemaktas kronvitne ble det i avisene animalisert til "tigerspranget". (Den psykiatriske vitenskap kan sikkert forklare dette opptrinnet ved å vise til at den tiltalte er "eksplosiv", men neppe med at han er

---

137 *Arbeiderbladet* 9. sept. 1954.

138 Eide og Moss, "...aldri mer slippes løs...", 1999, s. 52.

139 RE:24 (min utheving).

140 *Dagbladet* 13. juni 1958.

”følelseskold”). I diktet ”Tenk” (fra *Særmelding*) skriver Torgersen om hva det vil si å bli bestialisert og umenneskeliggjort, om det å bli fratatt sitt menneskeverd, noe som ser ut til å være dommens forutsetning:

Tenk deg, du menneske,
at du er tredd inn på en krok
og kastet
ut i det ukjente
der vesener grådigere
enn dine tanker kan fatte
jafser etter deg

Kan du tenke deg dette?

Spørsmålet er tvetydig. På den ene side: Ville du likt å bli fratatt ditt menneskeverd? Og på den annen side: Hvordan kan den som blir behandlet som et menneske kunne fatte hva det vil si å bli umenneskeliggjort? De grådige vesenene i diktet kan være mange, mest nærliggende er det her å tenke på vesener som rettsvesenet, politivesenet, fengselsvesenet, helsevesenet, ja, hele samfunnets maktapparat, med avisene som den fjerde statsmakt – alle de som livnærer seg av rettssakene – og også av hverandre.

Det må også sies å være en interessant, karakter-psykologisk gåte hvordan Fredrik Fasting Torgersen har greid å prestere fire bøker sjelfull poesi – tatt i betraktning at han har ”mangelfullt utviklede sjelsevner”. Man griper seg stadig i å beundre den rettspsykiatriske diagnosen (ja, det er, som Longinus har sagt det, vanskelig å ikke skrive satirisk): tenk at Torgersen kan skrive så kritisk om rettspsykiaterne som sjelerøvere, til tross for at han i følge deres eget utsagn er ”holdningsløs”. Det rimer ikke. Eller at Torgersen angivelig er ”følelseskold”, når det iøynefallende ved hans diktning tvert imot er en dyp medfølelse med andres lidelser – som f.eks. her med pasienten i diktet ”Legen” (*Særmelding*):

Doktoren:
og her

har vi en fullkommen idiot –
i.q. ligger på ca 5
pasienten er 17 år
og mottar daglig
elektrisk sjokkbehandling

til tross for pasientens
lave i.q.
kan man registrere hengivenhet
overfor oss som vil ham vel

Det påtrengende spørsmålet blir: hvem er "følelseskold"? Doktoren eller dikteren? Et rimelig svar kan være: Fredrik Fasting Torgersens diktning underminerer den sjokkbehandlingen han får i den rettspsykiatriske erklæringen. Det var kanskje denne diskrepansen den sakkyndige psykiateren N.B. Johannessen siktet til da han i retten uttalte at: "Diktene gir meg ikke noen løsning på de rettspsykiatriske gåtene i dette sinnet."¹⁴¹

De rettspsykiatriske ekspertuttalelsene om Torgersen i forbindelse med to av hans tidligere dommer rimer heller ikke med hverandre eller med uttalelsen i Skippergata-saken. I "...aldri mer slippes løs..." påpeker Eide og Moss motsetningene i de tidligere rettspsykiatriske uttalelsene:

Legene K.M. Woldseth og Johan Lofthus ga en rettspsykiatrisk uttalelse om at Torgersen hadde "mangelfullt utviklede sjelsevner", samt at det var fare for gjentakelse av straffbare handlinger, en konklusjon i sterk kontrast med uttalelser gitt bare ett år tidligere av legene Thorbjørn Kjølstad og Håkon Lehmann. Disse konkluderte med at Torgersen *ikke* hadde mangelfullt utviklede sjelsevner og at det *ikke* var fare for gjentakelse av straffbare handlinger."¹⁴²

---

141 *Dagbladets* rettsreferat, 12. juni 1958, her gjengitt etter Eide og Moss op. cit., s. 385.

142 Eide og Moss, op. cit., s. 62-63.

Forfatteren Finn Alnæs kritiserte i 1972 i "Det psykologiske "indisium" i Torgersen-saken"¹⁴³ blant annet "rettspraksisen med at psykiaterne fikk avsi sin "dom" før skyldspørsmålet var avgjort"¹⁴⁴ og konstaterer kontradiksjonen mellom den første og den siste rettspsykiatriske uttalelsen om Torgersen:

At psykiaterne i 1954 mente at Torgersen ikke var psykopat, rimer dårlig med at overlege Johannessen under rettssaken i 1958 uttalte at "psykopat er noe man er, – ikke noe man blir."¹⁴⁵

Også Torgersens anklager, statsadvokat Dorenfeldt, opptrådte som psykoanalytiker i retten i sin analyse av arrestasjonssituasjonen:

Tiltalte opptrådte merkelig rolig, han reagerte overhodet ikke da meldingen om mordbrannen kom gjennom politibilens radio, idet han ble transportert til kriminalavdelingen. Når vi har hørt de psykiatriske sakkyndiges forklaringer om hvor følelseskald han er, blir hans ro ikke så merkelig.¹⁴⁶

Jf. "Tigerspranget", *contradictio in adjecto*.

La oss fortsetter øvelsen og velge et menneskelig fenomen som mange vil være kjent med: rus. Er det nødvendigvis fordømmelsesverdig å være "alkoholtilvennet", slik psykiaterne forkynner? Jeg retter ikke spørsmålet til overlege Nils B. Johannessen, som har publisert under Landsrådet for edruelighetsundervisning.¹⁴⁷ Og det er kanskje for mye for langt av Torgersens dommere å skulle begripe at bruk av rusmidler kan være en menneskelig og forståelig flukt fra det rettssamfunnet som de er satt til å vokte – som Torgersen uttrykker det i diktet "Snifferen" (fra *Særmelding*):

---

143 Finn Alnæs, "Det psykologiske "indisium" i Torgersen-saken", *Dagbladet* 13. mars 1972.

144 Eide og Moss, op. cit., s. 341.

145 l.c.

146 *Aftenpostens* rettsreferat 13. juni 1958, her gjengitt etter Eide og Moss, op. cit., s. 83.

147 Se *Johan Scharffenberg, Ragnar Vogt, Sven Aarrestad: biografier, bibliografier*, ved N.B. Johannessen et al., Oslo: Landsrådet for edruelighetsundervisning, 1948.

Snifferen
har ikke lov
til å sniffe –

han skal være
våken og klar –

oppfatte
den forgiftede
undergang
som fyller
jord, hav og himmel

han skal ikke
bedøve seg vekk

rømme
fra den jord
som de bestemmende myndigheter
gjør mer og mer
råtten
for hvert åndedrag

Torgersen er kritisk til rettssamfunnet, og rettsamfunnet er kritisk til han. I den rettspsykiatriske erklæringen slås det bl.a. ned på hans ”alkoholforbruk” og tidligere strafferegister, at ”han var gjensitter i 3. klasse”, at han er ”rastlös” og ikke ”finner seg til rette med det faste, tidsbestemte i arbeidslivet,” og som har ”skaffet arbeidsgiverne adskillig bryderi” og så videre, kort sagt: en samfunnsfiende, som det etablerte samfunnet må sikre seg mot.¹⁴⁸ Hva er ”en god samfunnsborger”? Psykiaterne svarer: en god borger, det er hva Torgersen ikke er; det er en som følger samfunnets (og versekunstens) vedtatte normer og regler, som vokser opp i et borgerlig miljø, som forplikter seg til det annet kjønn, som går i teateret og har kjennskap til ”de mest almindelige av våre

---

148 RE:28-29.

lyriske verker” (og ikke den poesien som man finner i *Dagbladet*); en god borger, det er en som holder seg fra drikk og som holder på et arbeid selv om han mistrives og blir syk av det. Ja, det er ikke måte på hva som er galt med Fredrik Fasting Torgersen: ”klærne er mindre rene likesom föttene” noteres det – men han ”hilste greit” ved intelligensprøven, som for øvrig var normal.¹⁴⁹ Den rettspsykiatriske erklæringen inneholder en hel rekke dommer og fordommer – diagnoser, prognoser, moralske vurderinger. Alle slags menneskelige livsspørsmål underkastes bedømmelse: moral, normalitet, miljø, framtidsutsikter osv. Alt sees i lys av et utprega kristent-borgerlig livssyn, framlagt for å bli akseptert som en rettspsykiatrisk erklæring eller trosbekjennelse. Og det sorte fåret skilles fra de hvite og i hvit frakk. Vi kunne også spørre Fredrik Fasting Torgersen, som i diktet ”Som en citron” (fra *Særmelding*) svarer: en god samfunnsborger, det er nok et dårlig menneske, et produkt av et samfunnsmaskineri som beskadiger menneskene, av et maktapparat som umenneskeliggjør menneskene, som deformerer mennesker slik at de blir konforme – med dikterens ord:

Som en citron
skal kroppen presses

lagres som rakørret

modnes
under hygieniske forhold

med tid og stunder
er produktet ferdig
til å knas
og males
i samfunnets kjøttkvern

Du er

---

149 RE:24, 20, 22.

med andre ord
et stykke ennå levende
kjøttdeig

§ 2.5 Torgersen foran kjetterdomstolen

”På spørsmål om religiøs innstilling, er han [Torgersen] fullstendig indifferent. Han er ikke konfirmert. Har ingen religiøse interesser og fullstendig fjernt, tankemessig sett, fra en selv nokså enkel religiøs forståelse”, skriver overlege Johannessen.¹⁵⁰ Om Torgersen ikke var konfirmert så ble han kraftig konfirmert av det rettspsykiatriske presteskapet. Det er tydeligvis maktpåliggende for psykiaterne å spikre moralen til religionen; for den psykiatriske Kirke representerer religionen øyensynlig verdier av høyeste rangorden. Hva sier så dikteren om kristendommens forbilledlighet i praksis? Torgersen uttrykker det satirisk i diktet ”Vi må ikke glemme” (fra *Kjør varsomt*):

La oss verne
om de kristelige verdier

minnes de millioner
av hekser
som gikk opp i røk -

være takknemlig
for at Kristus' hær
også i dag marsjerer
mot ondskaben

For dikteren er Kristendommens dommer ukristelige. Psykiatrisk sett er Torgersen en ukristelig forbryter – en trollmann, et samfunnsone for den religiøse psykiatrien ved mannsavdelingen på Dikemark med overlege N.B. Johannessen som åndelig leder. Men hvem representerer umoralen – kjetteren

---

150 RE:10.

eller korstoget mot han? I "Det første troll" (fra *Kjør varsomt*) skriver Fredrik Fasting Torgersen:

Her lukter
hednings blod
skrek hellig Olav –

sverdene blinket –
hodene falt
som solstråler til marken

etterpå kom
Asbjørnsen og Moe
med sine troll

Og etter Asbjørnsen og Moe: Torgersens to psykiatere Johannessen og Henriksen med Torgersen i rollen som trollet. Den rettspsykiatriske undersøkelsen av Fredrik Fasting Torgersen minner mer om en inkvisisjon enn en samtale, jf. særlig det forhørsaktige vokabularet til N.B. Johannessen: "Han innrømmer..." (s. 7, 14, 16); "Han benekter..." (s. 7, 11, 12, 15, 16), "Han benekter enhver befatning med det han nu er siktet for [...]" (s. 9). Torgersen-saken vitner om en moderne kjetterprosess som maler Torgersen som fanden på veggen.

Fredrik Fasting Torgersen stod i 1958 foran en kirke-domstol – i dommen heter det som nevnt: "Han er døpt i Oslo, *men* ikke konfirmert". I Torgersen-saken spilte også dommerne kirkens rolle, de plasserte den anklagede blant de falne; i dette øyemed faller dommen neppe inn under den forensiske genren, domstalen, men tilhører en annen talegenre med merkelappen: homilie (preken). Domstol blir prekestol. I Torgersen-saken var retten på ingen måte en rasjonell motvekt til den guddommelige kirke-domstolen, men snarere i pakt

med den. Men dette rimte i det minste med den religiøse talemåten i dommens avslutning: "Dommen [...] blir å forkynne for domfelte."¹⁵¹

Hvordan har dikteren reagert på denne sammenblanding av rett og religion? I diktet "Ned", fra *Kjør varsomt*, framstår justisen (etym. av Justitia) som en slags kirkelig seremoni, mer i Guds enn i rettferdighetens navn:

I faderens og sønnens navn
skrives
dine tarveligheter ned,
ned
ned i den sump
du har gjemt deg

der i unnfalhetens gjørme
døpes
du
til Judas av Justitia

ta imot velsignelsen -
la glorien
bli til en kvernstein
og synk ned,
ned
ned

Man kan undre seg over vitenskapeligheten i den psykiatriske erklæringen. Torgersens sjelegranskere kan se ut til å ha forlatt sitt eget fagområde, hvis vi skal dømme etter Norges første psykiatriprofessor Ragnar Vogt og hans introduksjon til emnet i *Nogen hovedlinjer i medicinsk psykologi og psykiatri* (1938): "Psykologi vil si naturvidenskap om sjelsvirksomhet. Som enhver annen naturvidenskap sysler den med emner som følger lover. Tanker om en udødelig ånd hører hjemme i religion og metafysikk, men angår ikke psykologien" (første

---

151 D:8.

side). På den annen side ser Torgersens psykiatere ut til å følge Ragnar Vogt i hans korstog mot det han kaller "drikkeskikken". Men også de juridiske fagdommerne vil etter Vogts vurdering vanskelig kunne karakteriseres som vitenskapsmenn, for som det står: "Videnskap befatter sig som sådan ikke med sluttmålene: [...] rett – urett [...] er ukjent i dens rike."¹⁵² I lys av Vogts ord blir Torgersen-saken en merkelig blanding av skinnvitenskap, av rettspsykiatri og juss.

Tror rettspsykiaterne at Torgersen er skyldig før skyldspørsmålet er avgjort av retten? Spørsmålet må stilles, og det er særlig påtrengende når man støter på følgende passasje i den rettspsykiatriske erklæringen: "[...] han [Torgersen] beflitter seg på å være ubesværet med den uskyldiges rett og selvfølghelighet. Men han virker slu og beregnende [...]"¹⁵³ Men en rettspsykiatrisk erklæring skulle vel ikke ta stilling til skyldspørsmålet?

Det kan også settes et spørsmålstegn i margen ved påstanden om at Torgersen er "fullstendig indifferent" til religion.¹⁵⁴ For i den rettspsykiatriske erklæringen påstås det samtidig *contradictio in adjecto* at diktningen viser "en slags religiøsitet".¹⁵⁵ Jeg har sjelden møtt på så mange kontradiksjoner som i Torgersen-saken. De er så mange at det er på grensen til det man i psykiatrien kaller spaltsinn. Retten er gal, er galskap, mente Jacques Derrida.¹⁵⁶

Når det gjelder religionsspørsmål i Torgersens diktning, er skriftene utprega poetiske etter Paul de Mans forståelse av poesi som en raffinert form for dekonstruksjon.¹⁵⁷ På den ene siden utøver Torgersen religionskritikk. På den annen side fins det også en religiøs undertone, som i diktet "Du skal også se mot himmelen" (åpningsdiktet i debutsamlingen):

---

152 Ragnar Vogt, *Nogen hovedlinjer i medicinsk psykologi og psykiatri*, Oslo: Steenske forlag, 1938, s. 70.

153 RE:24.

154 RE:10.

155 l.c.

156 Jacques Derrida, "The law of genre", i *Acts of literature*, New York and London: Routledge, 1992, s. 251.

157 Paul de Man, i Georg Johannesen, *Rhetorica Norvegica*, 1987, s. 141.

Du skal også se mot himmelen
og merke at dine øyne flyter stille bort

Som et tomt skall
vil du stå igjen og stirre
inn i den mørkeste natt –
for du er ikke mer

Heller ikke Torgersens sosiolekt unnslopp psykiaternes fordømmelse – i erklæringen heter det: "[...] han maler etter såkalte *"mottiver"*, som han kjøper sammen med farvene i farvehandelen"¹⁵⁸ Arrogansen, den nedlatende tonen – psykiaterne mener åpenbart at deres språk representerer det vanlige og riktige, mens Torgersens østkantdialekt bare er en ukultivert variant, som kan gjøres til gjenstand for spott og latterliggjørelse – i klassisk retorikk: *diasymos*, som betyr å rive i stykker. Psykiaternes dannede riksmål (riktignok med svensk-tysk ö) er i sin art like eiendommelig, belastet med kunstige språknormer, et produkt av stilretning, av smak og talemåter i et bestemt miljø – og ikke av begavelse. Det er to språk, to målformer, to kulturer som her konfronteres med hverandre. Men det ene har loven, makten og æren på sin side.

Det kan være av interesse for leseren å vite hvilken etisk norm som gjelder i legeeden fra Genève 1948, utformet av World Medical Association – men tydeligvis ukjent eller uten praktisk betydning for herrene Johannessen og Henriksen: "Jeg vil ikke la hensyn til religion [...] eller sosial rang skille mellom min plikt og min pasient"¹⁵⁹ Sml. også "Den gyldne regel", nestekjærlighetsbudet (eller gjensidighetsprinsippet) som fins i de fleste av menneskehetens religioner og livssyn (eks. i Matteus 7:12), uten sammenligning for øvrig med utsagnene fra Torgersens rettspsykiatere.

---

158 RE:19 (min utheving).

159 Gjengitt etter Brock, op. cit. s. 17.

Mistenkeliggjøring og latterliggjøring, det er to retoriske hovedgrep, eller rettere: overgrep, som rettspsykiaterne anvender for å forsøke å svekke Torgersens *etos* (karakter); det er, for å si det uakademisk, Torgersen-sakens kjetterbål.

§ 2.6 Poesiens triumf

Avslutningsvis vil jeg sammenlikne rettens tiltro til psykiatrien med dikterens. Da oppstår det en tankevekkende kontrastvirkning. Torgersens dommere sluttet seg til rettspsykiaternes karakteristikk av han som en holdningsløs, følelseskald, eksplosiv, lur, vaktstom, mistenksom, upålitelig og alkoholtilvent psykopat med mangelfullt utviklede sjelsevner, kort sagt ”en ytterst farlig forbryter”.¹⁶⁰ Etter disse karakteristikkene skulle en kanskje tro at denne mannen må være gal, men så gal som det kunne virke var han visst likevel ikke; han var ikke galere enn at psykiaterne kunne overlate han til straffedomstolen. Psykiaterne stopper galskapen akkurat i tide til at han er strafferettslig tilregnelig. I psykiaternes konklusjon får han, på tross av alle sine påståtte karakterologiske brister, plutselig rasjonaliteten sin tilbake: ”Vi anser ikke Fredrik Fasting Torgersen for sinnsyk hverken nu eller på tiden for de handlinger han nu er siktet for”¹⁶¹ Om Torgersens bevissthetstilstand på ugjerningstidspunktet konkluderer psykiaterne sikkert fra sine kontorer, nesten et halvt år etter ugjerningstidspunktet: ”Vi finner ikke at han i tiden for de påklagede handlinger led av bevisstløshet [...]”¹⁶² Det er en interessant slutning, ikke bare fordi psykiaterne tydeligvis blir tankelesere, men ikke minst fordi ugjerningstidspunktet var usikkert og nærmest uberørt under undersøkelsen: ”Han benekter enhver befatning med det han nu er siktet for, og han henholder seg til sin politiforklaring om hva han foretok seg natten til 7. desember”¹⁶³ Jeg spør: Hva vet egentlig psykiaterne om et annet menneskes fortidige bevissthetstilstand? Var han ved sine fulle fem? Strafferettslig tilregnelig? Ja,

---

160 D:7.

161 RE:36.

162 I.c.

163 RE:9.

mente rettspsykiaterne. Bevis? Nei, ikke det man kan se av erklæringen fra rettspsykiaterne, men jeg har sett Genève-deklarasjonen: ”Når en lege anmodes om å gi en uttalelse eller erklæring, skal han bare erklære det han selv kan verifisere.”¹⁶⁴ Altså: Lar en annens bevissthetstilstand på et nærmere ukjent tidspunkt seg verifisere? Jeg mener ikke her å antyde at Torgersen må ha vært bevisstløs i gjerningsøyeblikket hvis det var han som gjorde det, men jeg vil sette et stort spørsmålstegn ved om rettspsykiaterne med sikkerhet kunne vite hvorvidt han var det eller ikke. For meg gjenstod og gjenstår dette å bevise. Det grufulle drapet i Skippergata ble angivelig begått i affekt, men affekten var ikke større enn at den tiltalte måtte bære det fulle ansvaret for sin påståtte ugjerning. I dommen heter det:

Etter de psykiatrisk sakkyndiges uttalelse er det *ikke grunn til å tro* at hans bevissthet i det hele tatt har vært nedsatt noe særlig på handlingstiden [...] Den bevissthetsinnsnevring med derav følgende nedsettelse av motforestillinger som må ha vært til stede, *antas ikke* å ha vært større enn vanlig ved affektforbrytelser.¹⁶⁵

Dommerne tror og dommerne antar det samme som psykiaterne tror og antar. Tro om tro, antagelse om antagelse. Altså ren gjetning. Med andre ord: Torgersen antas å ha stått i forbindelse med sitt normale ”jeg” under seksualdrapet; han skal ha vært seg selv, ettersom hans ”jeg” av retten etter rettspsykiaterne blir forstått som normalt unormalt: en ytterst farlig forbrytertype, en eksplosiv og kald seksualpsykopat.

Resultatet av de rettspsykiatriske uttalelsene påvirker domsslutningen dobbelt: bestrafningen, samt sikringen.

La oss til sammenlikning sitere dikteren. Psykiaternes troverdighet er uttrykt ironisk av Fredrik Fasting Torgersen i ”Tro på” (fra *Kunnskaper i karate*):

---

164 Gjengitt etter Broch, op. cit., s. 19.

165 D:6 (mine uthevinger).

Psykiaterne
kjenner sjelene
og dissekerer deres skygger -

du skal tro på psykiateren,
på julenissen,
nøkker og troll,
Fanden og hans oldemor

To vesensforskjellige oppfatninger av psykiatrien gjør seg gjeldende her. For dikteren er det faktisk psykiaterne som dikter; de er eventyrfortellere med en splint i trolløyet; den rettspsykiatriske vitenskapen er science fiction, vitenskapsfiksjon. For dommerne er de troverdige vitenskapsmenn. Men de to syn lar seg vanskelig forene. Vi kunne jo gjøre et forsøk: "Tiltalte er av de sakkyndige julenissen karakterisert som en alkoholtilvennet psykopat..." osv. Det går jo ikke, for da mister den sakkyndige uttalelsen sin autoritet. Og når det ikke går, så må noe være i veien – enten med diktningen eller med rettens tiltro til den rettspsykiatriske vitenskapen og dens vokabular, retorikk og autoritet.

Roland Barthes har i sin myteforskning allerede pekt på "det karakteristiske ved den strafferettslige fornuft: "den er av "psykologisk", og dermed også "litterær" natur."¹⁶⁶ Den avlegger med Fasting Torgersen en visitt "i de himler ingen kjenner", men som den later som den kjenner. Det ser derfor ut til at vi her må gi dikteren rett og retten urett – selv på vitenskapelig grunnlag.

Så langt litterariteten i straffeprosessen – hva så med straffen i litteraturen? Torgersens dikt "Dommeren" (fra *Kunnskaper i karate*) handler om hvordan menneskenes straffedomstol og den guddommelige domstol griper over i hverandre, med latterliggjørende satire over forestillingen om evige pinsler, der dommeren alla Holberg dømmer "baade til timelig og ævig Død" eller som i Torgersen-saken: livsvarig fengsel *samt* ti års sikring (i purgatoriet?):¹⁶⁷

---

166 Barthes, op. cit., s. 89.

167 Se Arild Linneberg, "Fra naturretten til rettens natur – Ludvig Holberg", i Linneberg 2007, s. 45.

Det er jo så,
at den endelige dom
skal Vårherre avsi,
men
som en foreløpig straff
dømmer jeg Dem til døden.

Straff er et sentralt tema hos Torgersen, ikke minst den kristelige forestillingen om straff. Som her i diktet "Fangen" (fra *Kunnskaper i karate*), hvor han demonstrerer hvordan et forskjønnende vokabular nedtoner og fiksjoniserer straffens realiteter:

Gud har tatt på seg dine synder
og bærer din straff -
du er ikke fange
men innsatt nå

mirakler gjorde han også
med fangevokterne -
ved et trylleslag
ble de til betjenter

cellene ble som et under
forvandlet til rom -
og murene som strekker seg høye
som aldri før
er blitt stiger
mot de herlige gullgater

det finnes ikke straff mer -
vær klar over det
når de sleper deg til behandling
i isolat -
og vær klar over at der

i betongverdenens lille rike
har du krav på salmebok og bibel.

I Torgersens straffeprotokoll står det over 16 års fengsel. Seksten år er fem tusen åtte hundre og førti dager, fem tusen åtte hundre og førti morgener, fem tusen åtte hundre og førti kvelder og netter med, 140160 timer er 16 år – men ifølge livstidsfangen og dikteren i ”Bli gammel” (fra *Kjør varsomt*), er straffen langt lengre enn hva årstallene i straffeprotokollen kan fortelle:

Vil du bli riktig gammel
så kom i fengsel
for der er årene
lange som evigheter –
tenk over det

*

Jeg tror man burde etterlikne Bjerkes metode, og foreta en sammenliknende litteraturstudie av dikt og sakprosa, ikke minst på det rettslige og rettspsykiatriske området. Da vil man som i tilfellet Fasting Torgersen kunne gjøre noen interessante oppdagelser, som at ”dommene i litteraturen” overbeviser mer enn ”litteraturen i dommene” (en diagnose er også en dom); at det diktningen uttrykker tvetydig – og ueksakt i vitenskapelig forstand – kan oppleves som poetisk rettferdig og som mer sannferdig enn rettens og vitenskapens mer eksakte og entydige utsagn. Stilt opp mot ”rettspsykiaternes” og dommernes retorikk i Torgersen-saken tegner Torgersens diktning seg som et menneskelig alternativ – og korrektiv – til den rådende instrumentelle rettstenkningen, der mennesket er mer et middel enn et mål i seg selv.

Istedenfor en slutning eller konklusjon, slutter jeg her av med en litterær dom som ikke dømmer på samme måte som en rettslig dom eller diagnose – poeten

og juristen Cathrine Grøndahl i diktet "Fredrik Fasting Torgersen*" fra *Lovsang* (2003):

En mann står på bålet i 1958
Året før tok avisene fyr,
og en het sommerdag i 1958
er hele retten i brann

Lovparagrafene gløder, skriver han,
hver gang Justitia river dem ut
og legger dem på bålet:

Lovboka er for de rike, sa hun
og rev en hel side med undertrykkelse ut

Han skriver dikt,
helt uten rim og rytme,
haltende og ubehjelpelige,
sier de lærde i retten
og legger dem på bålet

Fra asken graver de fram
varige svekkede sjelsevner,
og aktor sier: *La ham*
aldri mer slippes løs på samfunnet!
En mann står på bålet
Hele retten er i brann

"da Justitia reiste seg opp
var ryggen rak -

---

* En samtale med diktet "For de rike – av de rike" i *Særmelding* av Fredrik Fasting Torgersen. Kursiverte sitater er fra aktørene i Torgersen-saken; overlege Johannessen ved Dikemark sykehus^[**] og statsadvokat Dorenfeldt (forfatterens note).

^{**}(Min note til forfatterens note): I den rettspsykiatriske erklæringen til Oslo forhørsrett avgitt 7. mai 1958 av overlegene Johannessen og Henriksen konkluderes det med "mangelfullt utviklede sjelsevner", ikke "varige svekkede sjelsevner".

av lovboka
var det bare de blodrøde permer
igjen”

3

LITT OM TORGERSEN-SAKEN SOM KRIMINALLITTERATUR

"[...] saken fra 1958 må nå brettes opp i fullt dagslys.

Det tekkeligste ville være at påtalemyndigheten

gjorde dette selv og frivillig,

det nest beste er at andre gjør det.

Det vil da i så fall bli en bok – en kriminalroman,

hvor for en gangs skyld den dømte ikke er skurken."

(JENS BJØRNEBOE)

§ 3.1 Litteratur

I dette kapitlet skal jeg ta for meg følgende fem tekster:

Tekst nr 1: Statsadvokat Lauritz Jenssen Dorenfeldts "Brev til Eidsivating lagmannsrett v/ herr Lagmann Kristian Lunde", av 17. desember 1958.

Tekst nr 2: Jens Bjørneboes *Tilfellet Torgersen*, 1973.

Tekst nr 3: Michael Grundt Spangs *Torgersen-saken*, 1973.

Tekst nr 4: Camilla Juell Eide og Erling Moss' *"...aldri mer slippes løs..."*, 1999.

Tekst nr 5: Fredrik Fasting Torgersens *Hevnen*, 1978.

§ 3.2 Tese/hypotese

Grovsortering av tekstene 1, 2, 3, 4 og 5: Tekst nr 1 taler mot og tekst nr 2, 4 og 5 taler for, og tekst nr 3 taler både mot og (ufrivillig) for Fredrik Fasting Torgersen. Tekstene 1, 3 og 4 gir seg alle ut for å være sakprosa og dermed presentere fakta. Bjørneboes og Torgersens tekster, nr 2 og 5, er utgitt som henholdsvis drama og fiksjonsprosa. Etter å ha lest tekstene 1-5 oppstår allikevel følgende problem: Hvilke av disse fem forskjellige tekstene tenderer ikke mot kriminallitteraturen? Forslag til løsning: ingen av dem, men Torgersen

og Bjørneboe fiksjonaliserer åpent om Torgersen-saken, mens de øvrige fiksjonaliserer uten å vite eller vise at det er det de gjør. Det vil jeg vise i det følgende.

§ 3.3 Tekst nr 1 eller en ufrivillig kriminalsatire fra påtalemakta v/ L. J. Dorenfeldt?

Statsadvokat Dorenfeldt skrev et 18 siders brev til Eidsivating lagmannsrett v/ herr Lagmann Kristian Lunde, i anledning Fredrik Fasting Torgersens første begjæring om gjenopptakelse. Brevet er en uttalelse mot Torgersens første gjenopptakelsesbegjæring fra Torgersens seirende anklager til Torgersens tidligere straffedommer. Adressaten er altså den samme retten og den samme dommeren som et halvt år tidligere dømte Torgersen til lovens strengeste straff. Resultatet er vel som forventet: Gjenopptakelsesbegjæringen forkastes, riktignok i en uoffisiell beslutning, ettersom Torgersen ba retten om å avvente behandlingen til han fikk advokathjelp. Beslutningen, som tilfeldigvis dukket opp i Oslo statsarkiv, er en ”nokså utførlig begrunnet beslutning” på 29 sider.¹⁶⁸ Om funnet skriver Ståle Eskeland: ”Den beslutningen som jeg nå er blitt kjent med viser at lagmann Kristian Lunde uten reservasjoner har samme oppfatning som Dorenfeldt når det gjelder bevisene slik de ble presentert for juryen i 1958.”¹⁶⁹ Det er dessuten verdt å merke seg at lagrettens beslutning om å forkaste Torgersens gjenopptakelsesbegjæring konkluderer med å være ”enstemmig”, trass i at den bare er signert av Torgersens tidligere straffedommer Kristian Lunde, men ikke av de to andre dommerne.¹⁷⁰ Det ser da også ut til at statsadvokat Dorenfeldt tok ”seieren på forskudd” og at Torgersen på forhånd var dømt til å tape. For det framgår eksplisitt av Dorenfeldts brev at det ikke bare er skrevet som et motinnlegg til Torgersens aktuelle begjæring om gjenopptakelse, men (oppsiktsvekkende nok) også mot ”mulig fremtidige begjæringer [sic]” fra Torgersens side.¹⁷¹ På dette punkt ser

---

168 Ståle Eskeland, ”Torgersen-saken: Spørsmålet om hvilke bevis juryen bygde på i 1958”, brev av 14. oktober 2005 til Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker.

169 Ibid., s. 2.

170 Se beslutning vedrørende Torgersens begjæring om gjenopptakelse fra 1958, første og siste side.

171 Tekst nr 1, s. 2.

brevet ut til å ha innfridd. Brevet er viktig som kilde til påtalemaktas vedtatte drapshypotese og indisiene den bygger på.

Statsadvokat Dorenfeldt pretenderte å gi ”en bred, samlet fremstilling av det bevismateriale som lagretten bygget sin avgjørelse på” (første side). Framstillingen er med andre ord innsnevret til å være nok et partsinnlegg fra påtalemaktas side. La meg straks gi en første smakebit på brevets partiske og panegyriske tendens, hva angår påtalemaktas partsvitner: ”Om disse vitner kan det sammenfattende sies at de [...] har vært forbausende dyktige til å observere, idet de alle har beskrevet en person som har forbausende likhet med Torgersen.”¹⁷² For Dorenfeldt er altså observasjonsdyktighet det samme som å ha sett en Torgersen-liknende person. Sagt på en annen måte: Statsadvokaten sitter på den endelige fasiten og roser dem som kommer fram til den, og fasiten i denne lille lovtalen er: Fredrik Fasting Torgersen. Vi kan konstatere at det står: ”...likhet...”, dvs. en sammenlikning, ikke identitet. Det er ingen som sier de har sett han. Dorenfeldt nevner derimot ikke ett av flere vitneprov som ikke utpekte Torgersen som den som fulgte etter Rigmor Johnsen. I stedet forsøker statsadvokaten metonymisk å få Torgersen identifisert gjennom en serie vitneutsagn om likhet, ispedd litt retorisk lokalkoloritt og kraftuttrykk for å styrke autentisiteten: “[...] vitnet [...] uttalte at vedkommende ukjente var ”jævlig lik” Torgersen.”¹⁷³ Bortsett fra at verken signalementene eller tidspunktene Torgersen er observert på stemmer med han eller med hverandre.¹⁷⁴

Statsadvokat Dorenfeldt griper stadig til en av kriminalfortellingens tradisjonelle formler: Mistenkeliggjøring. Eksempelvis slik, ad fru Olsens vitneprov, (Torgersens nabo): ”Under den rettslige forundersøkelsen har hun forklart seg [...] og hun gjentok forklaringen i retten, idet hun ga uttrykk for følgende: ”Fredrik har aldri gjort meg noe.”¹⁷⁵ Underforstått: Torgersen har gjort andre

---

172 Ibid., s. 9.

173 I.c. (Dorenfeldts understrekning).

174 Se Tekst nr 4, s. 104-117.

175 Tekst nr 1, s. 7 (Dorenfeldts understrekning).

noe... Denne bakvaskelsen fra en nabokone som familien Torgersen lå i rettskonflikt med er en del av det bevismaterialet som for Dorenfeldt gjorde "det helt klart at påtalemyndigheten til fulle hadde ført bevis for at det var Torgersen og ingen annen som hadde gjort seg skyldig i de forbrytelser han er dømt for."¹⁷⁶

Forholdene må kunne sies å ha ligget til rette for statsadvokaten til selv å bestemme saksforholdet: "På grunn av at vår lovs ordning er slik at det ikke blir protokollert noe av hva der blir sagt av vitner og sakkyndige under hovedforhandling [...]" og "det framgår forholdsvis lite av rettsboken hva som egentlig skjedde", som statsadvokaten med rette bemerker det.¹⁷⁷ Dorenfeldt stod altså relativt fritt i sin gjengivelse av hva som hadde blitt sagt under rettssaken, og hvordan det ble sagt. For det fins som sagt ingen sikker dokumentasjon fra rettssaken, f.eks. et lydbåndopptak eller stenografisk referat, som statsadvokatens framstilling bygger på eller kan kontrolleres opp mot. Av den grunn stod også Dorenfeldts egne rettsreferater i utgangspunktet sterkt som bevismiddel, ettersom hans framstilling av bevisene vanskelig lot seg motbevise. Jeg har i det følgende derfor måttet foreta en dekonstruktiv lese måte, dvs. å lese Dorenfeldt opp mot Dorenfeldt selv. Resultatet har blitt at vi får to slags Dorenfeldter: én vi kunne kalle "Diktat-Dorenfeldt" og en annen som åpenbart må kunne kalles "Dikter-Dorenfeldt". Nærmere bestemt: én Dorenfeldt som ifølge han selv gjengir fakta, og én Dorenfeldt – og her støtter jeg meg bare på hans ulike utsagn om samme faktum – som gjengir fakta på en artistisk måte. Dette i tråd med Mikhail Bakhtin om at juridisk diskurs kan oppvise en artistisk romanhet: en artistisk representasjon av den Andres ord i juridisk diskurs.¹⁷⁸

Statsadvokaten mente å kunne avsanne hele Torgersens forklaring utfra en etterprøving av forklaringens tidsskjema:

---

¹⁷⁶ Ibid., s. 2.

¹⁷⁷ I.c. og *ibid.*, s. 13.

¹⁷⁸ Se Arild Linneberg, "Romanheten i sentrum: Mikhail Bakhtin (1895-1975), dialogens filosof", i *Tretten triste essays om krig og litteratur*, Oslo: Gyldendal, 2001.

Under hovedforhandlingen kom det også tydelig fram av forklaringer fra søsteren at [...] Torgersen neppe kunne ha forlatt sin bopel før kl. 00.30 [...] Han påsto at han syklet med Gerd på bagasjebrettet til de kom til Grønland og der gikk de av og trillet sykkelen videre. Politiet har kontrollert tidsangivelsen og det fremgår av politiets undersøkelser at det fra Torgersens bopel i Tore Hunds vei 24 til Grønland vil medgå ca. 5 min, når man sykler. Går man så fra Grønland den rute som Torgersen selv har opplyst, til arrestasjonsstedet, medgår 25 min. Den minste tid som kan benyttes på distansen, er 30 min. Da Torgersen forlot sitt hjem vel kl. 00.30 ville han ikke kunne rekke å bli arrestert kl. 00.58 hvis han hadde forholdt seg sånn som nevnt.¹⁷⁹

Med andre ord: det hele står og faller på et par minutter. Dorenfeldt spør seg aldri: Gikk klokka riktig? Han vet ikke sikkert når Torgersen og Gerd forlot hans bopel, det er en antagelse: ”nepe kunne ha...” Han vet heller ikke hvor fort Torgersen syklet og gikk med Gerd. Tidsangivelsene har slik sett flere usikkerhetsmomenter. Politiets tidskontroll kan selv kontrolleres og har også blitt kontrollert, med et annet resultat:

Under arbeidet med boken ”... aldri mer slippes løs...” (Pax forlag 1999) foretok Erling Moss og Camilla Juell Eide selv kontroll av tidsbruken på den strekningen Torgersen sa han hadde syklet og gått. De kom til at Torgersen *i alle fall har 5 minutter til rådighet fra de står i krysset Akersgata/Prinsens gate, og dette er mer enn nok til å ”rekke” å bli arrestert.*¹⁸⁰

På dette usikre grunnlag fastslår statsadvokat Dorenfeldt imidlertid ”at Torgersen ikke hadde forklart sannheten.”¹⁸¹ Det er en avsanning som dermed selv kan være usann. Omvendt hevdet statsadvokaten at:

Torgersen ville derimot hatt utmerket god tid til å sykle direkte fra Tore Hunds vei ca. kl. 00.35 til Skippergt. 6B. Dette tar etter politiets beregning ca. 10 min.

---

179 Tekst nr 1, s. 11.

180 Eskeland, *Bevisene i Torgersen-saken*, 2005, s. 449-450. Se også Tekst nr 4, s. 72-73.

181 Tekst nr 1, s. 11.

Han kunne da være på åstedet kl. 00.45 og han har da hatt tilstrekkelig tid til å sette ild på kjelleren og så forlate åstedet og sette seg på sykkelen, som han hadde plassert i porten rett overfor, nemlig Skippergt. 9.¹⁸²

Men som Ståle Eskeland sier det under den ironiske tittelen på sin utredning hva gjelder påtalemyndighets bevismateriale, *Bevisene i Torgersen-saken*:

Også her spekulerer Dorenfeldt, men denne gangen med en motsatt konklusjon, som støtter politiets drapsteori. Det er et mysterium hvordan Dorenfeldt kunne komme til at det var mulig for Torgersen å rekke å bli arrestert hvis han fulgte den ruten drapsteorien forutsetter, som altså inkluderte brannstiftelsen, som må ha tatt atskillig tid, mens han ikke kunne rekke det hvis man legger Torgersens forklaring til grunn.¹⁸³

Torgersens anklager tror, bare ikke på Torgersen. Derimot tror han fullt og fast på vitenskapen, og konkluderer billedlig, retorisk: "[...] det er vel sjelden at man i en drapssak står overfor så mange fellende bevis og som alle passer inn i hinannen som hånd i hanske."¹⁸⁴ Som i den tradisjonelle detektivfortellingen har Dorenfeldt en særlig tiltro til det instrumentelle (klokka) samt til en vitenskapelig totalforklaring av virkeligheten.

Dorenfeldt satte seg den umulige oppgave "å få festet til papiret det som skjedde under hovedforhandlingen."¹⁸⁵ Papirfeste den ti dager lange rettssaken på knappe 18 sider? Retorisk sett tyr statsadvokaten til stadighet til overdrivelser, og det er det faktisk ingen overdrivelse å hevde. Dorenfeldts brev overdriver seg selv nesten til det latterlige, og minner ufrivillig nesten om den norske filmklassikeren *Den forsvundne pølsemaker* (1941), med sin løsslupne parodi på en kriminalfortelling. Det til tross for at statsadvokaten hevder å ha "festet til papiret kjensgjerninger", som det billedlig heter i det nest siste

---

182 I.c.

183 Eskeland, op. cit., s. 450-451.

184 Tekst nr 1, s. 17.

185 Ibid., s. 2.

avsnittet i brevet. Dorenfeldts argumentasjon og retorikk er verdt en videre analyse:

1. På side 5 heter det først som et faktum "[...] at signalementet fra vitnene i Skippergt. *til dels stemmer med Torgersen [...]*" (min utheving). På neste side er statsadvokaten imidlertid ikke lenger i tvil om at "*de alle* ga oss et bilde av en mann som hadde *en forbløffende likhet med domfelte*" (mine uthevninger). Altså: Fra delvis likhet til nær identitet. Eller, som det også kunne sies: fra Diktat-Dorenfeldt til Dikter-Dorenfeldt.

2. Det framgår også på side 5 at to politimenn under hovedforhandlingen skal ha opplyst retten om at Torgersen hadde "vasket seg" i forbindelse med det første politiforhøret. På side 7 er vasken blitt til noe langt mer enn en hverdagslighet, og blir mistenkeliggjort, dramatisert til noe særlig mistenkelig. For nå heter det plutselig ifølge Dorenfeldt, uten belegg, at Torgersen ikke bare hadde vasket seg, men "vasket seg grundig" (underforstått: han slettet spor etter ugjerningene). Dorenfeldt har en hang til det melodramatiske, hvis vi med Arild Linneberg forstår melodramatikk som det "å dramatisere det ordinære til noe ekstraordinært".¹⁸⁶ Men dette harmonerte i det minste med den talemåten som statsadvokaten visstnok praktiserte med høy røst under rettssaken: "Ser man det! Ser man det!"¹⁸⁷

3. På s. 6 siterer statsadvokaten fra de rettsmedisinske sakkyndiges uttalelse om bittmerket i brystet til offeret: "Like utad for tannmerkene sees en [...] flekk, som fluoriserer som sekret. Spytt?" (merk: min utheving av spørsmålsteget). To setninger tidligere har statsadvokaten imidlertid og igjen allerede forsøkt å fjerne enhver tvil, og konkluderer sikkert der de sakkyndige er usikre: "det var spytt på brystet til den døde." Spørsmålet om "Spytt?" blir hos statsadvokaten brått til et faktum, også her riktignok uten sakkyndig dekning. Hva skal man

---

186 Arild Linneberg, *Far og barn i moderlandet*, Oslo: Gyldendal, 1997, s. 86.

187 Tekst nr 2, s. 31, 38, 47, 76.

tro? Var det spytt på brystet eller var det ikke? Spytt eller ikke spytt, poenget er: statsadvokaten manipulerer saksforholdet.¹⁸⁸

4. På s. 6 (igjen): ”Jeg kan bare bekrefte at politiet har lett etter fingeravtrykk både høyt og lavt på åstedet [...]”, skriver Dorenfeldt. *Høyt og lavt?* Politiet har tydeligvis lett fra tak til gulv uten å finne noe. Men statsadvokaten får det til å høres ut som en kvalitetssikring av et viktig funn: han fyller et nulltegn med mening – men det er *patos* uten *logos*.

5. På side 7 heter det at Torgersen ble arrestert ”ikke langt fra åstedet”. Som metonymisk tankefigur er dette retorisk egna til å skape sammenheng, en nærhetsrelasjon, nærmere bestemt: Torgersen nagles nærmest til åstedet fordi han ble arrestert i nærheten av åstedet. Men Torgersen ble faktisk arrestert en halv kilometer unna – og det i Oslos mest tettbygde og befolkede strøk. Med andre ord: igjen er grepet mistenkeliggjøring. Men igjen er det tom retorikk. En påstand som dekonstruerer sitt eget innhold.

6. På side 10 uttaler Dorenfeldt: ”Påtalemyndigheten var den hele tid på det rene med at tiltaltes forklaring om Gerd [Torgersens alibivitne] var et falsum [...]” *Den hele tid?* Kunne de vite om forklaringen var falsk før de hadde fått kontrollert den? Eller har vi her å gjøre med en fordom, slik at Torgersen allerede var ansett skyldig før skyld var bevist? I tilfelle det første er utsagnet en overdrivelse. I tilfelle av det andre, vitner utsagnet om at uskyldspresumpsjonen ikke er fulgt. Statsadvokatens retorikk ser i begge tilfeller ut til igjen å tildekke og fordreie saksforholdet. Retorisk sett: å forsøke å overbevise, men uten bevis.

7. På s. 13 hevder statsadvokaten dramatisk at ”Torgersen gjorde et morderisk utfall” mot sakens hovedvitne under rettssaken i 1958. I rettsboken står det at Torgersen kastet en stol mot vitnet.¹⁸⁹ Man kan vel kaste en stol mot noen i

---

188 Se mer om ”tannbittbeviset” under § 4.4.

189 *Rettsboken*, s. 23.

affekt uten at det er for å drepe? Vitnet kom for øvrig hel og ubeskadiget fra det. Men ordbruken er ikke uskyldig; epitetet ”morderisk” er i seg selv morderisk – i forhold til Torgersen.

8. På s. 14 heter det at avføring funnet på Torgersen hadde ”stor likhet” med avføring funnet på åsted og lik. I den samme setningen er det likevel og enda en gang ikke rom for noen som helst tvil: ”stemte nøyaktig overens”. Nyansene – og dermed den potensielle muligheten for det ulike – går tapt i Dorenfeldts overdrevne assimilering og retoriske fordreining av saksforholdet.¹⁹⁰

9. På side 15 heter det først at ”det er full overensstemmelse” mellom barnålene som ble funnet på åstedet og på Torgersens klær. Dorenfeldt hevder at barnålbeviset er sikkert, et fellende bevis: ”Dette er et naturvitenskapelig bevis av første klasse.”¹⁹¹ Senere i det samme avsnittet heter det imidlertid at ”det [er] meget stor sannsynlighet” for at nålene er fra samme kilde. Altså nok en dekonstruksjon konstruert av statsadvokat Dorenfeldt. Barnålbeviset er et tegn med ustabil mening og forskyvning av betydning: For her påstås det både identitet og likhet med høy grad av sannsynlighet. Dersom det dreier seg om et sannsynlighetsbevis, er det vel ikke et ”naturvitenskapelig bevis av første klasse”? Det er forskjell på naturvitenskapelig sikkerhet og sannsynlighet. Og forskjellen lar seg vanskelig forene. Et mislykket forsøk: Det er meget stor sannsynlighet for at universet har gravitasjonskraft... *Det* er vel heller temmelig sikkert: man kan jo ta et kilo bly og slippe det over foten.¹⁹² Det fins ulike grader av sikkerhet.

Denne listen over statsadvokat Dorenfeldts hyperbler kan lett gjøres lengre med retoriske vendinger som: ”uten enhver betydning” og ”åpenbart for alle og enhver”.¹⁹³ Av og til er det vanskelig å ikke le av statsadvokatens

---

190 Se mer om ”avføringsbeviset” under § 4.4.

191 Tekst nr 1, s. 14.

192 Se mer om ”barnålbeviset” under § 4.4.

193 Tekst nr 1, s. 7 og 12.

overdrivelser og melodramatiske vendinger. Ikke desto mindre kan rettens formann på lagrettens vegne slutte seg til Dorenfeldts saksframstilling:

Lagmannsretten vil uttale at den brede faktiske fremstillingen av saken og dens beviseligheter som statsadvokaten har gitt i sin redegjørelse av 17. desember 1958 på alle vesentlige punkter gir et korrekt og objektivt bilde av saken, slik den ble rullet opp under hovedforhandlingen i lagmannsretten.¹⁹⁴

Det lar seg også konstatere ren diktning i statsadvokatens kriminalfortelling. På side 5 forsikrer Dorenfeldt retten om at ”det har aldri vært fjernet noe dokument” i saken. Dette er i beste fall feil. Jf. sakens ”0-dokumenter” – dvs. dokumenter i saken som ble hemmeligholdt av politiet fordi de var av null interesse for politiets sak, men som ville vært av stor interesse for Torgersens forsvarer dersom han hadde fått sett dem. Det dreier seg her om minst åtte underslåtte politiavhør som peker bort fra Torgersen som ugjerningsmann, bl.a. et vitneutsagn som utpeker en leieboer i Skippergata 6b som mulig ugjerningsmann.¹⁹⁵

For meg framstår statsadvokat Dorenfeldt som mer opptatt av å vinne saken, eller rettere sagt: å forsvare seieren fra forrige rettsrunde, enn å objektivt komme fram til rett resultat, noe som jo burde være statens egentlige oppgave. Som jussprofessor Edvard Vogt treffende har bemerket det: Torgersen-saken skulle heller vært kalt Dorenfeldt-saken.¹⁹⁶ Dorenfeldts såkalte ”kjensgjerninger” fra punkt 1 til 9 er kjente retoriske gjerninger – eller ugjerninger: overdrivelse som middel til å overbevise – for å forsøke å forsterke bevismaterialet. Og omvendt: Dorenfeldt kan også den retoriske kunsten å underdrive (*minutio*), f.eks. når det gjelder motpartens alibivitner: ”Torgersens

---

194 Eidsivating lagmannsretts beslutning av 1959, s. 21.

195 Politiavhør av Helga Francisca Paulsen av 17. desember 1957, (”0-dokument”) i kopi i Sten Ekroth, *Torgersensaken*, 2001, bilag 22. Se også Robert Gjerdes artikkel ”Gjenopptagelses-grunn”, *Aftenposten* 24. mai 1999, med uttalelser fra advokat Erling Moss og jussprofessor Ståle Eskeland.

196 Professor emeritus Edvard Vogt under konferansen ”Litteratur og lov og rett: Internasjonal konferanse ved Universitetet i Bergen, 26.-28. oktober 2007”, arrangert av ”Bergensskolen for litteratur og lov og rett” for ”Nordisk nettverk for lov og rett”.

familie, således bl.a. hans mor og søster, har *til en viss grad* støttet Torgersens forklaring om at han hadde med seg en pike denne natten.”¹⁹⁷ Bortsett fra at deres samstemte vitneutsagn i høy grad kunne bekrefte pikebesøket og dermed Torgersens versjon av saksforholdet. Av politiforhør med Torgersens mor (7. og 20. desember 1957):

[7. desember:] Fredrik var på boksestevne i Sentrum kino i går kveld [...] Fredrik kom hjem om lag kl. 23.30 og hadde da med seg en pike [...] De var hjemme om lag 1 time. Mist. var inne og snakket med v. Han sa at han bare skulle følge piken hjem, og at han ville være tilbake om en halv times tid.¹⁹⁸ [20. desember:] Hun mener at lyden av skritt eller etter heler var fra piken.¹⁹⁹

Av politiforhør med Torgersens søster (11. og 20. desember 1957):

[11. desember:] Fredags kvell (6. desember) i forrige uke var jeg nede i byen og traff min mann Robert [...] Jeg forlot Robert på Dr. Ingrids pl., hvor han tok bussen [...] Selv gikk jeg direkte hjem, hvor Fr. (Fredrik) og mor fremdeles satt nede i stuen. Jeg satte meg også. Like etter hørte de alle at noen kom ned trappen, og Fr. sa at det var en jente han skulle følge hjem.²⁰⁰ [20. desember:] Vitnet forklarer at hun hørte lyden av høye heler [...] ²⁰¹

Å bruke ordet ”kjensgjerning” slik statsadvokaten gjør i Torgersen-saken, passer for øvrig dårlig med ordets etymologi, dvs. ordhistorie. ”Kjensgjerning” betyr egentlig ”handling som gjerningsmannen har gjort til kjenne”, dvs. tilstått. Torgersen har aldri påtatt seg ugjerningene i Skippergata. Tvert imot. Ikke engang etter et halvt års isolasjon i varetekt. Ikke desto mindre avslutter statsadvokat Dorenfeldt sin kriminalfortelling i utprega *fantasy*-stil, som en framtidsvisjon med betydelig innslag av *patos*:

---

197 Tekst nr 1, s. 9-10 (min utheving).

198 I kopi i Sten Ekroth, *Torgersensaken*, 2001, bilag 3.

199 Ibid.

200 Ibid.

201 Ibid.

Det er mitt håp at Torgersen, når han [...] får anledning til å gå igjennom denne min redegjørelse, vil gå til sannhetserkjennelse og av hensyn til sin samvittighet erkjenne at det var han som begikk de alvorlige forbrytelser han ble dømt for.²⁰²

Statsadvokaten tror tydeligvis på sin egen kriminalfortelling; men den fordreier saksforholdene i retning av en ren fiksjon som ikke burde være egna til å overbevise noen om sin faktiske sannhetsgehalt.

§ 3.4 Tekst nr 2 eller justismordets kriminelle formel ifølge Bjørneboe

Jens Bjørneboe kom i 1973 med *Tilfellet Torgersen*, et skuespill, som kan plasseres i samme kategori som sakprosaen om Torgersen-saken (tekst nr 1, 3 og 4).²⁰³ Skuespillet er rekonstruert av aktstykker i Torgersen-saken – av forordet:

I dette skuespillet er alle kjensgjerninger, dvs. tekniske bevis og vitneutsagn, i absolutt overensstemmelse med virkeligheten. Svært mange replikker er gjengitt ordrett etter pressereferatene.

Bjørneboe unnlot imidlertid ikke å gjøre oppmerksom på at hans forfatterpenn også fiksjonaliserte i saken:

Av dramatiske hensyn har det imidlertid vært nødvendig å gjøre radikale strykninger og forkortninger. Visse replikker og tankeganger er blitt sterkt pointert. Hvor det har vært mulig å finne komiske innslag i denne svarte og dystre hekseprosessen, har jeg forsøkt å utnytte dem så godt som mulig. Scenen med juryen er selvfølgelig helt oppdiktet, men dessverre ikke skyldigkjennelsen.

Dramatiseringer, utvalg av fakta, retoriske overdrivelser og komiske innslag; slikt kan nettopp også sies om statsadvokat Dorenfeldts brev til lagretten (tekst nr 1). Framstillingen av ytringer fra hovedforhandlingen utgjør, som hos

---

202 Tekst nr 1, s. 17.

203 Jens Bjørneboe, *Tilfellet Torgersen*, Oslo: Pax forlag (i kommisjon for Danmark: Borgens forlag), 1973.

Dorenfeldt, hoveddelen av boka og fyller 66 sider, mot Dorenfeldts 18 (riktignok i større format). Retorisk sett er begge tekstene forkortninger av rettssaken, og de gir inntrykk av å være partsinnlegg på hver sin side i saken, men hos Bjørneboe kommer Dorenfeldt til orde med sitt partssyn i langt høyere grad enn Dorenfeldt slipper sin motpart til.

I sitt scenario framhever Bjørneboe særlig tre omstendigheter i og rundt saken som avgjørende for domfellelsen:

1. Sakens hovedvitne (=Bergersen, også kalt "Kamfer'n") ga et uriktig vitneprov. Jeg gjengir fra vitneførselen i *Tilfellet Torgersen*:²⁰⁴

LAGMANN: Neste vitne! (*Kamfer'n inn*).

T. [=Torgersen]: Men i jøssu navn, det er jo gamle "Kamfer'n"! [...] Spør ham først om han vet hvor Skippergata ligger!

AKTOR: Vi har nu sakens viktigste vitne for oss. Han vil antagelig kunne kaste lys over det hele. – De var rømt fra Botsfengslet hvor De sonet en dom for tyverier? Er det riktig?

BERGERSEN: Det stemmer.

AKTOR: Har De noen gang vært borte i vold eller sedelighetssaker?

BERGERSEN: Aldri.

AKTOR: Vil De fortelle oss hvordan De levet?

BERGERSEN: Jeg holdt meg for det meste ute ved Gjersjøen om dagene, men om kveldene snek jeg meg hjem til kone og barn. Jeg var jo rømt fra Botsfengselet fordi jeg hørte at det gikk dårlig med familien min.

AKTOR: Var de engstelig for å bli tatt?

BERGERSEN: Ja. Derfor hadde jeg forkledd meg. Jeg hadde nisselue og solbriller. [...] Det var på en av disse turene jeg møtte Torgersen i Skippergata. [...] Jeg kom fra Gjersjøen og klokken var kort før ett, da jeg gikk mot Skippergata. Utfra en port kom det en mann med en guttesykkel uten lykt på

---

204 Tekst nr 2, s. 56 og 60.

[...] Denne mannen var Fredrik Fasting Torgersen [...] Det var Skippergata 6b.²⁰⁵

Under dette vitnemålet "[...] hoppet tiltalte plutselig over inngjerdingen rundt tiltaleboksen og kastet en stol mot vitnet," heter det i *Rettsboken*. "Tigerspranget", som avisene dramatisk kalte det, er en reaksjon fra Torgersen som åpner for flere tolkninger. Som Jens Bjørneboe skriver i *Politi og anarki*: "Torgersens opptreden i retten, altså forsøket på å få tak i vitnet, ble som sagt brukt imot ham. Men når man er klar over at Torgersen antagelig (eller la oss si: *forhåpentlig*) var den eneste i rettssalen som visste at mannen sto og løy, da ser man "tigerspranget" i nytt lys, – og det vil da tale til Torgersens fordel og ikke til belastning for ham".²⁰⁶ Det samme tegnet, "tigerspranget", kan altså tolkes på forskjellige måter; som en bekreftelse på at Torgersen var en farlig mann eller som en sinnereaksjon på at vitnet løy. Da lagmannsretten var på åstedsbefaring med påtalemyndighetens kronvitne ved Skippergata 6b, fikk saken, litterært sett, et tilsnitt av mysteriespill:

AKTOR (*ved 6b*): Det var altså her De så Torgersen trille ut guttesykkelen?

KAMFER'N [=BERGERSEN]: Nei. Nei.

LAGMANN: Hva? Tenk dem godt om!

FORSVARER: Dette er 6b.

KAMFER'N: Nei, det er ikke her.

AKTOR: Dette er 6b, og det må være her.

KAMFER'N: Nei. Ikke tale om.

FORSVARER: Hvor var det da?

KAMFER'N (*peker*): Det var lenger borte, og på den andre siden av gaten. Der!
(*Alle begir seg dit bort. De stanser ved nr. 9*).

AKTOR: Her var det?

---

205 Min merknad: Jussprofessor Ståle Eskeland har etterprøvd "opplysningene som Bergersen ga om at han gikk t/r Oslo-Gjersjøen daglig og at han brukte 2 – 2 ¼ time på turen én vei", dvs. en distanse på 18 km. I brev av 22. februar 2002 til statsadvokat Lars Frønsdal og Torgersens nåværende forsvarer Erling Moss, konkluderer Eskeland: "Jeg anser det nærmest utelukket at Bergersen forklarte seg sant om at han daglig gikk Gjersjøen – Oslo t/r og at han brukte 2 – 2 ¼ time hver vei." Kilde: Sten Ekroth, *Torgersensaken*, bilag 20.

206 Jens Bjørneboe, *Politi og anarki*, 1993, s. 74.

KAMFER'N: Ja. Her kom han ut med sykkelen [...] Dette er nr. 6b.

LAGMANN: Det står faktisk nr. 6 på porten!

[...]

FORSVARER: På denne siden er det odde tall. [...] Nr. 3, nr. 5, nr. 7 – og så nr. 6 – ovenfor nr. 11!

MANNLIG JURYMEDLEM (*går bort og snur skiltet opp-ned; det viser nu et nital*): [...] Det mangler tre skruer, så skiltet har snudd seg opp-ned.

Aktor: Ytterst eiendommelig...

[...]

FORSVARER: Det er et ganske merkelig feilgrep fra vitnets side; – han har slett ikke sett Torgersen komme ut av 6b, men av galt hus og fra feil side av gaten!

AKTOR: Det er aldeles ikke merkelig: Torgersen satte naturligvis sykkelen fra seg her, mens han var nede i kjelleren og tente på.

FORSVAREREN: Det er en fritt oppdiktet hypotese fra statsadvokatens side!

Tilfellet Torgersen kan liknes med et episk drama, og veksler mellom dialog og en fortellerstemme som analyserer, fortolker, teoretiserer og kommenterer ytringene; altså ikke ulikt hvordan en forsker og sakprosaist arbeider. Ad "Kamfer'ns" alias Bergersens forklaring:

FORTELLEREN: Du sa 6b to dager i trekk – alle avisene bekrefter det.

KAMFER'N: Ja – 6b.

FORTELLER: Men aktor påstod at du aldri hadde sagt 6b og at alle avisene skrev galt. [...] Jeg har tenkt på noe. Et omvendt 9-tall blir til 6 –, ikke sant?

KAMFER'N: Jo.

FORTELLEREN: Men et omvendt 9-tall kan aldri i verden bli til 6b –, har du tenkt på det?

KAMFER'N: Det har jeg ikke tenkt på.

FORTELLEREN: Hvor fikk du den b'en fra?

KAMFER'N: Vet ikke.

FORTELLEREN: Men jeg vet. Hele Norge kjente den adressen, Skippergata 6b, fra avisene på det tidspunktet. [...] Du fikk den b'en fra avisene som du satt på cella og leste! Der så du b'en, – ikke på skiltet!²⁰⁷

---

207 Tekst nr 2, s. 97-98.

2. Sakkyndig skråsikkerhet og ”tannbittbeviset”. Advokatenes eksaminasjon og krysseksaminasjon av sakkyndig tannlege Ferdinand Strøm problematiserer vitenskapeligheten i sakkyndigheten og den vitenskapelige holdning:

FORSVARER: Det er første gang at identifisering ved bittspor blir brukt som bevis i en drapssak?

STRØM: Det byr den samme sikkerhet som fingeravtrykk.

FORSVARER: De har hittil bare identifisert døde ved hjelp av røntgenfotografi, plomber og tannavtrykk?

STRØM: Jeg har arbeidet med tannidentifisering i ca tyve år [...] Da det for et par år siden ved Norges Tannlegehøyskole skulle opprettes en lærestol i rettsodontologi, ble jeg utstedt til stillingen. Jeg underviser nu der.

FORSVARER: Finnes det mange slike lærestoler i rettsodontologi rundt om i verden?

STRØM: Bare i Norge.

FORSVARER: De er altså verdens første universitetslærer i rettsodontologi?

STRØM: Sverige vil snart følge etter!

FORSVARER: Og det er første gang i verdenshistorien at et bitt i levende vev blir brukt til identifikasjon?

STRØM: Ja. Min metode er aldeles sikker! [...] En prøve av bittmerkene kan bety den absolutte frifinnelse av en person som sitter anklaget for drap [...] eller er den absolutt fellende.

[...]

AKTØR: [...] hva er nu Deres konklusjon etter undersøkelsen av materialet?

STRØM: [...] Uten å nøle kan jeg si at bittmerkene i Rigmor Johnsens bryst skriver seg fra Fredrik Fasting Torgersens tenner. [...] Etter en grundig vitenskapelig undersøkelse etter min metode er jeg som sakkyndig kommet til det resultat at det er helt overbevisende sannsynlig at bittet i venstre bryst skriver seg fra den tiltalte Torgersens tenner [...] jeg anser bittet for å være identisk med Torgersens tenner.

[...]

AKTØR: Det finnes intet som utelukker identitet?

STRØM: Intet! Absolutt intet. Jeg nærer *ingen* tvill! – Rent vitenskapelig kan man ikke utelukke at to mennesker har like tenner. Men i praksis, [...] personlig er jeg sikker på at det er Torgersens bitt.

Kan og bør en sakkyndig uttalelse som bygger på én – 1 – observasjon gjøre krav på å konkludere med en slik sikkerhet? I sakkyndig tannlege Strøms vitnemål, i likhet med hans rettsodontologiske erklæring, er det et motsetningsforhold mellom vitenskapelig kontra personlig, objektiv vs. subjektiv.²⁰⁸ I dette ligger en dekonstruktiv tvetydighet i konklusjonen samt et klassisk retorisk grunnproblem: forholdet mellom sannsynlighet og sannhet, mellom det mulige og det sikre, mellom det som er slik og det som kan være slik. En upålitelighetsanalyse av tannbittbeviset følger i det neste kapitlet.

3. Pressen og den resirkulerte historien om "likskjendingen". Historien har denne opprinnelsen: Arbeiderbladet brakte den 9. September 1954 følgende forside: "Mann fra Hasleveien tatt for skjending av likkapell". Likskjendingshistorien ble straks dementert av kriminalsjef L'Abbee Lund som en: "Makaber fantasihistorie" (*Dagbladet* 9.9.1954):

Arbeiderbladet gasser seg i dag på første side i en makaber historie om en mann som skal være arrestert for innbrudd i flere av byens likkapell. Han har romstert og brutt opp kister, flyttet på lik og uryddet, skriver avisen. Det faktiske forhold er at en mann fra Lille Tøyen er arrestert mistenkt for å ha knust ruter i en kjeller på Lille Tøyen gamle hjem [...]

Den oppdiktete historien om likskjendingen dukket imidlertid opp igjen, to dager etter at Torgersen var mistenkt for seksualdrap i Skippergata-saken. Også tilsynelatende sakprosa i avisene er ofte fiksjonsfortellinger. Norges da to største aviser skrev (*Arbeiderbladet* og *Aftenposten* 9. desember 1957): "[...] Som ganske ung ble (Torgersen) dømt for innbrudd i likkapellet ved et gamle hjem [...] Han var da også siktet av politiet for skjening av likene i

---

208 Se tannlege Ferdinand Strøms Rapport til Oslo forhørsrett av 28. april 1958, vedrørende bittsporundersøkelser i anledning den drepte Rigmor Johnsen, i kopi i Tekst nr 4, s. 429-434.

kapellet, men ble ikke dømt for dette.” Bjørneboe lar skuespillets forteller kommentere dette slik: ”Fra nu av var likskjenning uløselig knyttet til Torgersens navn; han var ikke lenger et menneske, men et udyr, en djevel i menneskeskikkelse.”²⁰⁹ Torgersen sto i 1958 foran en domstol tiltalt for seksualdrap, allerede pervertert av avisene til et ufyselig menneske med umenneskelige seksuelle instinkter: ”Mer enn noe annet ble Torgersen felt av en løgn- og sladderhistorie.”²¹⁰

Justismordets kriminelle formel i Torgersen-saken har etter Jens Bjørneboes *Tilfellet Torgersen* tre hovedingredienser: 1. Et kronvitne som vitner falskt mot tiltalte. 2. En sakkyndig som uttaler seg sikkert om noe som vitenskapelig sett er usikkert. 3. En presse som dikter opp en grufull historie og som sirkulerer den i sammenheng med en virkelig grufull sak.

Tilfellet Torgersen er en blandingsgenre; en blanding av bl.a. drama og fortelling, dokumentar og fiksjon, sakprosa og diktning. At det kan være problematisk å forholde seg til en slik blanding, er mottakelsen av dramaets sceneversjon et tydelig eksempel på. Noen kritikere betraktet stykket nærmest som en reprise av saken og ropte på gjenopptakelse, til tross for at stykket åpenbart har fiktive innslag og ikke er identisk med det som faktisk ble sagt og gjort. Leser man *Tilfellet Torgersen* opp mot pressereferatene får man imidlertid bekreftet at mange av replikkene i stykket er gjengitt ordrett etter pressereferatene, men kan Bjørneboe være sikker på at pressereferatene er riktige og i absolutt overensstemmelse med virkeligheten? Andre kritikere, som Michael Grundt Spang, stemplet stykket som et rent fantasiprodukt som bedrev ”grov sjikane av samtlige som opptrådte i straffesaken mot Fredrik Fasting Torgersen”, og mente at myndighetenes burde reagere.²¹¹ Men hvis stykket bare var oppspinn, hvorfor skulle noen da ta slik på vei for det?

---

209 Tekst nr 2, s. 107. Bjørneboe skriver likskjending uten d.

210 Ibid., s. 108.

211 Michael Grundt Spang, ”Barnslig forsøk på sjikane”, VG 26. januar 1973, gjengitt etter Tekst nr 4, s. 345-346.

§ 3.5 Tekst nr 3 eller: "En kriminalfortelling av Michael Grundt Spang (etter en idé av L.J. Dorenfeldt)"

Overskriften på denne paragrafen er et tyveri av den drepende undertittelen på André Bjerkes bokanmeldelse av Michael Grundt Spangs *Torgersen-saken*²¹² i *Djevelens omgangsfelle og andre essays: "Mordet i Skippergaten"*.²¹³ Når det gjelder Michael Grundt Spangs bok *Torgersen-saken*, som utga seg for å være en dokumentaristisk framstilling av saken, er det fristende å begynne slik anmeldelsen begynner:

Michael Grundt Spang er kjent som en talentfull utøver av såvel kriminalreportasje som av kriminallitteratur. På begge disse områder har han fulgt en klar linje, som en konsekvent og nidkjær talsmann for politi, påtalemyndighet og fengselsvesen. [...] I "*Torgersen-saken*" fremtrer Grundt Spang ikke som reporter, men som *fiction*-skribent; boken slutter seg da også naturlig til hans tidligere serie av kriminalromaner, hva tendensen angår. Men selve intrigen er her ikke av samme kvalitet. Han har da heller ikke funnet på den selv; han har lånt idéen av riksadvokat, tidligere statsadvokat L.J. Dorenfeldt, seirende aktor i to kriminalsaker mot Fredrik Fasting Torgersen.²¹⁴

André Bjerke er også kjent som en talentfull utøver av kriminallitteratur. For Bjerke var Grundt Spangs påståtte faktabok om Skippergata-saken like pålitelig som en skipperskrøne. Med *Torgersen-saken* satte Grundt Spang en lite flatterende rekord i kriminallitteraturens historie: "Dette er simpelthen verdens elendigste kriminalfortelling".²¹⁵ Grundt Spangs såkalte "nakne dokumentasjon" av saksforholdet blir av Bjerke ytterligere avkledd som et skinn, en skinnobjektivitet, et selektivt utvalg av dokumentmateriale, der forfatteren har "forstått å skjære bort alt uvedkommende stoff, dvs. enhver opplysning 'som kunne tale til Torgersens fordel', for å sitere en vending i

---

212 Michael Grundt Spang, *Torgersen-saken*, Oslo: Cappelen, 1973.

213 André Bjerke, "Mordet i Skippergaten", i *Djevelens omgangsfelle og andre essays*, Oslo: Aschehoug, 1974.

214 Bjerke, op. cit., s. 76-77.

215 Ibid., s. 88.

forordet.”²¹⁶ Bjerke fant hos Grundt Spang en pseudoobjektiv populærframstilling av påtalemaktas partssyn: ”Også i framstillingsmåte bærer boken preg av inspirasjonskilden; lange partier synes å være hentet direkte fra Dorenfeldts saksframstillinger og prosedyreinnlegg, dog uten anvendelse av anførselstegn.”²¹⁷ Og likevel: Som et forsøk på å stadfeste påtalemaktas drapsteori, virket boka til Grundt Spang mot sin egen hensikt:

Imidlertid er det nettopp bokens karakter av absolutt ensidig partsinnlegg som gjør den verdifull. Her får man for første gang – oversiktlig og i klar sammenheng – en komplett, journalistisk briljant redegjørelse for aktoratets hypotese om det grufulle som skjedde i Skippergaten [...] At denne hypotesen er så fantastisk har jeg hittil ikke visst; selv ikke Jens Bjørneboe har maktet å tegne et så avslørende bilde. Jeg må si det som det er: Først etter å ha lest Grundt Spangs bok er jeg blitt *helt* overbevist om at Torgersen soner straffen for et mord han ikke kan ha begått.²¹⁸

Før vi går videre i presentasjonen av resepsjonen, vil jeg skyte inn en kort redegjørelse for det teoretiske grunnlaget som Bjerkes lesning plasserer seg i. De russiske formalistene skilte mellom *fabula* og *sjuzet*, dvs. mellom det som for leseren har skjedd og måten det blir framstilt på. *Fabula* viser til hendelsene, den virkeligheten som presenteres. *Sjuzet* er presentasjonen, de litterære virkemidlene. Ifølge Tzvetan Todorovs ”Kriminalromanens typologi” inneholder kriminalromanen to historier: en mordhistorie om det som skjedde og en etterforskningshistorie som skal oppklare mordhistorien, forklare det som skjedde.²¹⁹ André Bjerkes lesning av Grundt Spangs *Torgersen-saken* fokuserer særlig på mordhistorien som *fabula*, den mordhistorien i Skippergata som for Grundt Spang virkelig skal ha skjedd. Det Bjerke gjør er å rekonstruere mordhistorien i Grundt Spangs fabulakonstruksjon. Men som Lars Tore Bøe har bemerket det i boka *Øksemord! Justismord! André Bjerke og Liland-saken*

---

216 Ibid., s. 77.

217 I.c.

218 I.c. (forfatterens utheving).

219 Tzvetan Todorov, ”Kriminalromanens typologi”, i *Under lupen: Essays om kriminalitteratur* (red. A. Elgurén og A. Engelstad), Oslo: Cappelen akademisk forlag, 1995.

(1993): "Som den intrigekonstruksjonens mester han var, kunne han selvsagt også dekonstruere en intrige."²²⁰ Ved å rekonstruere intrigen i Grundt Spangs – og påtalemaktas – mordhistorie, viser Bjerke at det dreier seg om en konstruksjon som dekonstruerer seg selv. Det Bjerke arresterer Grundt Spang for, er en usannsynlig intrige. De usannsynlighetene Bjerke påpeker hos Grundt Spang – ved å støtte seg på Grundt Spang – går ikke minst på hvordan aktors morder oppfører seg under handlingsgangen, på motsetningsforholdet mellom Torgersens person og handlinger, mellom komplikasjoner og løsninger, samt disse motsetningsforholdenes egne indre motsetninger.

Fabula

Jeg vil i det følgende følge Bjerke slik han følger morderens bevegelser etter aktoratets mordhistorie. Det første Bjerke setter fingeren på, er at en spontan drapshandling ikke følges opp av en ny og nærliggende spontanhandling fra aktors ugjerningsmann, nemlig rask flukt fra åstedet; et vitne kunne jo komme. Men slik reagerer ikke aktors morder. I stedet må tydeligvis liket skaffes av veien og sporene etter ugjeringen utslettes. Ifølge påtalemaktas mordhistorie er morderen ikke lokalkjent på åstedet, ikke desto mindre: "Uten å være lokalkjent finner morderen raskt og intuitivt løsningen på sitt dilemma: han vil plassere liket i kjelleren."²²¹ Nå finner morderen ut at han vil slette sporene ved å anstifte brann og han går i gang med å stable opp et bål over den døde. "Her må han ha fått sitt store sjokk", bemerker Bjerke.²²² For aktors morder, nå også aspirerende mordbrannstifter, opplever en pyromans verste mareritt: han har ikke fyrstikker på seg. Problemet lar seg imidlertid løse: ennå er det kiosker som er åpne. "Å nei, så primitivt går man ikke til verks når man er morder i en norsk kriminalroman, forfattet av statsadvokaten i Eidsivating lagdømme", skriver Bjerke satirisk, Torgersen "klekker ut en langt mer raffinert plan, virkelig verdig en lur, mistenksom og aktpågivende forbryter med intelligenskoeffisient 110."²²³ Aktors morder vil "dra hjem til Lille Tøyen, langt ute i utkantstrøkene i

---

220 Lars Tore Bøe, *Øksemord! Justismord! André Bjerke og Liland-saken*, Oslo: Cappelen, 1993, s. 31.

221 Bjerke, op. cit., s. 78.

222 Ibid., s. 79.

223 Ibid., s. 80.

den motsatte enden av Oslo. Der vil han hente fyrstikkene!”²²⁴

Fra filosofien husker vi den enkle versjonen av ”Occam’s razor”: at den enkleste forklaringen som regel er den rette. Overført på tilfellet Torgersen: Det er sannsynligvis en med lettere tilgang på fyrstikker enn Torgersen som har stiftet brann på åstedet. Med påtalemaktas fyrstikkhypotese lyktes det imidlertid aktor å seire med en motsatt teori: at den vanskeligste forklaringen er den rette.

Morderen forlater altså åstedet for så å vende tilbake og tenne på: ”han etterlater seg ikke (verken nå eller under neste besøk) så meget som et eneste fingeravtrykk, et rusk fra sine klær, en antydning av fotspor.”²²⁵ For aktors morder er det tydeligvis ingen hast med å få slettet sporene. Han spaserer gjennom Oslos gater før det tydeligvis må ha falt han inn å ta en drosje hjem. ”Nå ville det muligens være en tanke å la drosjen vente mens man svipper inn og får tak i de fyrstikkene?” spør Bjerke og svarer i henhold til drapsteorien: ”Tvert imot, han betaler og lar bilen kjøre; er en morder først kommet hjem, må han sandelig få slappe av litt. Han går opp på sitt rom og skifter klær, tar på seg turnsko, slår på musikk.”²²⁶ Etter politiets teori og tidstabell skal Torgersen også ha rukket å sette skoene i vann i kjelleren, nemlig for å vaske blodspor. At Torgersens bror under forhør kan fortelle at skoene er hans, og at ”det er han som har satt dem i vann i den hensikt å få blokket dem ut”, får ikke statsadvokat Dorenfeldt til å vike en tomme på at nettopp disse skoene er morderens sko.²²⁷ Fyrstikkene har det hittil tatt 1 ½ - skriver halvannen – time å få tak i. Begynner det ikke å haste litt med å få ordnet opp etter mordet? I stedet for å ta en drosje tilbake til sentrum, klekker Dorenfeldt ut en annen plan for en morder som visstnok vil unngå å bli oppdaga: Han vil vende tilbake på sykkel, og ikke en hvilken som helst sykkel, men en lånt *guttesykkel*. Bjerke bemerker ironisk: ”En bredskuldret mellomvektsbokser som kommer susende

---

224 l.c.

225 l.c.

226 Ibid., s. 81.

227 Ibid., s. 82.

gjennom desembernattens gater på en *guttesykkel*: det kan han gjøre regning med at ingen vil legge merke til! [...] Og med hele sin intelligenskoeffisient på 110 suser han til verket.”²²⁸ Tilbake på åstedet oppstår det et merkelig problem for aktors morder: Han greier ikke å få skikkelig fyr på et bål av tørre, godt brennbare materialer. Aktors morder har nå brukt nesten to timer på å bringe fyrstikkene til veie, men hva gjør han ifølge drapsteorien? Han gir opp det vel forberedte bålet etter fem minutter. ”Alt han har oppnådd er å framkalle en sterk røykutvikling, som raskt vekker oppmerksomhet i nabolaget. Men det var vel ikke hensikten?” spør Bjerke.²²⁹ Det er også noe av et ”lukket-(port)rom-mysterium” over hvor Torgersen skal ha plassert sykkelen før han låste seg inn i Skippergata 6b med offerets nøkkel. Tre minutter før arrestasjonen blir nemlig Torgersen observert av ”Kamfer’n”, komme leiende på sykkelen ut av portrommet til Skippergata 9, som ligger vis-à-vis åstedet. Bjerke har øye for detaljer og ser følgende problem: Hvordan kom han seg inn i nr 9 hvis han satte sykkelen der? For det var vitnefast at porten til Skippergata 9 var stengt mornatten. Bjerke ser to mulige løsninger. Enten så lyver vitnet. Eller så har Torgersen låst seg inn i nr 9 med nøkkelen til nr 6b: Det første alternativet må kunne sies å være mer sannsynlig enn det andre, også for en kriminalforfatter som André Bjerke med tydelig sans for det overnaturlige. For som han sier: ”Det må være en eiendommelighet ved Skippergaten at alle portene har samme nøkkel.”²³⁰ For statsadvokat Dorenfeldt ga imidlertid dette vitnet ”nøkkelen til sakens løsning.”²³¹ Det må i så fall ha vært en universalnøkkel, men det var det ikke. Ut fra denne mordhistorien konkluderer Bjerke: ”Denne fullkomment latterlige, vilt usannsynlige historien var det som ble godtatt av en norsk jury i juni 1958.”²³²

Ståle Eskeland har betegnet drapshypotesen som ”en absurd historie.”²³³ Ikke

---

228 Ibid., s. 83.

229 Ibid., s. 85.

230 Ibid., s. 87.

231 Tekst nr 4, s. 259.

232 Bjerke, op. cit., s. 88.

233 Eskeland, *Bevisene i Torgersen-saken*, 2005, s. 135.

desto mindre: Denne sannsynlighetssprengende og absurde mordhistorien er stadig den offisielle versjonen av saksforholdet, seinest stadfesta i 2006 av Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker. *Credo, quia absurdum?*

En kritikk av André Bjerkes kritikk av Michael Grundt Spang, kunne være at den realistiske og fornuftbaserte kriminalromanen som Bjerke har som forbilde i sin lesning av Grundt Spang kan være en usikker målestokk på hvordan mordere forholder seg i virkeligheten. På den annen side handler ikke Bjerkes lesning av mordhistorien i Skippergata-saken om sant eller usant, men om historiens retoriske virkning på den våkne leser; dens sannsynlighet, troverdighet, overbevisningskraft – eller rettene sagt og med rette: mangel på slikt.

Sjuzet

Som et vedlegg til Bjerkes framstilling av *Torgersen-sakens fabula*, vil jeg her gi noen kommentarer til bokas *sjuzet* eller Michael Grundt Spangs litterære virkemidler.

Litterært sett framstår Grundt Spangs *Torgersen-saken* som en blanding av realisme og ren fiksjon, av dramatiseringer og kriminalroman, ikke minst av den hardkokte typen. Boka åpner som en roman: "Fredag den 6. desember om kvelden ca. Kl. 22.40 vinket en 16 år gammel Oslo-pike adjø til vennen sin på Oppsal-trikken utenfor Østbanestasjonen," før den på neste side går over i en hardkokt kriminalfortelling i beskrivelsen av jentas skjebne:

Nede i kjelleren glødet det i noen gamle materialer, og det kom en del røyk. Kvinnen lå med hodet innover i kjelleren og benene ut mot åpningen. Ansiktet hennes var fryktelig tilredt, det var helt oppslått. Hun hadde bar overkropp. Trusen var revet av, skjørt og rester av en hofteholder skjøvet opp rundt livet. På bena hadde hun strømper og svarte pumps. En kåpe, et hodeplagg og en pakke lå slengt innenfor liket.

Her presenteres leseren både for en beskrivelse og en bedømmelse, framstilling og fortolkning, for fakta og en fiksjonaliserende vurdering der ikke bare morderen, men også Grundt Spang bidrar til å gi avdøde et ansikt: "Ansiktet hennes var fryktelig tilredt, det var helt oppslått [...]" Dekonstruksjonens første filosof, Friedrich Nietzsche, skal i sine upubliserte notatbøker gjentatte ganger ha skrevet at: "Det fins ikke fakta, bare fortolkninger." En fortolkning av dette utsagnet kan være at tegnenes betydninger ikke er gitte, heller ikke nøytrale, men avhenger av fortolkeren. Grundt Spang gir en fortolkning. Kanskje er det en underdrivelse å si at jentas ansikt var "fryktelig tilredt", men en overdrivelse å si at ansiktet var "helt oppslått", begge karakteristikkene er fortolkninger av et ansikt hvis lidelse kanskje er utsigelig? "Det finnes ganske visst noe som ikke kan uttrykkes i ord. Dette viser seg, det er det mystiske", skriver Ludwig Wittgenstein i *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921).²³⁴ Jeg har sett foto av drapsofferet og sier ikke mer.²³⁵

På side 5 hos Grundt Spang står det en plantegning over åstedet som i likhet med kriminalromanen er egna til å inngi "autentisitet" (André Bjerke, for eksempel, bruker det samme virkemidlet i kriminalromanen *Nattmennesket*, 1941). Grundt Spang fremmer også realismeeffekten i egen framstilling med ord og tall, for eksempel gjennom en detaljbeskrivelse av hva som var stablet over liket: "Det var brukt 9 lemmer av tre, 8 planker av en lengde på 65 cm hver, (18 X 21 cm tykke), 5 bordbiter av forskjellig størrelse, en gammel stoppet divan, et gammelt, tørt juletre, papir og annet rask", som det står på s. 7 i Michael Grundt Spangs heftede bok i kartongomslag med formatet 12,8 x 21 cm. Innledningskapittelet slutter i tråd med mysterieromanen – i det gåtefulle: "Det ble [...] funnet en Trio-nøkkel i lommen på den døde. Av betydning var også noe som *ikke* ble funnet, nemlig pikens nøkkel til gatedøren fra Skippergata. Den var forsvunnet."²³⁶

---

234 Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Oslo: Gyldendal, 1999, s. 104.

235 Sten Ekroth, *Påtale*, Bromma/Sverige, 2003, s. 19.

236 Tekst nr 3, s. 8.

Foreløpig har jeg bare påpekt noen av litteraritetene på de seks første sidene. Resten av bokas første del, om "Drapet i Skippergata", fortsetter litterært sett på liknende måte, med realistiske og hardkokte framstillinger, supplert med innslag av drama og dramatiseringer, ikke minst når det kommer til kapitlene om rettssaken og "en episode med hensyn til Gerd, – et av sakens mest dramatiske høydepunkter."²³⁷ Kapitlet "Hovedforhandlingen begynner" begynner med at Grundt Spang dramatiserer som en opptakt til dramatikken i retten – som første setning lyder: "Avgjørelsens time nærmet seg."²³⁸ Grundt Spang tilfører ekstra dramatik til det dramaet som rettssaken allerede er. Dramatikken spesifiserer seg i det påfølgende kapitlet om "Gerd" som et melodrama: "Torgersen [fikk] et raseriutbrudd som det ikke fins maken til i nyere norsk rettshistorie."²³⁹ Det er et stadig tilbakevendende sensasjonspreg over Grundt Spangs framstilling av sakens akter. Om Torgersens alibivitne Gerd, som hadde ringt til politiet og forklart at hun hadde vært sammen med Torgersen drapskvelden, men som av hensyn til familien ikke ville trekkes inn i saken,²⁴⁰ heter det: "politiet kunne ikke gjøre annet enn å betrakte episoden som et av de aparte innslag som ofte inntreffer i store kriminalsaker."²⁴¹ Kunne de ikke? Eller er det slik at det ikke var noen vits i å gå nærmere inn på alternative mordere fordi politiet allerede hadde bestemt seg for at Torgersen var rette ugjerningsmann? Som nevnt: Michael Grundt Spangs *Torgersen-saken* er et velformulert partsinnlegg, skrevet etter en idé av Torgersens anklager, under maske av å være en objektiv framstilling av den "nakne dokumentasjon".

Hvis vi med John G. Caweltis *Adventure, Mystery, and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture* (1976) betrakter kriminallitteratur som formellitteratur, så er Michael Grundt Spangs *Torgersen-saken* tett på

---

237 Ibid., s. 80.

238 Ibid., s. 73.

239 Ibid., s. 84.

240 Rapport om en telefonsamtale mellom Gerd og en politibetjent, 13. desember 1957, i kopi i Ekroth 2001, bilag 5.

241 Tekst nr 3, s. 81.

formelen. Grundt Spangs *Torgersen-saken* kan leses som en allvitende fortelling som følger den klassiske kriminalromanens bestemte konvensjoner, når det gjelder situasjon, handlingsmønster, karakterer og relasjoner, og setting.²⁴² For å begynne med det siste før jeg fortsetter med det første: Åstedet, Skippergata i Oslos havnestrøk, må kunne sies å være et skummelt strøk. Mysteriet eller kriminalgåten hos Grundt Spang er i 1973: Var dommen mot Torgersen et justismord, eller begikk Torgersen de forbrytelser han ble dømt for? I forholdet mellom bokas kriminalgåte og oppklaring har Grundt Spang lagt vekt på det siste, opprullingen: å finne skurken, eller rettere: å vise at skurken virkelig er skurken. Fortelleren Grundt Spang blir en slags etterprøvende detektiv. Bokas utgangssituasjon er uløste forbrytelser, men ved hjelp av politietterforskere, vitner og sakkyndige greier Grundt Spang å identifisere både hvem forbryteren er og hvorfor forbrytelsene ble begått, selv om oppklaringen av så vel forbryterens identitet som motiv kan synes ufrivillig uavklart. Handlingsmønsteret i Grundt Spangs *Torgersen-saken* har kriminalformelens mønster med detektivistiske undersøkelser og en oppklaring av forbrytelsen der særlig naturvitenskapen har et ord med i laget. Grundt Spang presenterer leseren for en hovedmistenkt = Torgersen, og hans forklaringer eller vitneutsagn til hans fordel som falske løsninger på kriminalmysteriet. Alibiene fra Torgersens søster og mor blir upåliteliggjort på følgende måte: "Torgersens beste vitner ble hans egen familie."²⁴³ Bjerkes kommentar: "Kjærlig innstilte familiemedlemmer er nemlig ikke troverdige – i motsetning til hatske naboer."²⁴⁴

Som i den tradisjonelle kriminalromanen kan Grundt Spangs *Torgersen-saken* sies å ha fire hovedroller eller typiske typer: 1. Et sympatisk offer: "Hun var velskapt og godt likt [...]"²⁴⁵ 2. En usympatisk ugjerningsmann, utstyrt med klassiske forbrytertrekk: "Fredrik Ludvig Fasting Torgersen var [...] undersetsig,

---

242 John G. Cawelti, *Adventure, Mystery, and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture*, Chicago and London: University of Chicago Press, 1976, s. 80-98.

243 Tekst nr 3, s. 44.

244 Bjerke, op. cit., s. 81-82.

245 Tekst nr 3, s. 18.

kraftig, med velutviklet halsmuskulatur, påfallende bred hals [...] Av utdannelse hadde han bare folkeskolen, med et resultat som ikke var særlig godt.”²⁴⁶ Beskrivelsen av Torgersen er hentet rett fra den rettspsykiatriske erklæringen, men uten at det gis til kjenne. Andre tegn som anføres for å mistenkeliggjøre Torgersen er hans bleke ansiktstrekk og svetting ved arrestasjonen, postulert som den fakkede forbryterens emosjonelle fysiologi eller den dårlige samvittighetens likblekhet og transpirasjon: ”mannen virket svært blek, blass i øynene, og det så ut til at han svettet.”²⁴⁷ Svetten blir et tegn på skyld: ”kaldsvetting”. Men svetten er et tvetydig tegn, med en mulig annen forklaring: Torgersen hadde nettopp anstrengt seg på sykkel før han ble arrestert. Torgersen forsøkte også å stikke av fra politiet, men ble fakkert igjen. Mistenkelig? Også dette tegnet er tvetydig, og behøver ikke å bety at Torgersen flykter fra ugjerningene i Skippergata: Torgersen hadde nemlig drukket alkohol den kvelden han ble arrestert og brutt med alkoholforbudet i sikringsbestemmelsene som han da var underlagt etter den tidligere dommen for voldtektsforsøk, noe som lett ville ført til at han måtte tilbake til fengselet igjen og sone reststraffen hvis det ble oppdaga av politiet. 3. Politiet blir presentert som detektivheltene og rost for ”stor grundighet og saklighet helt fra første etterforskningstrinn.”²⁴⁸ Og 4. Som i den klassiske krimfortellingen presenter Grundt Spang leseren for folk som er truet av forbrytelse. Slik blir Torgersen mistenkeliggjort som en trussel for sine omgivelser – her på kafé som en pågående og avvist skjortejeger som snart skal gå seg på sitt voldtektsoffer:

Mens de satt der, forsøkte Torgersen stadig å få kontakt med to piker som satt ved et annet bord. [...] Torgersen hadde glodd på dem og forsøkt å få kontakt. Til slutt hadde han kommet hen til bordet deres og spurt om de ville flytte over til ham og kameraten, men de svarte begge nei. Mens Torgersen stod støttet til bordet deres, kom sjefen i restauranten og bad ham gå til sin egen plass.²⁴⁹

---

246 Ibid., s. 30-31.

247 Ibid., s. 10.

248 Ibid., s. 97.

249 Tekst nr 3, s. 36.

Her skal vi gjøre et unntak fra Grundt Spangs framstilling og sitere fra kameratens vitnemål om den samme episoden, men som Grundt Spang retorisk forbigår for å styrke mistanken til Torgersen: "[...] de begynte å blunke til pikene, og etter en stund gikk Torgersen bort for å spørre om de ville bli med ut, men kom tilbake med en gang og sa at de ikke ville bli med ut. Vitnet la ikke merke til at Torgersen ble tilsnakket av restauratøren."²⁵⁰ Altså: en annen og upåfallende versjon.

Grundt Spangs allvitenhet unngår ikke å gå over i det upålitelige, for eksempel når det gjelder innsikten i juryens beslutning. Først heter med rette at: "Det er ikke godt å vite hva en jury enes om i det lukkede rom hvor den avgjør skyldspørsmålet."²⁵¹ Ikke desto mindre blir Grundt Spang plutselig benådet med en guddommelig innsikt i juryens oppfatning: "Men i denne saken er det ikke vanskelig å se de store linjene i hva som er ansett bevist."²⁵² Ikke det? Og dette til tross for at han i setningen før konstaterer at juryen "skriver ingen begrunnelse for sitt "ja" eller "nei.""

Retorikkens grunnspørsmål, hvem gjorde hva, hvor, når og hvorfor, fører Grundt Spang inn på retorisk grunn. Retorisk kan Grundt Spangs *Torgersen-saken* leses som et forsøk på å sannsynliggjøre en mordhistorie som faktisk er usannsynlig. Grundt Spang er en listig retoriker og lister bl.a. småord inn i framstillingen for at tidstabellen i påtalemaktas drapshypotese skal gå opp med Torgersen i rollen som ugjerningsmann. Eksempelvis: For at aktoratets morder skal rekke å treffe sitt tilfeldige offer, settes morderens gange "på marsj", mens offeret "rusler" av gårde.²⁵³ Dermed skriver Grundt Spang seg fram til at offeret får møtt sin banemann, og får hypotesen til å gå opp, riktignok ikke ved betryggende beviseligheter, men ved hjelp av ordvalget, ved å fylle inn huller i historien.

---

250 Tekst nr 4, s. 92.

251 Tekst nr 3, s. 93.

252 Ibid., s. 94.

253 Ibid., s. 94. Se også Tekst nr 4, s. 96-97.

I tråd med kriminalromanen inviterer også Grundt Spang sine lesere til å utfylle historien og oppklare mysteriet, men bare slik han selv ser løsningen på det. For Grundt Spang var det tydeligvis en tilstrekkelig sammenheng mellom det å ha Torgersen på frifot og drap: "Torgersen ble løslatt den 5. oktober 1957. To måneder og en dag senere gikk alarmen i Skippergata 6b."²⁵⁴ Altså: "Uten løslatelsen av Torgersen, intet drap i Skippergata. Uten løslatelsen av Torgersen ville Rigmor fortsatt vært i live. Uten løslatelsen av Torgersen, ingen tragedie."²⁵⁵ Men for at denne retorisk konstruerte sammenhengen skal ha effekt, må vi som Grundt Spang bl.a. se bort ifra at Torgersen ble løslatt før tida på grunnlag av at hans oppførsel ble betegnet "som meget god", samt at fengselslegen ga han attest for å være "snill, godtroende og velvillig".²⁵⁶ Grundt Spangs litterære framstilling fungerer kun som klar og sammenhengende på retorisk ubevisste lesere med avgrensa sakkunnskap.

Michael Grundt Spangs *Torgersen-saken* er i to deler. Grundt Spang viet en hel egen del av boka si til å plassere Jens Bjørneboe og hans like, rettskritikere og forkjempere for gjenopptakelse "i løgnens villnis". I media var oppfatninga at Grundt Spang hadde satt Bjørneboe og andre venstreradikale på plass. I Grundt Spangs egen avis *VG* var den rosende mottakelsen av boka at "Spangs bok bør bli folkelesning". Lesende folk bør i så fall få med seg argumentasjonen til Grundt Spang, slik den bl.a. kom til uttrykk i den påfølgende avisdebatten etter utgivelsen: "Bjørneboe farer med sludder fordi han farer med sludder."²⁵⁷ Altså, et stykke ordmagi i form av en *tautologi*, en figurlig gjentakelse som går ut på å si det samme for å fastslå seg selv ("Det er slik fordi det er slik"). Eller for å sitere Roland Barthes i *Mytologier*: "Tautologien er en besvimelse i rette øyeblikk, en frelsende afasi, den er et dødsfall, eller om man vil et stykke teater, den indignerte "fremføring" av

---

254 Tekst nr 3, s. 138.

255 Tekst nr 4, s. 67.

256 Ibid., s. 64.

257 *Dagbladet* 8. juni 1973.

virkelighetens rett overfor språket.”²⁵⁸ Tautologien, fortsetter Barthes, ”gjør det rasjonelles verbale gestus, men oppgir den med det samme, og tror den har gitt kausaliteten sitt i og med at den har sagt ordet som den innleder med.”²⁵⁹ Konkret problematisert: Grundt Spang beviser ikke påtalemaktas drapsteori ved å betegne en av teoriens motstandere som en som farer med sludder. Bjørneboe får sitt Torgersen-arbeid karakterisert av Grundt Spang som bl.a. ”kampanje”, ”sjikanerende”, ”opinionsbearbeidelse”, ”kannestøperier” og ”propaganda-felttog” (Del 2: I løgnens villnis). Det beviser stadig ikke at den offisielle drapsteorien i Torgersen-saken er rett, men bare at Grundt Spang selv var en polemiker.

Nå skal det med rette også sies at Grundt Spang gir eksempler på at Bjørneboe har tatt seg visse dikteriske friheter i sin framstilling av saken, for eksempel ved å latterliggjøre sakens kronvitne ved å ikle han solbriller og nisselue. Men Grundt Spang fører ikke saken ut av ”løgnens villnis” ved selv å ty til dikteriske grep.

Grundt Spang avslutter retorisk ironisk med å oppsummere ”tilfeldigheter” i saken, men som for han altså ikke er tilfeldige:

[...] Den tilfeldighet at Torgersens tannbitt svarer akkurat til bittet i Rigmors bryst – Torgersen er så katastrofalt uheldig at den virkelige gjerningsmannen må ha en tanngard presis lik hans egen.

Den tilfeldighet at det i Torgersens brune dress fins 5 barnåler, alle innbyrdes like, og alle meget karakteristiske – og helt like den typen barnåler som fins på det tørre juletreet på åstedet.

[...] Den tilfeldighet at fæces (avføring) [...] – så vel den på Torgersen som den på offeret – var nøyaktig lik [...]”²⁶⁰

---

258 Barthes, *Mytologier*, 1975, s. 206.

259 l.c.

260 Tekst nr 3, s. 98-99.

Det dobbelt ironiske i dette er at Grundt Spangs ironisering over sakens "tilfeldigheter" faktisk kan vise seg å være nettopp tilfeldige. Det har vi ti naturvitenskapelige forskeres ord for: i de tre tekniske bevisene, i tannbittbeviset, i barnålbeviset og i avføringsbeviset har de sakkyndige (og dommerne etter disse) sett etter "likheter som godt kan skyldes tilfeldigheter."²⁶¹ Forskernes konklusjon: Torgersen har tvil til gode. Torgersens forsvarer, Blom, advarte allerede under rettssaken i 1958 "mot å tro for blindt på laboratoriebevisene."²⁶²

Oppsummert: Michael Grundt Spangs *Torgersen-saken* framstår som dobbelt dikterisk, i sin kriminalistiske form så vel som i sitt innhold. Boka ser heller ikke ut til å ha tålt tidens tann i sitt sakkyndige grunnlag, verken når det gjelder det såkalte tannbittbeviset, avføringsbeviset eller barnålbeviset, ettersom alle disse tre hovedbevisene mot Torgersen i dag er blitt grundig imøtegått.²⁶³ Sagt på en annen måte: Michael Grundt Spangs *Torgersen-saken* skriver seg litterært inn i kriminalformelen med en blendende retorisk framstilling, men med et makkverk av en mordhistorie. Sagt på en annen måte: Grundt Spang skriver godt om en dårlig historie.

Som et dokumentaristisk haleheng til bokas første del, "Drapet i Skippergata", har Grundt Spang bl.a. tatt med lagmannsrettens dom fra 1958, vel å merke ikke i sin helhet. Han har kuttet ut de fire første sidene av dommen for heller å gå rett på rettens stadfestelse av juryens domfellelse av Torgersen: "'Retten legger lagrettens kjennelse til grunn for dommen'" osv.²⁶⁴ Mon tro hvorfor det? Et mulig svar kan være at de mange rettelsene i tiltaleskriften som framkommer på de utsjaltede sidene,²⁶⁵ vitner om en betydelig usikkerhet omkring

---

261 "Torgersen har tvil til gode", *Klassekampen* 8. august 2007, signert ti forskere innen medisin og naturvitenskap.

262 Tekst nr 3, s. 97.

263 Se Tekst nr 4 og Ståle Eskeland, *Bevisene i Torgersen-saken*, 2005.

264 Tekst nr 3, s. 101.

265 Se denne avhandlingas § 1.5 Retoriske rettelsener.

påtalemaktas mordhistorie og som Grundt Spang over de 100 foregående sidene har forsøkt å rydde av veien.

Til slutt en retorisk godbit fra forlaget i samforståelse med forfatteren: Boka er nemlig utstyrt med et forord (=føringer) fra forleggeren med særlig høy *etos*-faktor, idet det er inntatt en uttalelse fra Norges da fremste og mest kjente strafferettsekspert, jussnestor Johs. Andenæs, som garantist for bokas etterrettelighet – hans uttalelse gjengis her forkortet:

Etter forlagets anmodning har jeg gjennomgått Grundt Spangs manuskript og sammenholdt det med dokumentene i Torgersen-saken [...]

Jeg kan bekrefte at Grundt Spangs framstilling nøye stemmer med det som fremgår av dokumentene. [...] så vidt jeg kan bedømme har Grundt Spang gjort et skjønnsomt utdrag hvor ikke noe vesentlig moment er blitt utelatt. [...]

Jeg har ikke oppfattet det som del av mitt oppdrag å uttale meg om de slutninger som forfatteren trekker eller den karakteristikk han gir av aksjonen for gjenopptakelse. Dette vil leseren av boken ha materiale til å bedømme selv.

Andenæs unnlot likevel ikke å la det skinne igjennom at han også delte Grundt Spangs oppfatning om Torgersen-saken. Garantien ser imidlertid ut til å ha gått offentlig ut på dato 26 år etter utgivelsen, ganske nøyaktig den 20. november 1999 i *Aftenposten*, der Andenæs stod fram og bekjente at han hadde endret mening i Torgersen-saken og stilte seg helt åpen.

Konklusjon: Om Cappelen (nå Cappelen Damm) skulle utgi Michael Grundt Spangs *Torgersen-saken* i nye opplag, kunne det ikke lenger være som dokumentarlitteratur, men under avdeling for norsk skjønnlitteratur.

§ 3.6 Tekst nr 4 eller mursteinens kriminalformel

"...aldri mer slippes løs..." av Camilla Juell Eide og Erling Moss, er skrevet i samarbeid mellom en journalist/dikter og Torgersens advokat. En poet og en jurist: en slik kombinasjon kunne kanskje gi boka gode forutsetninger for å være en "rett og litteratur"-studie av Torgersens sak og diktning. Det er boka

ikke. Men forfatterne siterer dikt av Torgersen og de griper til litterære termer, som absurd og farse, i sin omtale av Torgersen-saken. Dessuten innledes flere av bokas kapitler med litterære mottoer, av bl.a. William Shakespeare, Henrik Ibsen og Arthur Conan Doyle, noe som gir uttrykk for at litteraturen har noe å bidra med på det rettslige området.

Tittelen er en del av et berømt sitat fra statsadvokat Dorenfeldt under rettssaken mot Torgersen, og lyder som kjent i hele sin *patos*: ”Denne mannen må aldri mer slippes løs på samfunnet!” Boka forteller ikke ”Historien om Fredrik Fasting Torgersen”, som den kaller seg i undertittelen, men snarere en historie om Torgersen-saken. Historien om Fredrik Fasting Torgersen, med stor H og i bestemt form, er mer flersidig enn det som kan rommes mellom to permer, bokas 532 sider til tross.

Som bøker flest begynner heller ikke denne boka på side én, men med bokomslaget. Camilla Juell Eides og Erling Moss’ ”...aldri mer slippes løs” er etter omslaget å dømme et stykke sakprosa, men den viser seg ved nærmere analyse å være komponert som enhver normal kriminalfortelling, der spenningsaspektet i første rekke knytter seg til spørsmålet: Hvem er den skyldige? Kriminalgåten lanseres i forordet på følgende måte:

Ca. Kl. 22.30 fredag den 6. desember 1957 går en ung mann ut fra kafé Hjerterom i Pilestredet 31 i Oslo, nedover til Karl Johans gate og Grand, videre nedover [...] I krysset ser han ei ung jente komme mot seg [...] Han følger etter henne [...] Da hun kommer til inngangen til Skippergata 6b, der hun bor i tredje etasje, har mannen nådd henne igjen [...] Klokka er da omtrent 23.00. To og en halv time senere får brannvesenet melding om brann i kjelleren i bygningen [...] Brannfolkene oppdager liket. [...] Torgersen dro med sykkel fra Tore Hunds vei 24 (hans hjem) ca. kl. 00.30, og [...] ble arrestert en halv time senere. [...] Drapsmannen bodde ikke 3,5 kilometer fra Skippergata 6b. Mye tyder på noe helt annet: *Han bodde der!*²⁶⁶

---

266 Tekst nr 4, s. 16-17.

Avsløringen av den alternative morderen er den avgjørende effekt som fortsettelsen på boka bygger opp til. Svaret på kriminalgåten får vi som sedvanlig i siste kapittel. Men det er ytterst lite spenning knyttet til forfatterens posisjon etter denne fordømmen på vaskeseddelen: "Journalist Camilla Juell Eide og advokat Erling Moss har undersøkt norgeshistoriens mest omtalte drapssak ut fra teorien om at det ble begått et justismord". *Ut fra teorien om...* Det lyder som om konklusjonen var gitt på forhånd. Forfatterens tilnærming til Skippergata-saken lever heldigvis ikke opp til denne forhåndsdommen i forhåndsomtalen. Forfatterne tar for seg to mysterier under opprullingen av sin alternative morder: 1. Var det Torgersen? Til dette svarer forfatterne nei. 2. Hvis det ikke var Torgersen som begikk ugjerningene i Skippergata, hvem gjorde det da? Under det første problemområdet står politiet for etterforskningen og domstolen for dømmingen, mens forfatterne er kritikere av politi, påtalemyndighet, presse og rettsvesen. Under den andre problemstillingen blir bokas forfattere både etterforskerne og dommere. Eide og Moss er gode etterforskere uten å være etterforskere. Som etterforskere påpeker forfatterne for eksempel at det ikke var lys i bakgården på åstedet: "Den som beveger seg der ute ... må altså gjøre det i mørke. Skjønnte ikke politiet det?"²⁶⁷ Forfatteretterforskerne tviler på det: "Det fins ikke en eneste antydning i saksdokumentene, vil vi påstå, som viser at politiet har tenkt den tanke *at drapsmannen måtte være kjent på stedet*."²⁶⁸ I stedet kom det til å bli "helt andre forhold som i Shakespeares ånd "talte mirakuløst" til politi og statsadvokat"²⁶⁹, apropos forfatterens motto fra *Hamlet*: "Skjønt mordet mangler tunge kan det tale mirakuløst!"²⁷⁰ Forfatterens løsning på mysteriet blir en utpeking av eller en dom over hvem som er ugjerningsmannen: "Den sannsynlige drapsmannen var i så fall ikke 3,5 kilometer unna, på Lille Tøyen. Han var to meter unna, i leiligheten over kjelleren der Rigmor ble funnet!"²⁷¹ Dermed kjenner vi den alternative morderens adresse. Fra før av har vi fått oppgitt hans fornavn og initiale i hans

---

267 Ibid., s. 27.

268 I.c.

269 I.c.

270 Ibid., s. 25.

271 Ibid., s. 419.

etternavn (anonymisert av meg til NN). Det kreves ikke store detektivarbeidet fra leserens side for helt å avsløre hans identitet, ettersom forfatterne også røper at: ”Rettsboka forteller at [NN] stod på vitnelista som nr. [x].”²⁷²En kikk i rettsboka gir dermed hans fulle navn, men det mysteriet får leseren av denne avhandling selv løse.

Forfatternes alternative drapsteori bærer tydelig preg av dramatiseringer og fiksjonaliseringer, trass i at forfatterne hevder å holde seg innenfor fakta i sin teori om når Rigmor ble drept, og av hvem, hvordan og hvorfor – jeg siterer løsningen på drapsgåten forkortet:

Vi regner med at hun ble drept i trappegangen, og at kvelning er den primære dødsårsaken. Den mest sannsynlige teori er at drapsmannen har truffet henne i gangen [...] han (kan) ha gått fra leiligheten for å besøke utedoen i bakgården. I bakgården og på utedoen er det bekmørkt, og han tar med seg en lommelykt, som han senere låner Rigmor. Han treffer Rigmor på vei i samme ærend, og da hun kommer fra utedoen, møter han henne igjen inne i trappegangen. [...] Hun gir han tilbake lommelykta. ”Takk for lånet.” Han kommer med ”forslag” til henne som hun avviser, kanskje i bryske og kontante ordelag.

Hans ego blir såret av hennes avvisende, kanskje til og med nedsettende bemerkninger, og han reagerer med sinne. Bakrusen gir ham ”kort lunte”. Hun vil passere han, men han tar tak i henne akkurat da hun svinger rundt ved det nederste trappetrinnet, på vei opp til leiligheten, og han drar henne tilbake [...] Han slår til henne, slik at hun spytter blod på gulvet [...] Han hører at det kommer noen inn døra i Skippergata. Han tar tak i Rigmor og drar henne inn døra til kjellergangen [...]

Rigmor er omtåket, nærmest svimeslått av flere kraftige slag [...]

Han holder en hånd foran munnen hennes og klemmer til [...]

Han slipper hånden han har holdt kraftig over munnen hennes. Det er blitt stille igjen [...] Kysten er klar.

Men hun klarer å komme seg løs, og vil ut av kjellerdøra, bort fra ham. Han følger etter henne, og hun blir på ny angrepet, og drept i trappegangen.

---

²⁷² Ibid., s. 270. Fornavn og initial i etternavn samt vitnenummer er anonymisert av meg.

[...] drapsmannen (når) henne igjen i gangen og slår til henne bakfra med lommelykten, slik at hun faller ned på knærne. [...] Han snur henne raskt rundt [...] Han river trusa hennes nedover lårene [...] Han kveler henne der [...]

Drapsmannen har panikk [...] Han har ikke fått til et samleie med henne... Men hans første angrep på henne var seksuelt motivert, og det må ingen andre får vite om! Derfor må hun bringes til taushet.

Drapsmannen bærer henne ned i bakgårdskjelleren der han er godt kjent. Han gjør det fordi han trenger tid [...]

Drapsmannen gikk ut av leiligheten i bakgården mens moren sov. Han må være tilbake i leiligheten, og han må ha arrangert seg i dens uskyldige omgivelser, før drapet blir oppdaget. Moren må tro, og hun må fortelle dem som måtte spørre, at han har vært inne hele tiden. Etter at Rigmor er lagt i kjelleren, går han tilbake i kjellernedgangen inne i trappegangen [...] kjellerdøra fra trappegangen låser han. Bak den må ingen se etter! Panikken fører til at drapsmannen ikke rydder opp i trappegangen [...] Så går han derfra, lukker kjellerlemmen og stikker opp i leiligheten. Der vekker han moren og spør etter "vann". Alibiet er sikret, men han må vente til hun har sovnet igjen. Nå kan du fortelle at jeg har vært inne i leiligheten hele tiden!

[...] Han tar med lommelykten og går ned i kjelleren.

Hennes delvis avkledd kropp [...] bryster og underliv ligger blottet, bør kanskje tilsi at det er der de seksuallmotiverte overgrep blir begått. Det er også der hun blir bitt i brystet, etter at hun er død [...]

[...] Han samler sammen bålet [...]

Han tenner, men vil ikke ha full fyr. Han vil mentalt "fjerne seg" fra drapet. Den drepte må "bort", men gården skal ikke brenne opp [...] Og han er kald nok til å tenke at han ved hjelp av bålet fjerner mistanken fra gårdens beboere [...]

Han går opp i leiligheten og legger seg, men han sovner ikke. Han kjenne røyklukta, og vet ikke helt hva han skal gjøre. Moren våkner av lukta, men antagelig litt for tidlig. Hun vekker ham, tror hun. "Det er ingenting. Bare gå og legg deg igjen."²⁷³

Kommentar til forfatterens løsning på mysteriet: Kanskje, kanskje ikke. Det som imidlertid er temmelig sikkert er at den alternative mordhistorien som her

---

273 Ibid., s. 412-418.

lanseres, har litteraturens kjennetegn i form av en fortelling med tenkte dialoger, fri indirekte tale og subjektive perspektiver.

Problemet med ”...aldri mer slippes løs...”: *Historien om Fredrik Fasting Torgersen* som dokumentar og sakprosa, som historisk framstilling av sakens fakta, er at boka synes vel inspirert av initiativtakerens dikteriske bakgrunn.

”...aldri mer slippes løs...” slipper seg særlig løs når det kommer til psykologiseringer, å tenke seg inn i forbryterens sinnelag, et trekk i tråd med den klassiske detektivfortellingen, ifølge Symons’ *Bloody Murder*.²⁷⁴ Her lukter det Sherlock Holmes og Agatha Christie lang vei (vi går inn i brannstifterens sinn):

Det denne personen vil oppnå, er at brannen skal vare så lenge at liket skal brenne opp til det ugjenkjennelige. Sporene av bitt og blod og klær og slag i ansiktet skal brenne bort. Liket skal vanskelig kunne identifiseres, og i alle fall ikke kunne identifiseres med det samme. Men han vil ikke at *gården* skal brenne opp. Brannen må oppdages etter at den har vart en tid, men den må ikke oppdages for tidlig [...] Han må være i nærheten, for brannen må ikke komme ut av kontroll, han må være i uskyldige omgivelser, men han må ikke sovne av!

Det å prøve å skjule sporene etter ugjerningen på denne måten blir *logisk* for en person som befinner seg i nærheten til daglig, derimot helt *ulogisk* for en drapsmann som kommer utenfra, og som treffer offeret tilfeldig. En slik person vil nok kunne prøve å gjemme liket, rett og slett for å komme seg lengst mulig unna før drapet blir oppdaget [...] ²⁷⁵

Boka avdekker her også et annet trekk ved den klassiske detektivromanen: forholdet mellom rasjonalisering og mystifikasjon, her: som det logiske vs. ulogiske hendelsesforløpet på den ene side, og på den annen side: mysteriet med den alternative ugjerningsmann.

---

274 Julian Symons, *Bloody murder: From the detective story to the crime novel: A history*, London: Faber and Faber, 1972.

275 Tekst nr 4, s. 35-36.

Dom og karakteristikk: I *"...aldri mer slippes løs..."* framstilles Skippergata-saken som en uløst kriminalgåte som forfatterdetektivene Moss og Eide har satt seg fore å løse. Forfatterens hovedprosjekt består i å frifinne Torgersen for ugjerningene i Skippergata, ved særlig å kaste mistanken over på en liksom-anonymisert og avdød person som naturlig nok ikke kan forsvare seg mot drapsanklagen. *"...aldri mer slippes løs..."* har her lagt seg på samme retoriske linje som de kritiserer sine hovedmotstandere i påtalemyndighet og presse for, nemlig ved å mistenkeliggjøre og forhåndsdomme andre. Den presumptive uskyld, at enhver skal anses som uskyldig før skyld er avgjort i legale former, er det altså heller ikke her tatt hensyn til. Boka avdekker nok prosessuelle uhumskheter i saken mot Torgersen til å fremme det som er bokas hovedmål, nemlig at Torgersen har blitt utsatt for justismord. Forfatterne viser med overbevisning at prosessen mot Torgersen har flere av justismordets klassiske kjennetegn. Et første kjennetegn som påpekes er "vitner som identifiserer feil person."²⁷⁶ Ifølge påtalemyndighetens drapsteori er Torgersen den mannen som blir observert sammen med Rigmor på gaten og i oppgangen til Skippergata 6b. Eide og Moss går systematisk gjennom påtalemyndighetens partsvitner, som "alle har beskrevet en person som har forbausende likhet med Torgersen", ifølge Dorenfeldt.²⁷⁷ De påviser imidlertid at samtlige av disse vitnebeskrivelsene har en like forbausende ulikhet med Torgersens signalement. "Feilaktige identifikasjoner av ukjente er antagelig justismordets varemerke nr. 1", skriver Eide og Moss.²⁷⁸ Et vitne beskriver først mannen hun så som bl.a. en "voksen kar" mellom 30 og 35 år med blå øyne og som ikke snakket Oslo-dialekt. Seinere var mannen ifølge vitnet "svært lik" Torgersen, bortsett fra at verken alder, øyefarge eller målformen passer; Torgersen var minst sju år yngre, hadde grønne øyne og snakket typisk Oslo øst-dialekt.²⁷⁹ Et annet vitne peker ut Torgersen ved første identitetsparade, men ved andre gangs oppstilling peker vitnet ut en annen. En politifullmektig oppsummerte vitnemålet,

---

276 Ibid., s. 15.

277 Tekst nr 1, s. 9.

278 Tekst nr 4, s. 102.

279 Ibid., s. 104-106.

dekonstruert: "Utfallet av konfrontasjonen var både positivt og negativt."²⁸⁰ Et annet vitne igjen beskriver mannen som vel 1,80 høy, med smale bukser og beige eller grå frakk: "jævlig lik" Torgersen, hevder vitnet i retten, selv om verken høyden eller antrekket passer med det første vitnemålet og Torgersens 177 cm, vide bukser og blå frakk. "Det er helt påfallende at ingen av vitnene beskriver Torgersens klær korrekt dersom det virkelig var ham vitnene så," skriver Eide og Moss. En komparativ analyse, en sammenlikning av signalementene i vitnebeskrivelsene med Torgersens ytre, avdekker så mange ulikheter at ingen av påtalemyndighets partsvitner kan sies å ha identifisert mannen de så som Torgersen. Bemerkesverdige nok er det heller ingen av disse vitnene som bemerker at Torgersens bukse hadde "meget karakteristiske striper".²⁸¹ Som bokas detektiver har Erling Moss og Camilla Juell Eide en twist på hele identifikasjonsproblemet som kunne vært en Hercule Poirot eller Miss Marple verdig: "Dessuten tar "alle" det for gitt at den mannen som fulgte etter Rigmor [...] må være drapsmannen."²⁸² Det er det faktisk ingen som kan vite. Men vi vet at dette er en fordom som dommen mot Torgersen forutsetter.

Et annet av justismordets trekk er "sakkyndige fra naturvitenskapene som forlater sin objektivitet og derved produserer påståtte vitenskapsbevis for tiltaltes skyld."²⁸³ Eksempelvis tannlege Ferdinand Strøm, som setter Torgersens "lystbitt" i jentas bryst etter sin personlige mening, og etter en bedømmelse som ifølge Moss og Eide "fastslo identiteten etter en undersøkelse av likhetene og overså ulikhetene!"²⁸⁴

Et tredje trekk er "inkompetanse og uærlighet i politi- og påtaleapparat."²⁸⁵ Fra et humanvitenskapelig synspunkt er det særlig interessant at forfatterne etterlyser tegnforståelse og hermeneutisk kompetanse hos et politi som

---

280 Ibid., s. 112.

281 Ibid., s. 113 og s. 100 (foto av bukse).

282 Ibid., s. 91.

283 Ibid., s. 15.

284 Ibid., s. 90.

285 Ibid., s. 15.

overser alle opplysninger i saken som ikke stemmer overens med Torgersen i rollen som drapsmannen: ”Kanskje politietterforskere burde lese kriminalromaner?”, spør forfatterne:

I en av Sherlock Holmes-historiene (*Silver Blaze*) er han på jakt etter en stjålet rasehest. Han diskuterer med politiinspektøren ”den underlige historien med hunden om natta”. –”Men hunden gjorde jo ingenting om natta”, sier inspektøren. ”Nettopp”, svarer Holmes. ”Det er det som er så underlig.” Hadde politiet skjönt verdien av ”negative bevis” i Torgersen-saken, hadde saken sett annerledes ut fra første dag.²⁸⁶

Denne manglende tegnforståelsen i bevisbedømmelsen i Torgersen-saken, veves sammen til et nett rundt politiets utpekte av et pressekorps som er et talerør for politi- og påtalemakt. Politikorps og pressekorps var i Torgersen-saken et samspillende orkester, men ikke uten mange unoter. Før saken kom opp til doms opptrådte pressen som iscenesettere, med Torgersen i en klart definert rolle som ”farlig voldsforbryter, voldtektsmann, likskjender, den ”klassiske” forbryter som vender tilbake til åstedet.”²⁸⁷ Slik er den enkle og stiliserte rollefordelingen: Torgersen er skurken, politiet er helten, og pressen som tildeler rollene tar selv på seg rollen som helt stereotype kriminalforfattere. Som Aldous Huxley har sagt det i *Litteratur og vitenskap* (1963):

I dag kan flertallet få hva det ønsker i kriminalromaner og ukepresse. Mindretallet later som om det er sjokkert fordi flertallets yndlingsaviser lar voldsforbrytelser få så stor plass, og enhver form for seksuelle skandaler så store overskrifter. Men fra begynnelsen av har voldsforbrytelser og seksuelle skandaler vært dramaets emner.²⁸⁸

”...aldri mer slippes løs...”, er utvilsomt en informasjonsrik, analytisk og språkbevisst, tankevekkende og veldokumentert halvt tusen siders bok om Torgersen-saken som med fordel kunne tatt større hensyn til uskylds-

---

286 Ibid, s. 278.

287 Ibid, s. 219.

288 Aldous Huxley, *Litteratur og vitenskap*, Oslo: Cappelen, 1965.

presumpsjonen og mindre hensyn til leserens eventuelle behov for en spenningshistorie utover den dramatikken som allerede ligger i saksforholdet.

§ 3.7 Tekst nr 5 eller Torgersen om Torgersen-saken

Fredrik Fasting Torgersen kom i 1978 på Forfatterforlaget ut med *Hevnen*, en roman som har skrevet seg inn i den norske litteraturhistoriske glemmeboka. I Willy Dahls *Dødens fortellere: Den norske kriminal- og spenningslitteraturens historie* fra 1993 er Torgersens *Hevnen* riktignok kommet med i tittelregisteret, men den er ikke nevnt i hovedteksten.²⁸⁹ Det er likevel verdt å merke seg at en belest mann som Dahl med 1255 titler i tittelregisteret uten videre plasserer *Hevnen* i genren kriminallitteratur, ettersom den også kan leses som en nøkkelroman om Torgersen-saken. Det gis flere signaler om det for den som kjenner saken og sakens navn, bl.a. ved sitater hentet direkte fra saksdokumentene og mer indirekte ved lett gjenkjennelige omskrivninger av egennavn og stedsnavn. F.eks. heter åstedet i boka Kapteingata, som jo er nært beslekta med Skippergata. Her er også fortellende navn som forteller om forfatterens syn på sakens aktører. Eksempelvis har den andre tannbittsakkyndige Wærhaug blitt til Wærhår (≈værhår) for å ha følt seg frem til den samme konklusjonen som førstesakkyndig Strøm. Parallellene til den virkelige Torgersen-saken er også å finne i handlingsmønsteret. Boka handler kort fortalt om straffeprosessen mot en tidligere sedelighetsdømt pastor som blir tilfeldig arrestert for kvinnedrap og uskyldig framstilt for retten for å dømmes for ugjerningen. I motsetning til Torgersen blir imidlertid ikke bokas hovedperson dømt ettersom han til påtalemaktas og domstolens frustrasjon dør like før domfellelsen og justismordet er et faktum. Bokas tittel får en dobbeltbetydning: Torgersens *Hevnen* er verken søt eller bitter, den er besk satire over domstolen som en hevndomstol. *Hevnen* tar et oppgjør med den norske justisen og justismordets kriminelle formel i en sak av type Torgersen-saken.

---

289 Willy Dahl, *Dødens fortellere: Den norske kriminal- og spenningslitteraturens historie*, [Bergen]: Eide Forlag, 1993. Forfatterens navn er feilskrevet. Skal være Fredrik F. Torgersen, ikke Fredrik R. Torgersen. Jeg tillater meg å korrigere dette på sterk oppfordring fra Dahl: "Mer enn om noe annet i denne boka gjelder det at forfatter og forlag er svært interessert i korreksjoner og tilføyelser fra leserne – til nytte for eventuelle seinere utgaver." Rettelsen er herved påpekt.

Som i Torgersen-saken bærer arrestasjonen i boka preg av tilfeldighet; av at arrestanten er ”på feil sted til feil tid” – og med feil fortid: ”Arrestanten er tidligere arrestert mistenkt for sedelighetsforbrytelse!”²⁹⁰ Etterforskningen i *Hevnen* arbeider etter følgende partiske prinsipp: ”Meld de negative funn unna saken, i motsatt fall drukner de positive.”²⁹¹ Torgersens anklager, statsadvokat Dorenfeldt, dokumenterer faktisk en liknende holdning i Torgersen-saken, i sitt brev til retten (tekst nr 1): ”Kriminallaboratoriet... skriver ikke rapporter om negative undersøkelser i de mange tilfeller hvor et negativt resultat verken gjør fra eller til.”²⁹² For offentligheten er det tydeligvis ikke avgjørende at rett person blir dømt bare noen blir dømt:

Både presse og offentligheten forlanger en arrestasjon og en skyldig i slike alvorlige saker [...] Både vi (politiet) og domstolen ser det slik at det er bedre å få dekning for et drap ved å dømme en uskyldig som sikkert har ”andre svin på skogen” enn å la folk engste sykdom på seg. Uoppklarte drapssaker er heller ikke bra for rettssikkerheten.²⁹³

Torgersens *Hevnen* dramatiserer hvordan vitneutsagn kan være styrt av et rettssosiologisk fenomen, av en blind tiltro til autoriteter:

Forsvareren henvender seg til vitnet, – vi både så og hørte at De for et øyeblikk siden pekte på tiltalte og sa at han var morderen! – Hvordan vil De forklare dette utifra at De ikke har sett morderen!

– Gud bevare meg vel, svarer vitnet. Har ikke De lest avisene? Alle vet vel at han som sitter ved siden av Dem er morderen. Politiet har flere ganger skrevet at de er overbevist om at pastor Willborg er skyldig. Vitnet legger stolt til: – Er politiet overbevist, så er jeg det også!²⁹⁴

---

290 Fredrik Fasting Torgersen, *Hevnen*, 1978, s. 20.

291 Ibid., s. 49.

292 Ibid., s. 4.

293 Ibid., s. 37-38.

294 Ibid., s. 65.

Som i Torgersen-saken er de sakkyndige ekspertuttalelsene i *Hevnen* utprega subjektive og fordomsfulle. Parallellene er lett påviselige, både når det gjelder det materielle og mentale bevismaterialet. Bokas sakkyndige Strømme uttaler seg på samme subjektive måte som Torgersen-sakens tannbittsakkyndig Strøm gjorde det, nemlig som privatperson. I boka: "Det finnes ingen tvil. Som privatmann kan jeg med ren samvittighet si, det må være tiltalte og ingen annen [...]"²⁹⁵ Den tannbittsakkyndige Strøm i Torgersen-saken konkluderer: "Ut fra min personlige erfaring [...]"²⁹⁶ Den "gammelmannssyke" rettspsykiateren i boka er i likhet med Torgersens rettspsykiatere prega av samme fordomsfulle oppfatning om siktedes skyld før skyld er bevist i retten.²⁹⁷ Hvem dømmer og avgjør skyldspørsmålet? Torgersen lar en politibetjent svare: "Vi skal sørge for at de rette folka blir utplukket til å sitte i lagretten. Selvfølgelig har vi hånd om dette!!! Det er statsadvokaten som bestemmer hvem de skal skrive til – de skriver jo selv og har helt hånd om den saken."²⁹⁸ Torgersen framstiller retten som er en slags moderne inkvisisjonsdomstol, med retten og statsadvokaten som parhester. Etterforskere, anklagere og dommere står i ledtog med hverandre: "Hele rettsvesenet er en klikk – en frimurerlosje."²⁹⁹ For en domfelt som er blitt fordømt i "en hellig norsk rettssal" for ikke å være konfirmert, blir det mer enn bare billedlig å sammenlikne det å være i rettssalen med "å befinne seg under kirketakets mektige hvelving."³⁰⁰ Men sammenfallet mellom rett og kirke er bare tilsynelatende; rettsaken er snarere et vrengebilde enn et speilbilde av en gudstjeneste: en slags sort messe. "I Bibelen står det om falske profeter, hvor er Bibelen om de falske jurister?"³⁰¹ Torgersens *Hevnen* er et bidrag til bøkernes rettskritiske bok, et ubehagelig apokryfisk skrift i rettslitteraturen, om falske konstruksjoner i retten, og som justismordet

---

295 Ibid., s. 84.

296 Tannlege Ferdinand Strøm i Rapport til Oslo forhørsrett av 28. april 1958, s. 6, i kopi i Tekst nr 4, vedlegg 1.

297 Se denne avhandlingas § 2.5 Torgersen foran kjetterdomstolen.

298 Tekst nr 5, s. 37.

299 Ibid., s. 43.

300 Ibid., s. 54.

301 Ibid., s. 66.

forutsetter: ”I stedet for et sølvfat blir mitt hode lagt i Justitias vektskåler hvis innstilling på forhånd er ordnet slik at det blir funnet for lett.”³⁰²

For forfatteren er forhåndsdømming justismordets grunnformel – uttrykt gjennom bokas hovedperson: ”Mitt inntrykk er at jeg var ferdig i det øyeblikk politiet grep fatt i meg. – Siden overførte de sin skabbaktige forhåndsdom til presse og domstol.”³⁰³ ”Unnskyld at jeg sier det”, sier den tiltalte, ”men de avislesende idiotene begriper ikke at domfellelsen, som jeg er klar over vil komme, bare var mulig gjennom politiets bearbeidelse av pressen.”³⁰⁴ Rettssaken går etter boka unna i en rasende fart. Som i Torgersen-saken: en ti dagers rettsprosess til å avgjøre den videre skjebnen til et menneskeliv – og der en jury på elleve edsvorne menn og kvinner brukte under én dag på å komme fram til en livstidsdom.³⁰⁵

Torgersen betrakter den straffeprosessuelle behandlingen som et spill fra ende til annen. Først spiller politiet rollen som kameratslig for å forsøke å lokke fram en tilståelse fra den mistenkte. Så spiller politiet teater for pressen ved å late som at etterforskningen holder alle muligheter åpne, mens den egentlig er innsnevret til den mistenkte. Rettssaken følger opp det teatrale med et ”latterlig skuespill” av en saksbehandling, der ”en kunne tro at tiltalte var på teater i stedet for i tiltaleboksen tiltalt for en av de groveste forbrytelser i vår kriminalhistorie!”³⁰⁶ Rettssaken sammenliknes også med sirkus, der rettsaktørene er artister i et latterlig klovnenummer à la bajazzo. Men rettens sirkuseri er også noe grunnleggende alvorlig, og utspiller seg bl.a. ved en vitneførsel der defensoratet knapt nok slipper til orde med kryssforhør og motforestillinger:

– Du milde himmel!!! Er det slik rettsvesenet fungerer?! – Hvordan skal sannheten komme for en dag når dommeren nekter forsvareren og den

---

302 Ibid., s. 67.

303 Ibid., s. 79.

304 Ibid., s. 80.

305 Se *Rettsboken*, s. 36.

306 Tekst nr 5, s. 87.

anklagede å stille spørsmål – vi har fått munnkurv – jeg skal ofres som de kristne ble i Colosseum.³⁰⁷

Parallellen til rettssaken mot Torgersen er nok her mer enn litterær – av avisenes rettsreferater fra hovedforhandlingen framgår det at spørsmål og innvendinger fra defensoratet stadig ble klubbet ned av dommeren: ”Lagmannen: ”Nu må De tie stille, Torgersen. De har ikke tillatelse til å henvende Dem direkte til vitnene. Jeg vil ikke ha mer av dette nu.”³⁰⁸ Nytt eksempel – fra vitneavhøret av Torgersens bror der statsadvokaten ifølge *Dagbladet* kom med stadige avbrytelser i hans forklaring, slik at ”han synker til slutt sammen i stolen” og ”det er åpenbart at han har det vondt og føler seg dårlig”:

Fredrik Torgersen (forbitret): ”Det er skammelig av statsadvokaten å prøve å forvirre min bror!”

Lagmannen (klubber): ”Jeg vil ikke ha slike utrop. De kan trygt overlate til meg å komme med eventuell kritikk!”

Fredrik Torgersen: ”Da må lagmannen også gjøre sin plikt!”

Lagmannen: ”Hvis De fortsetter med den slags bemerkninger blir jeg nødt til å la Dem føre ut og avhøre vitnet uten Deres nærvær!”³⁰⁹

Aktor får altså avbryte vitnet slik at vitneforklaringen blir ”svært rotete”³¹⁰, men tiltalte får ikke avbryte aktor og kritisere han for å rote til vitnets forklaring. Vitner dette om en fordomsfri rett på søken etter sannhet? Apropos J. B. Hjorts *Prosedyreteknikk* (1956), etter dommer Eldon: ”Sannheten oppdages best ved kraftfulle innlegg fra hver side.”³¹¹ Torgersens *Hevnen* framviser rettsvesenet som et vesen som ikke er ute etter sannheten; rettens behandling av saken er ensidig. Det groteske, rettsprosessens farse, ligger i at dommen allerede er avsagt av fordommene, hos politi, presse og rettsvesenet. I dette ligger det kriminelle i både *Hevnen* og Torgersen-saken som kriminalfortelling.

---

307 Ibid., s. 70.

308 *Morgenbladet* 6. juni 1958, gjengitt etter Tekst nr 4, s. 73.

309 Gjengitt etter Tekst nr 4, s. 75.

310 I.c.

311 Johan B. Hjort, *Prosedyreteknikk*, Oslo: Den norske saksførerforening, 1956, s. 21.

Hevnen framviser at rettsvesenet kan være absurd: ”Statsadvokaten fortsetter, – lys og skyggevirkningene der tiltalte ble observert [...] er av en slik beskaffenhet at hvitt faktisk kan bli sort – og omvendt.”³¹² En liknende absurditet er nettopp påpekt av Eide og Moss når det gjelder Torgersen-sakens ”fargepsykolog” og hukommelsesekspert, som skulle forklare vitnenes ulike observasjonsevne: “[...] jeg foretok prøver med Torgersens frakk en aften i april og på et tidspunkt da lyset skulle være likt lyset på den tid drapet foregikk. Konklusjonen ble at i dunkel gatebelysning ble blått lett sort, striper i bukser *huskes* ikke så lett, heller ikke farger på sko.”³¹³ Med unntak av påtalemyndighets partsvitner, hadde de fleste som hadde sett Torgersen drapskvelden ingen problemer med å huske at hans bukse hadde striper.

Torgersen-saken ga Torgersen et rikt materiale for det litterære, og *Hevnen* kan leses som Torgersens litterære syn på Torgersen-saken som litteratur, med sin romanhet og teatralitet. *Hevnen* vrimler av overdrivelser og komiske beskrivelser. Men det er neppe dette som skiller Torgersens tekst fra hans anklagers (tekst nr 1). Forskjellen er mer at den oppdiktede komikken hos Torgersen i motsetning til hos statsadvokat Dorenfeldt er intendert. Noe retorisk mesterverk er kanskje Torgersens *Hevnen* ikke, men så er det kanskje heller ikke mestertakter over det rettslige myndighetsspråket som boka søker å etterlikne? ”Alt virker så uvirkelig”,³¹⁴ sier hovedpersonen i en bok som også handler om det virkelige rettsvesenet som et mareritt, et redselskabinett, et offeralter.

§ 3.8 Konklusjon i form av en gåte og et løsningsforslag

Hva er forskjellen mellom sakprosaen om Torgersen-saken (tekst nr 1, 3 og 4) og Bjørneboes scenario (tekst nr 2) eller kunstprosaen av Torgersen om Torgersen-saken (tekst nr 5)? En mulig løsning kan være: Bare dikterne tilstår at de dikter om Torgersen-saken, under merkelappene ”skuespill” og ”roman”.

---

312 Tekst nr 5, s. 69.

313 Tekst nr 4, s. 115.

314 Tekst nr 5, s. 78.

Det overraskende sluttpoenget når det gjelder Torgersen-saken som kriminal-
litteratur, kunne med Georg Johannesen i *Rhetorica Norvegica* uttrykkes slik:
”Diktere blir de eneste ikke-dikterne. De ser språket.”³¹⁵

---

315 Johannesen, *Rhetorica Norvegica*, 1987, s. 55.

4

"LOV SANDHED RET"

Troper og figurer i fire høyesterettsavgjørelser mot Fredrik Fasting Torgersen

"Domstale fiksjonaliseres lett."

(GEORG JOHANNESSEN)

§ 4.1 Primære kilder

Fire avgjørende høyesterettsavgjørelser mot Fredrik Fasting Torgersen 1958-2001 (fra www.lovdata.no, Norsk Rettsidende (=Rt) og fra Høyesteretts kontor):

1. Høyesteretts kjennelse av 1. nov. 1958
(Forfattere: Nygaard, Rode, Bendiksbj, Schei og justitarius Wold, 4 sider, publisert i Rt-1958-1101).
2. ~~Høyesteretts kjæremålsutvalgs beslutning av 3. mars 1976~~
Høyesteretts kjæremålsutvalgs beslutning av 3. mars 1976
(Forfattere: Heiberg, Michelsen og Elstad, 2 sider, kilde blir annonsert)
3. Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976
(Forfattere: Stabel, Gundersen og Michelsen, 16 sider, i kopi fra Høyesteretts kontor).
4. Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 28. nov. 2001
(Forfattere: Lund, Coward og Aarbakke, 37 sider, i utskriftsversjon fra Lovdata Online).

Forkortelser av Høyesteretts fire avgjørelser = HR1, HR2, HR3, HR4.³¹⁶

---

³¹⁶ Sidehenvisningene er til faktisk benyttet kilde, som for HR1 altså er Norsk Rettsidende (Rt-1958-1101), HR2 er stadig til å bli annonsert, HR3 er en kopi av originaldommen og HR4 er utskriftsversjonen

Høyesteretts konklusjoner på Torgersens ankebegjæring samt påkjæringer om gjenopptakelse i HR1-4:³¹⁷ "Anken forkastes" (HR1), "Begjæringen om å oppnevne nye sakkyndige tas ikke til følge" (HR2), "Kjæremålet forkastes" (HR3) og "Kjæremålet blir etter dette å forkaste" (HR4).

Kommentarer til kildene: Da jeg skulle skaffe meg en oversikt over domsmaterialet i Torgersen-saken og telte over 30 avgjørelser, hvorav flere enn 15 av dem var avsagt av Norges Høyesterett, innså jeg at dette ikke var en oppgave for en litterat, men for en bibliograf. Jeg måtte velge, og valgte ut de høyesterettsavgjørelsene som jeg mente var viktige for forståelsen av forholdet mellom juss, retorikk og sannhet, og ikke minst av rettens autoritet og retoriske funksjonalitet: anken over dommen fra Eidsivating lagmannsrett (HR1), en beslutning vedrørende det sakkyndige grunnlaget (HR2), samt begge gjenopptakelsessakene for domstolen (HR3 og HR4). HR2 ble først strøket av lista for så å komme på igjen. Det skyldes at Høyesteretts kontor på min forespørsel etter beslutningen ga meg følgende beskjed, som jeg finner såpass oppsiktsvekkende at jeg gjengir den her i faksimile:

Vi kunne ikke finne beslutningen 03.03.76

(I maskinskrift: "Vi kunne ikke finne beslutningen [sic] 03.03.76"). Ikke finne? Altså: Lar den seg ikke finne eller lot den seg ikke finne der og da? Ikke vet jeg, men jeg vet at det offentlige dokumentet, som ikke fins eller kunne finnes i Høyesteretts arkiver, likevel lot seg finne, som vedlegg til Camilla Juell Eide og Erling Moss' Torgersen-bok: "...aldri mer slippes løs...", og er dermed gjort offentlig tilgjengelig.³¹⁸

---

fra www.lovdatab.no: <http://websir.lovdatab.no/cgi-lex/wiftrens?/lex/avg/hkstr/rt2001-1521-01148.html> (betalingsbase). HR4 er også publisert i Rt- 2001-1521.

317 HR1:1104, HR2:515, HR3:16, HR4:37.

318 Eide og Moss, "...aldri mer slippes løs...", 1999, s. 514-515.

Merk også dommerutvalget: For Norges Høyesterett var det tydeligvis ikke noe habilitetsproblem at én og samme dommer (=Michelsen) har opptrådt to ganger i Torgersen-saken, først i HR2 og så i HR3 tre måneder seinere, og begge gangene dømt i Torgersens disfavør.

§ 4.2 Foran lovens høyeste voktere

Den som står foran den gamle Justisbygningen i Oslo, der lovens høyeste voktere i Norge holder hus, kan ikke unngå å legge merke til den massive lapidarskriften over inngangsportalen: "LOV SANDHED RET".³¹⁹ Skriften har flere semantiske aspekter, tenkte jeg der jeg stod og studerte den. Hva betyr "LOV", "SANDHED", "RET"? Ordene er flertydige. Flertydigheten kan være tilsiktet, dvs. retorisk. Ordet "ret" er en utprega *homonymi* og kan f.eks. bety både rettsvesen og rettferdighet på én og samme tid. Det fikk meg bl.a. til å tenke på Jacques Derrida og hans tanker i *Lovens makt* om at retten foregir å utøve seg selv i rettferdighetens navn. Forbindelsen mellom rett og rettferdighet, mellom lov og rettferdighet, kan analyseres – og kritiseres. Ifølge Derrida er lov og rett og rettferdighet ikke samme sak; de kan være motsetninger. Rettsvesenet strider vesentlig mot rettferdighetens vesen. Til forskjell fra retten er rettferdigheten "ikke-kalkulerbar, uberegnelig og uhåndgripelig."³²⁰ Det rettferdige lar seg derfor ikke lovfeste eller anvende ved lov. Lover, forstått som forhåndsløfter, kan ikke *a priori* si hva som vil være rettferdig. Det må avgjøres i hvert enkelt tilfelle. Konkret eksemplifisert i to selvvalgte *topoi*: Likhets for loven kan være rettferdig (eksempelvis samme straff for samme forbrytelse), men det kan med rette også motsetningen være, som er: en positiv diskriminering i det singulære tilfellet. De underliggende premissene: Høy og lav er like mye verdt, men hvis vi er unike, er det da rettferdig at loven behandler oss som like? Topos og mot-topos, likhet og ulikhet for loven, det rettferdige ligger i motsetningene. "Dekonstruksjon er

---

319 Se bilde av fasaden på Norges Høyesteretts nettportal:

http://www.domstol.no/upload/HRET/Internett/inngang_large.jpg.

320 Bjørn C. Ekeland, i "Dekonstruksjon, rett og rettferdighet?", etterord ved Bjørn C. Ekeland og Arild Linneberg til Jacques Derrida, *Lovens makt*, 2002, s. 182.

rettferdig”, sa Derrida.³²¹ Men rettferdigheten er, i motsetning til loven og retten, ikke-dekonstruerbar, fordi den ikke lar seg konstruere. Forestillingen om et slektskap mellom lov og rett og rettferdighet, slik den manifesterer seg på Justisbygningen, har et mytologisk motstykke som går helt tilbake til den greske antikken: På Olympen var gudene for ”Lov” (=Eunomia) og ”Rettferdighet” (=Dike) søsken, og barn av den høyeste ”Retten” (=Themis). Så til sakens mer retoriske sider.

”LOV SANDHED RET”: Denne vel hundre år gamle steinskriften som pryder lovens høyborg synes å bære bud om et urokkelig faktum: sannhet står i sentrum for lov og rett. Uttrykket ”i sentrum” kan forstås helt bokstavelig, men også som et slagord: Stol på domstolen! Høyesteretts hus framstiller seg som et sannhetens hus. Stilistisk må Justisbygningen i sin kraftige ny-renessanse kunne sies å være en passende ramme rundt en tankebygning som dette. I likhet med arkitekturen er slagordet en gjenopplivning av antikken; veggskriften med sin platonske forestilling om lovens og rettens sak som sannheten.

Gjennom en 43 års prosesshistorie har Fredrik Fasting Torgersen stanget hodet mot veggen til Justisbygningen, med anke og flere kjæremål; han hevder seg uskyldig dømt og vil ha saken tatt opp igjen. I samme tidsrom har han blitt møtt av Norges Høyesterett med like mange avslag. Lovens høyeste norske dørvoktere vil ikke slippe Fredrik T. inn i loven om gjenopptakelse. Høyesteretts kjæremålsutvalg har konsekvent avvist alle kjæremålene. Slagordet på den juridiske høyborgen synes å stå skrevet i stein av harde fakta. Etter domfellelsen i 1958 har stadig flere sakkyndige, vitenskapsfolk og forfattere, pirket i dette slagordet; de mener at det som kan synes som steinskrift består av leire, og at Torgersen har tvil til gode. Trass i at usikkerheten i bevismaterialet har økt betydelig fra HR1 til HR4, så er Høyesteretts domsslutninger stadig like sikre.

---

321 Derrida, op. cit., s. 36.

”LOV SANDHED RET”: Når man står overfor et slagord med så store ord som dette, er det fristende å spørre: Er dette inngangen til ”SANDHED”, eller snarere en retorisk del av utsmykningen på Justisbygningen? Spurt mer rettslogisk i en dikotomi: Enten: Faller Høyesteretts domsskrifter i Torgersensaken innenfor *episteme*, slik at de er å betrakte som objektive uttrykk for sikker viten (iht. veggskriften)? Eller: Faller dommene innenfor *doxa*, slik at de snarere er å betrakte som oppfatninger og andre virkelighetsforestillinger, betinget av retoriske faktorer? Formulert på en annen måte: Skriver retten sant og med virkelig innsikt, eller er domsskriftene farget av meninger og de språklige virkemidlene?

”LOV SANDHED RET”: En av dem som indirekte slår grundige sprekker i et slagord som dette, er Friedrich Nietzsche. Han mente at:

Det finnes ikke noe slikt som et uretorisk, ”naturlig” språk som man kan påberope seg: språket som sådant er resultatet av rent retoriske knep og kunstmidler [...] Språket er retorikk, for det har bare til hensikt å formidle en *doxa* [oppfatning], ikke en *episteme* [sannhet].³²²

Nietzsches devaluering av språket innebærer også en knusende dom over domsspråkets mulige sannhetsverdi. Tale, som f.eks. en domsstale, er kunstig tale – og blir lett til talekunst. For å bevise må dommerne overbevise. Retoriske faktorer spiller inn. Viktig for retten – som i litteraturen – er kunsten å tale veltalende. Og veltalenhet er (ifølge Nietzsche) nært forbundet med figurlig tale. ”Hva er altså sannhet?”, spør Nietzsche i ”Om sannhet og løgn i en utenom-moralsk forstand”, og svarer:

En bevegelig hær av metaforer, metonymier og antropomorfismer, kort sagt en samling av menneskelige relasjoner som blir sublimert ved hjelp av poesi og retorikk, overført og forskjønnert inntil et folk, etter langvarig og gjentatt bruk,

---

322 Nietzsche, kilde: Paul de Man, ”Tropenes retorikk”, i *Moderne litteraturteori. En antologi* (red. Atle Kittang et al.), Oslo: Universitetsforlaget, 1991, s. 186.

anser dem som faste, kanoniske og bindene. Sannheter er illusjoner hvis illusoriske natur er glemt [...] ³²³

Jeg påstår ikke å knipe Norges Høyesterett i umoralske løgner. Likevel kan en dom, i Nietzsches forstand, dypere sett være usann, slik språkets grunnleggende retoriske figuralitet underminerer sannhet, og dermed også koblingen mellom lov og rett og sannhet. Sånn sett er dommerne dømt til å dikte. Det retoriske poenget til Nietzsche: Bare den som vet at han lyver, taler sant. Nietzsches retorikkteori er en av de mest ignorerte språkkritikker blant sakprosaister, fra dommere til fagforfattere, som tror og/eller vil ha andre til å tro at de er virkelighetens forvaltere.

”Troper er ord og figurer er uttrykk som er dreid bort fra normal betydning, med ny mening, endret av gitte situasjoner i tid og rom”, skiver Georg Johannesen. ³²⁴ Aktuelt eksempel: Domstolen er en trope, en synekdoke av typen *pars pro toto*, som lar delen (dommerens sete i retten) stå for helheten (den dømmende institusjonen).

Sagt i en tese/hypotese: Norges Høyesterett uttrykker ikke primært ”SANDHED”, men figuralitet. Og hva mer er: i tilfellet Torgersen ser det heller ikke ut til at retten søker sannhet, heller retoriske våpen, stadig ny bekreftelse på at retten har rett. Rettens retorikk blir et tveegget sverd: Høyesteretts avgjørelser mot Fredrik Fasting Torgersen både styrker og svekker saken mot ham. Retten kan kunsten å overtale, men taler også over seg, som når den markedsfører seg til folket med noe av det samme sannsynet som i sin tid Orakelet i Delfi. Altså: Jeg kritiserer ikke retten for dens sannhetssøken, men evnen og viljen til å finne den.

Ingen har ennå anmeldt Norges Høyesterett for villedende annonsering, selv om Torgersens høyeste norske dommere ved en overveldende dokumentasjon beviser at deres vokabular vanskelig lever opp til sannhetspretensjonene de

---

323 Gjengitt etter de Man, *ibid.*, s. 191.

324 Georg Johannesen, *Litteraturens norske nullpunkt*, Oslo: Cappelen, 2000, s. 84.

annonserer med. Her er noen foreløpige beviser fra HR1-HR4: HR1: "[...] etter min mening [...]";³²⁵ HR3: "Etter utvalgets oppfatning [...]", "[...] etter utvalgets mening [...]", "[...] etter dets oppfatning [...]";³²⁶ HR4: "[...] etter utvalgets mening [...]", "Etter kjæremålsutvalgets oppfatning [...]", "Etter utvalgets oppfatning [...]" osv.³²⁷ "Gorgias' utgangspunkt er at menneskene er ledet av sine meninger (*doxa*), ikke virkelig innsikt (*episteme*)," skriver Tormod Eide.³²⁸ Høyesteretts domsskrifter kan og bør kanskje like godt undersøkes nærmere retorisk. Undersøkelsen kan rettfærdiggjøres. Rettens påståtte sannhetsgehalt gir *kairos*, dvs. rett anledning til å påpeke retorisitet, troper og figurer i avgjørelsene, som fordreier saksforholdet. I det følgende har jeg gjort et lite utvalg av frivillige og ufrivillige troper og figurer fra høyesterettsavgjørelsene HR1-HR4:

§ 4.3 Kunsten å gjøre store ting små – og små ting store

"Verden er utrolig full av gammel retorikk", skriver Roland Barthes i *Retorikken* (1970).³²⁹ Det gjelder også det rettslige mikrouniverset i Høyesteretts hus, der dommerne forfatter dommene sine. *Amplificatio* og *minutio* er de klassiske verbale metodene som går ut på å forstørre eller å forminske den overbevisende kraften som følger av det saklige innholdet. Denne metoden fører i Torgersen-saken med seg en rekke troper og figurer, som bl.a.: *incrementum*, *ratiocinatio*, *congeries*, *ellipse*, *hyperbel*, *anti-hyperbel* og kort sagt: et gammelt retorisk taleregister som er egna til å dysse saksforholdet ned eller å blåse det opp. Noen konkretiseringer:

I rettsboken fra hovedforhandlingen i Torgersen-saken beskrives følgene av det berømmelige "tigerspranget" slik: "Han [Torgersen] måtte overmannes og legges i håndjern av den tilstedeværende politivakt og ble så ført ut".³³⁰ NB:

---

325 HR1:1102.

326 HR3:10, 12, 14, 16.

327 HR4:19, i.c., 23.

328 Eide, *Retorisk leksikon*, 1990, s. 77.

329 Roland Barthes, *Retorikken*, Oslo: Spartacus, 1998, første side.

330 *Rettsboken*, s. 23.

Under overmanningen av Torgersen deltok også juryens formann! Et påtrengende spørsmål er: Saksbehandlingsfeil? I ankesaken (HR1) blir det som Torgersen kaller et "basketak" med juryformannen, av dommerne omtalt som å "assistere" politivakten. Dømt ut fra rettsbokens ordvalg "overmannes", så avviker begge disse beskrivelsene, men dommerne formilder nok rettsbokens innhold mer enn Torgersen forsterker det. I dommernes "assistere" er det reelle voldselementet helt fraværende. Som ordvalget kan også tegnsettingen her innebære en retorisk bedømmelse, en verdidom i dommen. Torgersens karakteristikk blir av dommerne satt i hermetegn, noe som kan uttrykke sitering, men også ironisering, og dermed en degradering av hans påstand. Som ironisk tankefigur: Torgersen påstår at det var et "basketak", men det var det nok ikke... Høyesteretts konklusjon: "Det foreligger ikke noe som kan tyde på at lagmannsretten ikke har hatt en objektiv innstilling overfor saken."³³¹ Det er vel en underdrivelse. Problemet som gjenstod og som ennå gjenstår er: Vitner det om objektivitet når juryens formann styrter til for å gi lovens lange arm en hjelpende hånd med å legge den tiltalte i jern? Rimelig svar: Juryformannens fysiske inngripen kan ha vært eller blitt en retorisk handling (*actio*).

Ankedomstolen (HR1) valgte ord og uttrykk som nedtonet grunnlaget for anken. Og motsatt: Høyesterett valgte også ord som forsterket den saklige effekten. Eksempelvis blir Torgersens anke over dommen retorisk omtalt med en skjerpene effekt (*incrementum*): Det heter ikke at Torgersen har anket dommen, men: "Domfelte har angrepet" dommen.³³² Denne voldsmetaforen innebærer med Jacques Derrida "forskyvning av betydning",³³³ vi skal her formelig se for oss Torgersen som den helstøpte volds mann, fysisk som verbalt, hvordan han forgriper seg på straffedommen som han "angrep et av vitnene."³³⁴ Ankedommen oser ennå av kampens hete og vitner om en fiendtlig innstilling, agonistisk retorikk. Små ord fikk stor betydning i kappestriden: "Først

---

331 HR1:1102.

332 I.c.

333 Jacques Derrida, "...That Dangerous Supplement...", i *Acts of Literature*, 1992.

334 HR1:1102.

12. April 1958 erklærte domfelte seg villig til å la tannlege Strøm ta avstøpning av sine tenner [...],” skriver Høyesterett.³³⁵ Den antydete mot-villigheten (først...) innebærer en mistenkeliggjøring som forsterker inntrykket av at Torgersen etter rettsformannens mening var ”en meget vanskelig person”, og som dermed ble lettere å avvise.³³⁶

Ikke desto mindre: Saksbehandlingen skulle være i sin skjønneste orden, også når det gjaldt objektiviteten i de sakkyndiges vurdering av det såkalte tannbittbeviset: ”For å utelukke enhver tvil om selvstendig undersøkelse, er det forutsetningen at professor Wærhaug skal foreta sine undersøkelser av materialet uten å være kjent med tannlege Strøms konklusjoner, men slik at han får anledning til å gjøre seg kjent med de fire første sider i tannlege Strøms erklæring.”³³⁷ Konklusjonen kommer jo som regel til slutt, så det kan virke objektivt og redelig. Bortsett fra at konklusjonen allerede er listet inn i den tilgjengelige delen av erklæringen. Vi leser fra side tre i tannlege Strøms seks siders rapport til Oslo forhørsrett av 28. april 1958: ”Siktete [Torgersen] innvilget nu i at avtrykk ble tatt på den betingelse at hvis jeg ikke kunne utelukke ham skulle det oppnevnes en sakkyndig til. Dette ble lovet ham.”³³⁸ Det ble oppnevnt en sakkyndig til, nemlig Wærhaug, og dermed skjønner han av avtalen at Strøm sannsynligvis hadde konkludert med og mot Torgersen. Ellers hadde han neppe blitt brakt inn i saken. Den artikulerte objektiviteten i tannbittsakkyndigheten framstår som en overdrivelse. Denne kvasi-objektiviteten i saksbehandlingen av tannbittbeviset er en av de best ignorerte skandalene i Torgersen-sakens historie, med fire rettshistoriske ringvirkninger: HR1, HR2, HR3 og HR4.

Det bør vel likevel nevnes: Wærhaug konkluderte som Strøm til ugunst for Torgersen. Men det var også uoverensstemmelser dem imellom. Disse uoverensstemmelsene blir av retten forsøkt parert og retorisk bagatellisert til

---

335 I.c. (min utheving).

336 I.c.

337 HR1: 1103.

338 I kopi i Eide og Moss, ”...aldri mer slippes løs...”, 1999, vedlegg 1, s. 429 f.f.

”noen detaljer”.³³⁹ En av disse ”detaljer” – og som retten fortier eller unnlater å nevne – var ikke mindre enn at de tannbittsakkyndige faktisk var uenige om hvilken av Torgersens tenner som skulle ha avsatt det ene bittmerket. De sakkyndige ble først enige med hverandre etter at retten hadde underkastet dem en lettvinnt assimilering. Retten er fullstendig opphengt i de sakkyndiges konklusjoner, som den mener ”i realiteten må sies å være sammenfallende”, og tar lett på motsetningen som ligger i premissene.³⁴⁰ Som en sakkyndig (Hagen) nytteløst påpekte det på midten av 1970-tallet, gjør retten bruk av ”formreglenes relativitet”.³⁴¹ Når enden er god, er allting godt?

Rettens ordvalg ble vesentlig bestemmende for saksforholdet. Nytt eksempel: Vitner som ga Torgersen alibi for ugjerningene blir av retten omtalt som at de ”støttet” eller ”de forklarte”, mens når det gjelder omtalen av aktoratets partsvitner er tonen mer oppgraderende: ”et meget sentralt vitne”, heter det i HR4.³⁴² Rettens meget sentrale vitne ble sentralt idet retten plasserte det i sentrum. Påtalemaktas kronvitne (”Kamfer’n”), en kronisk tilbakefallsforbryter med et flersidig strafferegister,³⁴³ får av Høyesterett rørende omtale for sitt ”tilforlatelige inntrykk”.³⁴⁴ Vitnet, som var på rømmen fra Botsfengselet, skulle drapsnatten ha observert Torgersen komme ut fra åstedet. Dette vitnet, som selv meldte seg som vitne i saken for ”å lette sin samvittighet”, skrev senere et brev til statsadvokat Dorenfeldt fra fengselet som kan tyde på at han hadde mer enn et håp om strafferabatt som en gjenytelse for vitnemålet mot Torgersen: ”Undertegnede [...] sender Dem et brev som De selv ba meg om å gjøre hvis det var noe jeg ville Dem [...] Og nå vil jeg høre med Dem, herr statsadvokat Dorenfeldt, om De vil bruke Deres innflytelse overfor Fengselsstyret, så jeg kan få innvilget en straffavbrytelse [...]”³⁴⁵ Retorisk sett:

---

339 HR3:15.

340 I.c.

341 HR3:6.

342 HR4:15.

343 Se utskrift av ”Kamfer’ns” alias Bergersens strafferegister, i kopi i Ekroth 2001, bilag 14.

344 HR4:20.

345 Se Bergersens brev til statsadvokat Dorenfeldt av 25. aug. 1958, i kopi i Ekroth, op. cit., bilag 15.

Høyesterett styrker troverdigheten (*pistisen*) til en vanekriminell, for å styrke dommen mot Torgersen.

Høyesterett slo særlig ned på den såkalte "Gerd-historien" som en "oppdiktet" historie.³⁴⁶ De mente tydeligvis at Torgersens alibivitne, Gerd, var en fiksjonsfigur; en han ikke hadde vært sammen med da ugjerningene fant sted. Mon tro om ikke retten begår et stykke diktning når den skriver at: "A kunne ikke bidra med nærmere opplysninger til identifikasjon av Gerd."³⁴⁷ Dette er nok i beste fall en underdrivelse, i Høyesteretts forsøk på å gjendrive et alibivitne. For av det første politiforhøret av Torgersen framgår det eksplisitt at han hadde gjort en avtale om tid og sted for å møte henne, dagen etter arrestasjonen.³⁴⁸ Men uten at politiet så seg bryet verdt med å sjekke dette nærmere; han var jo allerede den mistenkte. Slike upassende opplysninger til sakens opplysning inngår ikke i Høyesteretts framstilling av historien om Gerd. Høyesterett utelater saksforhold. I retorikken kalles det *ellipse*.

Til "Gerd-historien" hører det at politiet førte et vitne i retten som het Gerd (etter tips fra hennes eks-mann om at hun kunne være sakens Gerd). Dette var ikke Torgersens alibivitnet Gerd, men han utpekte henne som den Gerd han hadde vært sammen med på ugjerningstidspunktet. Da Torgersen femten år senere innrømmet å ha løyet i retten, trodde retten han. Dette er ironisk: Torgersen skal ha talt sant da han sa at han løy, men løy da han sa at han snakket sant. Løgneren om Gerd som den rette Gerd beviser ikke at Gerd er et falskt alibi, eller at Torgersen er skyldig, men snarere at han forsøkte å vinne en fordel – til den retoriske pris at han mistet all troverdighet, apropos Cicero i *De Divinatione* (II, 71): "En løgner tror man ikke, selv når han snakker sant."

Gjenopptakelsesdomstolen kan kunsten å neddysse grunnlag for gjenopptakelse. Høyesterett skriver (i HR4): "En del av de tekniske bevis er senere ødelagt, kastet eller kommet bort", noe som "innebærer at muligheten for å

---

346 HR4:35.

347 HR4:15.

348 Se politiforhør av Torgersen den 7. des. 1957, i kopi i Ekroth, op. cit., bilag 2.

foreta nye avgjørende undersøkelser i saken, eksempelvis DNA-undersøkelser, er utelukket.”³⁴⁹ Beviser som i dag kunne bidratt til oppklaring, men som ikke lenger befinner seg i politiets varetekt er bl.a.: offerets kåpe og bluse; Torgersens dress, frakk og sko; barnåler fra dressen; avstøpning av Torgersens tenner; Torgersens sykkel. Håndteringen av disse bevisene blir i første omgang saklig omtalt av Høyesterett som ”ødelagt, kastet eller kommet bort” for så på neste side å bli avdempet retorisk til å ha ”gått til grunne”. Uttrykket ”gått til grunne” blir figurlig *incrementum*, det reduserer effekten av det saklige innholdet og formilder det kritikkverdige ved bevisforspillelsen; som om f.eks. en sykkel dessverre har smuldret vekk i hendene på lovens lange arm. Norges Høyesterett tilslører her det saklige innholdet, selv om det vitterlig kan sies og er sagt at sannhet er avdekking.³⁵⁰

Høyesterett ser tilsynelatende problemet med politi- og påtalemyndighets håndtering av bevismaterialet i Torgersen-saken: ”Denne saken illustrerer [...] behovet for at spørsmålet om oppbevaring av bevis og opprettholdelse av beslag i saker der tekniske bevis er av betydning, gjøres til gjenstand for en mer inngående vurdering.”³⁵¹ Her står jo Høyesterett foran sin egentlige oppgave, nemlig å bidra til avklaring av prinsipielle spørsmål og å skape rett der det tydeligvis hersker lovløshet. Man skulle altså vente seg en nærmere utredning her, kanskje rettsskapende virksomhet, eller til og med en irttesettelse av politi- og påtalemyndighet? Slett ikke: En slik utredning er bare framsatt som et behov, ikke utredet. Høyesterett unnlot å skape rett for å slå ned på urett. Høyesterett nøyer seg med å fastslå at: ”påtalemyndigheten ikke har plikt til å oppbevare dette bevismaterialet.”³⁵² Norges Høyesterett har god greie på pliktregler, istedenfor å ha god greie på etiske spilleregler for skikk og bruk og kast. Men her tydeliggjøres i det minste kontrasten mellom ”SANDHED” og ”RET” sett som rettferdighet: Det er nok sant at Torgersens

---

349 HR4:16.

350 Se Georg Johannesen, *Rhetorica Norvegica*, 1987, s. 247.

351 HR4:16.

352 l.c.

anklagere etter loven ikke hadde plikt til å oppbevare avgjørende bevismateriale, men ferdighet i bevisforspillelse kan vel neppe kalles rettferdighet.

Mysteriet med det forspilte bevismaterialet har en moral, som man antagelig må være høyesterettsdommer for å kunne begripe:

Vesentlige deler av det tekniske bevismaterialet som sto sentralt under hovedforhandlingen i 1958, er dessuten gått til grunne. Dette betyr at den bevisbyrde som påhviler påtalemyndigheten, neppe vil kunne oppfylles ved ny behandling i lagmannsretten, og at en kjennelse som tillater gjenopptakelse fordi domfelte i hvert fall har en rimelig mulighet for å bli frifunnet, i realiteten innebærer en frifinnelse.³⁵³

Slik taler justisen. Slik er justisens selvjustis: Ny prøving av saken avvises. Moralen blir altså: Jo færre beviser i saken, desto sterkere står saken. Slik er Norges Høyesteretts absurde logikk. Jo, man minnes Ciceros *De Officiis* (I, 10): *Summum jus, summa injuria*. Utlagt: Den høyeste rett er den største urett.

§ 4.4 Entydiggjøring av flertydighet

Særlig den siste høyesterettsavgjørelsen i Torgersen-saken (HR4) kan leses allegorisk som en eneste lang forminskning (*minutio*) av sakskomplekset. Jeg skal forklare: Fra anken i 1958 (HR1) til gjenopptakelsessakene i 1976 og 2001 (HR3 og HR4) skjer det en gradvis økning av motsetningene i bevismaterialet, av flerstemthet og flertydighet i de sakkyndige uttalelsene, særlig vedrørende de tre sentralbevisene: barnålbeviset, tannbittbeviset og avføringsbeviset. Kompleksiteten topper seg i HR4, som inneholder en rekke motstridende sakkyndige uttalelser fra flere vitenskaper, som alle underkastes Høyesteretts bedømmelse: medisin, odontologi, botanikk, biologi, kjemi, med sine spesialiserte undergenrer som rettsmedisin, rettsodontologi og skogøkologi. Mens flerstemtheten og flertydigheten i saken øker, er Høyesteretts domsslutninger stadig like entydige – og enstemmige – i sin avvisning: Ingen av

---

353 HR4:17.

Torgersens høyesterettsdommere tok dissens på saken selv om de sakkyndige dissenterte. Den siste høyesterettsavgjørelsen (HR4) framstår som et paradigmatisk eksempel på den radikale forminskningen som skjer: Fra å være en kompleks diskurs, med høy grad av flertydighet i domspremissene, ender avgjørelsen i en entydig domsslutning.

Slik er domstalens grunnstruktur, poengtert av Arild Linneberg i "Domstalen som genre: Tilfellet Birgitte Tengs og litteraturkritikken": "Det som i utgangspunktet er en svært kompleks ytring med mange stemmer – høy *heteroglossia* – får gradvis flertydigheten redusert"³⁵⁴ – som i tilfellet Torgersen: Det sakkyndige bevismaterialet blir av gjenopptakelsesdomstolen redusert ned til de uttalelsene som er egna til å opprettholde domfellelsen, de sakkyndige uttalelsene som ville kunne føre til en gjenopptakelse, blir valgt vekk. På hvilket grunnlag og med hvilke midler gjør Høyesterett sine reduktive valg? Dette doble spørsmål aktualiserer både semiotikk og retorikk, heri innbefattet retorikkens etikk.

For å begynne med barnålene. Barnålbeviset er påstanden om samsvar mellom barnåler funnet på Torgersens klær og på åstedet. De sakkyndige i 1958 konkluderte her med sikkerhet. Konklusjonen blir i 2001 tiltrådt av: "[...] professor i skogpatologi Kåre Venn, professor i skogøkologi Kristian Bjør, avdelingssjef Richard Horntvedt og seniorforsker Bjørn Tveite [...]"³⁵⁵ En slik oppdynging av autoriteter – i retorikken kalt *congeries* – er i seg selv et ugjengelig argument. Her er det bare å bøye hodet for vitenskapen: "Disse har [...] fremholdt at Pritz og Mork var erfarne og høyt kvalifiserte vitenskapsmenn, som gjennomførte undersøkelsene på en omhyggelig og objektiv måte."³⁵⁶ Ikke med én linje framgår det av kjennelsen hvordan den opprinnelige undersøkelsen faktisk ble foretatt. Men hvorfor skulle Høyesterett behøve å bry seg med det når vi her har å gjøre med "erfarne og høyt kvalifiserte vitenskapsmenn"? Her er det tydeligvis ikke *logos*, argumentasjon,

---

354 Linneberg, *Tretten triste essays om krig og litteratur*, 2001, s. 164.

355 HR4:22.

356 l.c.

men *etos* som skal telle. Metoden er det for Norges Høyesterett ikke så nøye med: ”En sakkyndig uttalelse [...] behøver ikke inneholde detaljerte redegjørelser for fremgangsmåter og vurderinger.”³⁵⁷ Og her dreier det seg jo bare om en drapssak! Høyesteretts vitenskapssyn bygger på en tradisjonell konsensusholdning: de sakkyndige evalueringene er relevante så lenge de har ”alminnelig faglig tilslutning”³⁵⁸ Jantelovens gyldne regel ser ut til å gjelde også for Norges Høyesterett: Enighet gjør sterk. Men som epistemologen Bertrand Russell har sagt det et sted: Selv om alle er av samme syn, kan alle ha urett. Når det gjelder barnålbeviset er det dessuten ikke konsensus blant samtlige sakkyndige. For det er også hevdet fra vitenskapelig hold at barnålbeviset er uholdbart. De barnålene som ble funnet på åstedet og på Torgersen og som noen sakkyndige hevdet var av en spesiell kaukasisk avstamning, og som dermed nagler Torgersen til åstedet, stammer ifølge andre sakkyndige fra vanlig nordisk gran.³⁵⁹ En mulig, og litterært sett avdramatiserende forklaring på funnet av barnåler på Torgersens dress framgår av HR3: Torgersen kjøpte dressen av en medfange som hadde brukt den under et fluktforsøk fra politiet i de svenske skoger. I kort: Barnålbeviset er flertydig. Ikke desto mindre kan Høyesterett slutte at barnålbeviset har nesten samme sikkerhet som før, selv om usikkerheten rundt beviset er høyst påtakelig. Sagt på en annen måte: Høyesterett ser ikke skogen for bare trær. Det er: Kompleksiteten i barnålbeviset blir oversett i domsslutningen.

Tannbittbeviset er påstanden om samsvar mellom Torgersens tenner og bittmerker funnet på den drepte jentas bryst. Den første sakkyndige, tannlege Ferdinand Strøm, talte seg med nyordet ”lystbitt” ut av de odontologiske fagtermer og inn i retorikken. Tannlege Strøm talte seg også inn i Torgersensaken etter det som i den narrative kommunikasjonsteorien må kunne karakteriseres som en upålitelig forteller. For det gis flere signaler i og rundt hans sakkyndighet som gjør det vanskelig å opprettholde hans autoritet og troverdighet som ekspertvitne. I narratologien er det som kjent vanlig å

---

357 HR4:21.

358 HR4:14.

359 HR4:23.

oppstille tre kjennetegn som kan indikere upålitelighet.³⁶⁰ 1. Fortelleren har avgrensa kunnskap eller innsikt i det han forteller om. 2. Fortelleren er sterkt personlig engasjert (på en måte som gjør både framstilling og vurdering påfallende subjektiv). 3. Fortellerens vurderinger er i konflikt med det den samla diskursen indikerer. Tannlege Strøm oppfyller ikke ett, ikke to, men alle disse tre upålitelighetssignalene. Og her skal jeg framlegge bevisene. Til punkt 1: Torgersen-saken var den første saken der identifisering ved bittspor i levende vev ble brukt som bevis i en drapssak. Tannlege Strøm hadde ingen tidligere erfaring med å tolke slike bittmerker. Til punkt 2: Tannlege Strøm unnlot ikke å hevde sin subjektive oppfatning av tannbittbeviset, selv om dette lå utenfor hans mandat som objektiv vitenskapsmann: "Ut fra et vitenskapelig syn er det etter min oppfatning overveiende sannsynlig at bitemerket i brystet til B skriver seg fra mistenkte A. Ut fra min personlige erfaring, vel vitende om mitt ansvar, anser jeg bitemerket i brystet til den drepte å være identiske med mistenkte As tenner."³⁶¹ Hvilken erfaring? Jf. punkt 1. Strøm framfører en merkelig blanding av vitenskapelig og personlig vurdering. Til punkt 3: Ingen av de sakkyndige som seinere har kommet inn i saken og vurdert tannbittbeviset, går god for Strøms skråsikre konklusjon om at Torgersen med sikkerhet er biteren. Tannbittbeviset utmerker seg i HR4 med at de sakkyndige uttalelsene er motstridende. Grovt fortalt: Noen hevder med en sannsynlighetsgrad fra 50 til nær 100 % at bittmerket kan tilskrives Torgersen (Strøm, Wærhaug, Bang, MacDonald og Whittaker), mens andre hevder det motsatte (Neumann, Hagen, Johannessen, Holck, Senn, Bower, Alder og Stimson). En annen (Flood) har derfor klokkelig oppsummert bevismaterialet i et nullpunkt: Tannbittbeviset verken frikjenner eller dømmer Torgersen.³⁶² Punkt 1 til 3 blir altså oppsummert: Det er vanskelig å feste lit til tannlege Strøm og hans vitenskapelige autoritet.

---

360 Se f.eks. Jakob Lothe, *Fiksjon og film: Narrativ teori og analyse*, Oslo: Universitetsforlaget, 1994, s. 36.

361 HR4:26 (rettens utheving).

362 *Aftenposten* 12. november 1999.

Her er i én setning fra Norges Høyesterett (HR4) den 43 år lange historien om tannbittbevisets triumf – og forfall: ”Kjæremålsutvalget er kommet til at det er vanskelig å opprettholde Strøms og Wærhaugs konklusjoner som, om ikke med samme, så med meget stor sikkerhet fastslo at A var biteren.”³⁶³ Høyesterett skriver videre: ”Under atskillig tvil finner utvalget heller ikke å kunne slutte seg til MacDonald og Whittakers konklusjon om at dette er ”meget sannsynlig”, som for dem betyr en sannsynlighet mellom ”mest sannsynlig” og i realiteten sikkert.” Fallet fra det sikre mot det usikre er imidlertid ikke dypere enn at tannbittbeviset fremdeles plasseres innenfor sannsynlighetens grenser; Høyesterett stopper dragkampen mellom de sakkyndige akkurat i tide til å bevare bevisets verdi som sannsynlig: ”Utvalget finner at tannbittbeviset fremdeles trekker i retning av at A er biteren, men at dette ikke er vesentlig mer sannsynlig enn at han ikke har avsatt bittmerket.”³⁶⁴ Tannbittbeviset “[...] trekker i retning av [...]” osv.: Det er en figurlig og finurlig balansering med ord. Høyesterett lar vektskålen bikke over i påtalemaktas favør selv om bevismaterialet spriker, og dette til tross for Den rettsmedisinske kommisjonens advarsel om å tillegge tannbittbeviset avgjørende vekt.³⁶⁵ Hvis Høyesterett har rett i sitt valg av sakkyndighet, så må det antagelig være ved et slumpetreff. Sjansen er i realiteten 50/50: Enten er det Torgersens tannavtrykk eller så er det det ikke. Men selv om det skulle være Torgersen som faktisk har avsatt bittmerket, så er det likevel ikke sikkert at han er morderen, selv om det ville virke sannsynlig. Det er som en sakkyndig (Hagen) presiserte det i HR3 ingen nødvendig sammenheng mellom bittmerket og skyldspørsmålet.

Påstanden i avføringsbeviset er at det var samsvar mellom avføring funnet på Torgersen og på offeret og åstedet. Mot-påstand: Samsvaret skyldes i beste fall at Høyesterett forbigår uoverensstemmelsene i de sakkyndige uttalelsene. Bevis: Høyesterett slår på side 1552 i HR4 fast at: ”de sakkyndiges undersøkelser av avføringen fra [...] beslagene viste at mengden av slike celler var *ujevnt fordelt*” (min kursivering). I en annen sakkyndig uttalelse, som

---

363 HR4:34.

364 I.c.

365 HR4:28.

Høyesterett også slutter seg til, står det tvert imot at det dreier seg om "[...] celleelementer, som overalt er tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold [...]"³⁶⁶ Altså: Var plantecellene i avføringsprøvene jevnt eller ujevnt fordelt? Ifølge Høyesteretts gjengivelse av den ene sakkyndige (Fürst) var de ujevnt fordelt, men ifølge en annen sakkyndig (Printz) var de jevnt fordelt. Trass i disse motsetningene kan Høyesterett konstatere: "likhet mellom prøvene",³⁶⁷ men ikke uten at retorikken kommer i konflikt med vitenskapen. En slik ensgjøring av det uensartede er for meg et overgrep mot saksforholdet. Og vold mot saksforhold er, som Adorno har sagt det, potensielt allerede vold mot mennesker.³⁶⁸ Hvordan forklare de vidt forskjellige prøveresultatene? Retten gjør det ikke. For defensoratet stod det ingen andre muligheter tilbake enn å påpeke at prøvene måtte ha blitt uforsvarlig håndtert eller manipulert ved Kriminallaboratoriet. Muligheten for det sistnevnte er for Høyesterett en umulighet som faller på sin egen urimelighet, og det avvises effektivt ved en retorisk forbigåelse (*ratiocinatio*): "Utvalget finner ikke grunn til å kommentere dette nærmere."³⁶⁹ Taushetens tale blir talende, og den talende tausheten er: Kriminalpolitiet kan ikke ha gjort noe kriminelt? Jeg må likevel si det som det er: Avføringsbeviset stinker.

Av Høyesteretts premissmateriale følger konkluderende:³⁷⁰

[...] at avføringsbeviset ikke er svekket og barnålbeviset ikke er vesentlig svekket, og at disse bevisene, med henholdsvis stor sannsynlighet og klar sannsynlighetsovervekt, fremdeles utpeker A som gjerningsmann. Også tannbittbeviset trekker i denne retning. De tekniske bevis taler således fremdeles med tyngde for As skyld.

Altså: *Status quo*, selv om bevisenes stilling ikke lenger er som de var. Kommentarer: Merk billedspråket, antropomorferingen, besjelingen, hvordan

---

366 HR4:24.

367 HR4:1552.

368 Gjengitt etter Arild Linneberg, *Røff guide til Theodor W. Adornos estetiske teori*, 1999, s. 92.

369 HR4:25.

370 HR4:34.

de tekniske bevisene "utpeker", "trekker" og "taler", kort sagt tillegges menneskelige egenskaper. De såkalte "tause vitner" er ikke tausere enn at de kan kommunisere med høyesterettsdommerne. Bevismaterialet får en fortryllende kraft gjennom billedspråket, og dets vesentligste beviskraft ligger i det veltalende. Merk også: Alle skjønner at A = Fredrik Fasting Torgersen. Det følger av dommen. Torgersen er en bokstav som ikke kan tas bokstavelig. Hvorfor denne liksom-anonymiseringen? Et mulig svar kan være: Husk at vi har å gjøre med et umenneske. Vi kaller han A. Eller: Glem at saken handler om individer, men om A, B, C og D, samt versalen E, som er bokstavkoden på påtalemyndighets kronvitne. Det er like enkelt som ABC å identifisere hvem som er de alfabetiserte. Rettens system av symboler for sakens personer er ikke en hensynsfull anonymisering som skjuler, men som svekker, deres personlige identitet. Vektmetaforen i ordet "sannsynlighetsovervekt" røper med all tydelighet rettens instrumentelle tale- og tenkemåte; som om de ulike sakkyndige uttalelsene om bevisene i saken objektiverer seg på vektskåler, hvor alt kan veies og måles. Det er for øvrig noe merkelig med innstillingen på justisens vektskåler i Torgersen-saken: Ethvert indisium som kunne tale til Torgersens fordel blir veid og alltid funnet for lett.

Det kan og bør også settes spørsmålsteget ved Høyesteretts pålitelighet i bedømmelsen av sakens sakkyndighet: Er Høyesterett kompetente til å velge og vektlegge det ene sakkyndige synet framfor det andre? Høyesterettsdommerne er jo ikke eksperter på tannavtrykk og barnåler, ei heller på avføring, fæces heter det visst på fagspråket. Ikke vil jeg gjøre meg til dommer over de sakkyndige vurderingene, bortsett fra å bemerke noen litterære og retoriske aspekter i ytringene. Ikke desto mindre er Høyesteretts retoriske selvbilde at de har "full kompetanse i saken"³⁷¹ Det er lett å ta munnen for full. Det gjelder også i vitenskapen. Michel Foucault antyder i sin bok *Surveiller et punir* fra 1975 at de sakkyndige er blitt de nye dommerne i domsstolene.³⁷² Mulig det, men i lys av en konkret sak som Torgersen-saken er det nok ikke en helt

---

371 HR4:13.

372 Michel Foucault, *Det moderne fengsels historie*, Oslo: Gyldendal, 1977.

treffende iakttagelse, etter domsslutningen å dømme. I så fall skulle vi fått to motstridende dommer, ettersom de sakkyndige uttalelsene i saken gjensidig dementerer hverandre. Slik er det jo ikke. Faktum er at vi i Torgersen-saken til slutt ender opp med en entydig dom basert på dommernes bedømmelse av de ulike sakkyndige "dommene". Dommerne dømmer fortsatt. Problemet er om dommernes dom over de sakkyndiges dommer demonstrerer tilstrekkelig dømmekraft.

Høyesterett avgjør og avgjorde fakta etter en sannsynlighetsavveining som avhenger av rettens egen oppfatning av hva som er sannsynlig. Sannsynlighetsoppfatningen blir bestemmende. *Sann-syn-lig* synes det som kan liknes med det sanne, men som ikke behøver å være sant. Altså: "sannsynlig" er en simile, en sammenlikning i ett og samme ord. Men å påstå likhet er ikke det samme som identitet. Det som fra rettens synsvinkel synes sannsynlig kan for andre være sannsynlighetssprengende. For Høyesterett var det f.eks. sannsynlig at en som angivelig er skyldig bruker 5 – skriver fem – decennier, eller et halvt århundre, av livet sitt på å hevde seg uskyldig. Maken til utholdenhet har jeg til gode å støte på selv i de mest absurde diktverk, Becketts ventedrama *Mens vi venter på Godot* inkludert. Hva jeg her skulle ha sagt er kort sagt: Sannsynlighet er et relativt begrep og ikke det samme som "SANDHED".

For kort og grovt å oppsummere Høyesteretts retoriske omgang med bevismaterialet: Det flertydige og motstridende sakskomplekset reduseres regelmessig ned til en entydig domsslutning. *Minutio*, reduseringen av det flertydige premissmaterialet til en entydig konklusjon, kunsten å gjøre store ting små, det ser ut til å være domstolens retoriske hovedgrep. Domsslutningen blir en forminskingsfigur: Den entydiggjøringen av flertydigheten som domstolen innebærer, nedtoner bildet av det komplekse og motsigelsesfulle saksforholdet. Resultatet er i Torgersen-saken tre "forkastelser" av Norges Høyesterett, i HR1 og HR3 og HR4.

Sagt på en annen måte: Retten abstraherer sakskomplekset, den skiller ut visse deler og ser bort fra andre. Sannheten er konkret, skal Brecht ha sagt etter Hegel. Høyesteretts "SANDHED" er derimot et høyst abstrakt begrep.

§ 4.5 Høyesteretts dobbeltmord

Norges Høyesterett kjente ikke grunnene til juryens domfellelse av Fredrik Fasting Torgersen i 1958, ettersom: "Lagrettens kjennelse var ikke begrunnet."³⁷³ Derfor nøyde Høyesterett seg klokkelig med å sette tann for tunge og bare konstatere at juryen hadde svart "ja" på skyldspørsmålet – de vil jo ikke bli grepet i å gjette? Men allerede i neste setning har dommerne ryddet sin uvitenhet til side: "Lagretten må *forutsettes* å ha bygget på en samlet vurdering av det bevismateriale som ble presentert" (min utheving). Man behøver ikke å ha juridiske fagkunnskaper for å kunne arrestere dommerne i dette utsagnet, det greier seg med et snev av humanistisk dannelse. Dette er ikke annet enn et gammelt og velkjent sofistisk knep – med stor effekt ("må"), men liten beviskraft ("forutsettes"). I logikken kalles det en sirkelslutning: "forutsettes å ha..." osv. Man beviser ikke et resonnement ved å stillferdig liste inn en forutsetning som allerede inneholder konklusjonen. En elementær feil, kjære kjæremålsutvalg ved Ketil Lund, Kirsti Coward og Magnus Aarbakke! Hva dommerne kort sagt sier, er dette: Juryen har bygget på en samlet vurdering *forutsatt* at den har bygget på en samlet vurdering. *Quod erat demonstrandum*. Det er så sant som det er sagt – men i virkeligheten? I denne forutsetningen ligger loven, at det skal gjøres "en samlet vurdering", men lover dikterer ikke virkeligheten. Ole Krarup sa det ironisk i *Retten, magten og moralen: undertekster til retfærdighetsmyten* (1996) slik: "Her er det loven der taler, og loven lyver ikke. "Det er sikkert at der findes hekse, for vi har jo love imod dem, skrev en af Englands førende jurister, sir Matthew Hale i 1700-tallet. Så vidt rækker justitsvæsenets magt at lov og ret kan forvandle opspind til sandhed."³⁷⁴ Dessuten: Hvordan gjøre en såkalt "samlet vurdering", for eksempel av og etter en ti dager lang rettsforhandling? Retorikken gjelder her

---

373 HR4:16.

374 Ole Krarup, *Retten, magten og moralen: undertekster til retfærdighetsmyten*, 1996, s. 13.

forholdet actio/memoria; at juryen i sin vurdering har hukommelse nok til å samle alt det som ble framført i løpet av rettssaken, blant annet 71 vitneutsagn og 19 sakkyndige uttalelser. Som Georg Johannesen har sagt det i *Rhetorica Norvegica*: "Lover er befalinger, gitt av Stortinget, dommen er gjetting."³⁷⁵ Høyesterett *forutsetter* altså at det er gjort en samlet vurdering og begår en *tautologi*. Tautologi er et lite vakkert ord på et enda mindre vakkert fenomen, og som er godt definert av Roland Barthes i *Mytologier*: "I tautologien skjer et dobbeltmord: man dreper det rasjonelle fordi det gjør motstand mot en; man dreper språket fordi det forråder en."³⁷⁶ I den forstand har Torgersens tre høyesterettsdommerne Lund, Coward og Aarbakke gjort seg skyldige i dobbeltmord.

Den siste høyesterettsavgjørelsen i Torgersen-saken (HR4) er full av eksempler på gjetninger av liknende art. Så snart Høyesterett kommer til problemet med den ubegrunnede domfellelsen fra 1958 (= "ja" til voldtektsforsøk, "ja" til drap og "ja" til brannstiftelse), dukker det opp en retorisk trylleformel i form av forutsetninger og antagelser, som vips hjelper dem over kneiken mot en stadfestelse av dommen. Her følger noen flere eksempler på Høyesteretts ordmagi i HR4:

- S. 16: "Kjennelsen må antas å være bygget på [...]"
- S. 20: "[...] ville de neppe [...] ha påvirket lagrettens bedømmelse [...]"
- S. 34: "[...] har fremstått for lagretten som [...]"
- S. 34: "[...] lagrettens inntrykk av [...]"
- S. 35: "[...] har for lagretten fremstått som [...]"
- S. 35: "Lagretten la åpenbart til grunn at [...]"
- S. 35: "For lagretten har [...]"
- S. 35: "[...] lagretten må antas å ha gjort."

Igjen er det en rekke forutsetninger og antagelser som – hokus pokus – tillegges lagretten av Norges Høyesterett, som uten betenkeligheter opptrer

---

375 Johannesen, op. cit., 1987, s. 197.

376 Barthes, *Mytologier*, 1975, s. 206.

med en slags guddommelig allvitenskap, noe som også er et vanlig grep i fiksjonslitteraturen. Er en rett som bruker slike grep på søken etter "SANDHED"? Norges Høyesterett kan ikke på noe sikkert (vitenskapelig) grunnlag kjenne juryens tause beslutninger. Kanskje er det slik som Høyesterett forutsetter og antar at det er, men det motsatte er også en mulighet. Men slike analytiske synsmåter holder dommerne på ubønnhørlig avstand, ved å anvende seg av et retorisk *esto* (gitt at), for dermed å forsøke å unnsnippe muligheten for det kontrære. Høyesteretts forutsetninger (...må antas... osv.) forhåndsbestemmer et saksforhold som ikke behøver å være sikkert eller sant, selv om resultatet logisk sett vil bli det ut fra forutsetningene. Med andre ord: Domstolen dømmer utfra et saksforhold som den selv har antatt. *Episteme* og *doxa*, sannhet og mening, blir hos Norges Høyesterett en kiastisk enhet: "SANDHED" er mening og meningen utgir seg for å være sann.

§ 4.6 Selvmotsigelsenes absurde figurer

Forfatterne i Norges Høyesterett skrev seg i Torgersen-saken neppe frivillig inn i kontradiksjonenes aporetiske figuralitet. Her følger tre utveisløse eksempler fra HR4, som angår hver av de tre grunnleggende bestanddelene i det rettslige standardresonnementet, og som i rettslæren regelmessig oppstilles på undervisningstavler med betryggende matematisk presisjon: Relevans + Slutning + Vekt = Resultat/regel. Det ser like enkelt ut som å addere. Rettskilder puttes inn, de tolkes og veies, og så har man løsningen på et rettslig problem. De tre leddene som i dette tilfellet skal lede fram til et resultat er heller ikke vanskeligere enn at de er å likne med null, slik kontradiksjoner bare beviser at det fins motsetninger. Siden Høyesterett er en uttalt tilhenger av klare grupperinger skal retten få sine indre motsetninger systematisk ordnet:

1. *Relevans*. På side 14 heter det: "Normalt er heller ikke nye vurderinger av bevis som ble ført for den dømmende rett, å anse som nye omstendigheter eller bevis [...]" Ikke desto mindre står det i det samme avsnittet: "Også sakkyndige vurderinger som bare har karakter av evalueringer [...] vil kunne anses som nye bevis [...]". Det blir som å si: ikke A, men A. Jeg er like klok eller

uklok: Kan eller kan ikke nye vurderinger av gamle bevis anses som nye bevis i saken? Høyesterett svarer både bekreftende og benektende på det samme spørsmålet. Regel og unntak dekonstruerer hverandre.

2. *Slutning*. På s. 16 står det: "Det er ikke grunnlag for å trekke vidtgående slutninger fra det skriftlige materialet til hva som har kommet frem under hovedforhandlingen." Ikke desto mindre er det nettopp dette som gjøres: "Innholdet i de vitneforklaringer som ble avgitt under hovedforhandlingen, må antas [...] å samsvare med de skriftlig nedtegnede [...] forklaringer [...] Også de sakkyndiges forklaringer må i hovedsak antas å være i overensstemmelse med innholdet i de skriftlige erklæringer som ble avgitt [...]" Hva skal man tro? Er det samsvar mellom de skriftlige og de muntlige forklaringene, eller er det ikke grunnlag for å trekke slike "vidtgående slutninger"? Er sannheten simpelthen den at Høyesterett ikke vet noe særlig om hva som var framme under hovedforhandlingen, ettersom dette er lite dokumentert? Hvorfor kan ikke Høyesterett innrømme det? Norges Høyesterett stod i Torgersen-saken foran en vanskelig oppgave, gitt av gjenopptakelsesloven. De skulle avgjøre hvorvidt det var grunnlag for å ta saken opp igjen, uten egentlig å vite hva som faktisk hadde blitt tatt opp under hovedforhandlingen. Loven avkrever dommerne en innsikt i saken som de ikke har, selv om det siden romerretten vitterlig er sagt: *Impossibilium nulla obligatio est* – man kan ikke kreve det umulige. Som høyesterettsdommerne selv sa det: "Hva som i detalj har vært fremme under hovedforhandlingen, lar seg ikke påvise."³⁷⁷ Norges Høyesterett innrømmer altså å ha hatt mangelfull tilgang til rettssaken. Hvorfor tar de ikke da konsekvensen av dette og lar saken prøves på nytt? Høyesterett er jo ikke ansvarlige for at gjenopptakelsesloven er så paradoksal som den er, bare for fortolkningen av den. Konsekvensen blir imidlertid at Høyesterett henviser til lagrettens bedømmelse anno 1958, som gjennom den opprinnelige rettsforhandlingen hadde viten om sakens umiddelbare form og dermed bedre forutsetninger for å vurdere saken. Her er Høyesterett absolutt inne på noe, selv om også lagretten var langt fra å gripe Torgersen *in flagranti*. Men når

---

377 HR4:36.

Høyesterett overlater bedømmelsen til den lavere retten som først bedømte saken: Er Høyesterett da forvaltere av et reelt gjenopptakelsesinstitutt?

3. *Vekt*. I sine innledende bemerkninger ga Norges Høyesterett uttrykk for de beste forsetter, og påla seg selv å "vise tilbakeholdenhet med å forutsette hvorledes lagretten har vektlagt enkelte bevis i forhold til andre."³⁷⁸ Det lover jo godt. Men nei, allerede i setningen før har Høyesterett brutt med sitt løfte: "det vil [...] kunne antas at enkelte bevis har spilt en mer fremtredende rolle enn andre." Noe som i sin tur står i motsetning til uttalelsen på neste side: "Hvorledes de enkelte bevis er vektlagt, er det [...] ikke mulig å si noe sikkert om." Med andre ord: vi får en serie med innbyrdes motstridende utsagn; en tegnkjede med glidende betydninger.

Kontradiksjonenes oppsummering: Norges Høyesterett er mot Norges Høyesterett. Retten er ikke enig med seg selv om hvilke beviser som er relevante, ikke er den enig med seg selv om tolkningen av dem, og retten er heller ikke enig med seg selv om hvor betydningsfulle bevisene var. Hvordan kan alle disse motsetningene være sanne? Høyesterett taler med to tunger. Allikevel kalles kjennelsen "enstemmig".³⁷⁹

Det lar seg også påvise motsetninger mellom kjennelsene, f.eks. mellom HR1 og HR3. Høyesterett anno 1976 er *contradictio in adjecto* til Høyesterett anno 1958. I HR1 var det, som nevnt, en styrke for den tannbittsakkyndige vurderingen at den andre sakkyndige (Wærhaug) hadde begrenset innsikt i den førstes (Strøms) erklæring, og liksom ikke skulle vite dennes konklusjon. I HR3 blir tvert imot en ny sakkyndig vurdering bestyrket av å ha full innsikt og viten om de andres vurderinger: "Det resultat tannlege Strøm og professor Wærhaug kom til, er bestyrket ved de undersøkelser som er foretatt av dosent Bang. Det

---

378 HR4:15.

379 HR4:36.

føyes til at dosenten har hatt full adgang til det opprinnelige materialet i saken [...] og kjennskap til Strøms og Wærhaugs erklæringer.”³⁸⁰

Torgersen-saken sett i et rettshistorisk perspektiv: Fra HR1 til HR3 og HR4 blir Norges Høyesterett stadig mer uenig med seg selv, bortsett fra i konklusjonene som stadig er like avvisende.

§ 4.7 Sikkerhetsventilsimilen

I et forsøk på å gjøre jussen gjeldende som sannferdig vitenskap, innfører Høyesterett et vokabular med spesiell fagteknisk klang, hentet fra en av de mest eksakte av alle vitenskaper: mekanikken. Dette retoriske virkemidlet benytter Høyesterett (HR4) når de skal forklare hvordan gjenopptakelsesloven fungerer. Her tyr Høyesterett til en retorisk sammenlikning: Gjenopptakelsesbestemmelsen er etter sigende ment å virke ”som en ytterste sikkerhetsventil” i tvilsomme saker der urett kan ha skjedd.³⁸¹ Altså: en naturlovmessig oppfatning av en menneskeskapt lov. Det lyder like sikkert som en naturlov at urett automatisk vil avsløre seg selv, slik en dampkjel åpner seg og blåser av trykket hvis det overstiger det tillatte, mens det faktisk er snakk om en skjønnsmessig tvilsomhetsvurdering fra dommernes side. Analogien er falsk.

Merk at det tales billedlig om en ”ytterste” sikkerhetsventil. Vi skal tydeligvis ledes retorisk til å forestille oss en rad av slike sikkerhetsventiler koblet til et rettsapparat av betryggende rettssikkerhetstiltak. Hva disse sikkerhetstiltakene består i gjøres imidlertid ikke klart. Siktes det for eksempel til prinsippet om at ”rimelig og fornuftig tvil” skal komme tiltalte til gode? Hva innebærer i så fall ”rimelig og fornuftig tvil”? Rimelig betyr jo her bare at tvilen skal rime med ett eller annet. At tvilen skal være ”fornuftig” lyder jo fornuftig. Men hva er ”fornuftig” om ikke et mangetydig uttrykk? *Common sense? How common is common sense?* ”Rimelig” og ”fornuftig” kan virke som både rimelige og

---

380 HR3:15.

381 HR4:14.

fornuftige tvilsomhetskriterier, men ordene har selv et tvilsomt innhold. Ordene er usikre og sier derfor ganske mye om hvor usikker tiltaltes rettssikkerhet er.

§ 4.8 Dommens mystiske grunnlag

Beslutningen (HR2) som ikke kunne finnes eller ikke fins i Høyesteretts arkiver, men som altså likevel lot seg finne, er en begjæring fra defensoratet om å få oppnevnt flere sakkyndige for å vurdere det tekniske bevismaterialet. Mer sakkyndighet eller ikke? Det er saken som skal opp til bedømmelse. Retten svarer med en kort, men vesentlig dom som tydelig viser rettens autoritet og autoritative retorikk. Høyesterett finner allerede etter halvannen side domsskrift ”at det ikke er grunn til å oppnevne ytterligere sakkyndige i denne sak.”

Begrunnelse?

Ja, for vi må ha krav på å få presentert en begrunnelse her – selv om det bare gjelder en ”anmodning” fra defensoratets side om å gi saken et bredere sakkyndig grunnlag. Men nei; det står ingenting i dommen som saklig begrunner avslaget – konklusjonen er bare framsatt som en påstand, ikke begrunnet. Høyesterett avgjør, uten avklaring. En bevisførsel mangler, den ene av ”alle talers to nødvendige deler: sak og bevis”, ifølge Georg Johannesen.³⁸² Hele bevisførselen blir med sitt fravær en implisitt *ellipse*, en uttalt utelatelsesfigur. Beslutningens overdrevne kortfattethet gjør avgjørelsen til en temmelig obskur affære. Stilistisk er dommen en ren maktdemonstrasjon (*deinotes*). For ”Høyesteretts kjæremålsutvalg” (merk: Høyesteretts egen understrekning, som framhever autoriteten) var domstolens makt tydeligvis et tilstrekkelig bevis for å avvise hele kjæremålet. Som en tankefigur er dette egna til å overbevise, så sant leseren er et *etos*-menneske med sin autoritetstro i behold. For meg hviler denne beslutningen på et mystisk grunnlag, fordi autoriteten alene blir avgjørende og Høyesteretts veier uransakelige. Høyesterett er loven som taler fra oven.

---

³⁸² Johannesen, *Litteraturens norske nullpunkt*, 2000, s. 80.

Beslutningen kan leses som en bekreftelse på påtalemyndighets partsinnlegg, for som det står i det lille som står der: "Påtalemyndigheten [gjør] gjeldende at det ikke er behov for å oppnevne nye sakkyndige."³⁸³ Hvorfor ikke? Heller ikke her er det funnet behov for å ta med noen nærmere begrunnelse. For retten gjorde postulatformen tilstrekkelig nytte som premissgrunnlag. Rettens slutning, to setninger senere: "Begjæringen om å oppnevne nye sakkyndige tas ikke til følge." – punktum, slutt og med dommerstempel på. Påtalemyndighetens tunge taler i munnen på Norges Høyesterett.

§ 4.9 Siste ord

Her ender denne retoriske ekskursjonen til Høyesteretts hus – fra rettens fasade til dommernes forfattervirksomhet, med fire høyesterettsavgjørelser som betydningsfulle øyeblikk i Torgersen-sakens stilhistorie – ettersom jeg har begrenset utflukten til rettens figurale faneflukt fra den sannhetsgehalten det flagges med.

Høyesteretts figuralitet HR1-HR4, oppsummert: et konglomerat av endringsfigurer, tilføyesfigurer, gjentakelsesfigurer, utelatelsesfigurer, fortielsesfigurer – kort sagt: Det er et helt klassisk retorisk taleregister som høyesterettsdommerne setter inn mot den domfelte, for å opprettholde domfellelsen. "LOV SANDHED RET"? Domstalenes overbevisningskraft ligger nok ikke hovedsakelig i deres sannhetsverdi, men i tale- og overtalelseskunsten.

Siste ord om rettens slagord blir med andre ord: Forbindelsen mellom "LOV SANDHED RET" er en del av Justisbygningens utsmykning.

---

383 HR2:515.

5

RETTENS MYTISKE LOVER

*“Mange rettsoppfatninger er som trollet i eventyret
– sterke inntil de får et kritisk lys på seg.”*

(JAN FRIDTHJOF BERNT)

§ 5.1 Eventyrlig åpning

”Det var en gang en mann som kom til et Gods i H. C. Andersens hjemland, for å tale om straff og rettergang...” Slik er det jo ikke akademisk korrekt å begynne, men slik kunne jeg godt ha begynt dette kapitlet i tråd med folkeeventyrets åpningsformel, for det det skal handle om her er et forsknings-eventyr som historien om rettsvesenets mytiske vesen. Som Umberto Eco med rette har sagt det: ”forskning er jo alltid et eventyr”, med undersøkelser og prøver, magiske givere, hjelpere og motstandere i arbeidet.³⁸⁴ Og som jeg vil påvise i det følgende: Når retten er satt og har satt seg ned, kan faktisk det eventyrligste skje.

Nå vil jeg kanskje forferde tilhengere av de tradisjonelle juridiske lærebøkene i straffeprosess. For det kan sikkert framstå som en sjokkerende frekthet å ville sammenlikne en virkelig rettergang med noe så virkelighetsfjernt som et folkeeventyr: Hva har tilsynelatende rasjonelle juridiske aktiviteter med myter å gjøre? Jeg skal svare, med Torgersen-saken som bakgrunnsteppe og med hjelp av eventyrkjennerne Algirdas Julien Greimas (1917-1992), Vladimir Jakovlevitsj Propp (1895-1970) og Axel Olrik (1864-1917),³⁸⁵ selv om svaret

---

384 Umberto Eco, *Kunsten å skrive en akademisk oppgave*, Oslo: Idem forlag, 2002, s. 25.

385 Verkene det vil vises til er: A. J. Greimas, *Strukturel semantik*, København: Borgen, 1974, og V. Propp, *Morphology of the Folktale* (2nd ed.), Austin & London: University of Texas Press, 1968, og Axel Olrik, ”Episke love i folkedigtningen”, i Marius Kristensen og Axel Olrik, *Danske studier*, København: Det schubotheseke Forlag, 1908.

neppe svarer til rettens selvopfatning. Ved første øyekast er det vel ingenting som skulle tilsi at en rettsprosess som Torgersen-saken har noe til felles med eventyrgenres lover?

I dette forskningseventyret møtte jeg straks på en Motstander: Vi er på Sandbjerg Gods, i eventyrlige omgivelser mellom Møllesøen og Storskoven, lengst syd i Danmark. Det er konferanse om "Ret og litteratur i Norden", og Johan Dragvoll foredrar om rettens mytiske lover.³⁸⁶ Etter innlegget og en diskusjonsrunde med mange hender i været, kommer en noe opprørt dansk jussprofessor bort til meg og gir uttrykk for noe i retning av at jeg hadde gjort menneskene i retten til eventyrfigurer og gått meg vill i en skog (sånn som jo ofte skjer i eventyr, og som er teoretisk framstilt av V. Propp i *Folkeeventyrets morfologi* fra 1928). Jussprofessoren gjorde meg høflig oppmerksom på at strafferettssaker dreier seg om virkelige mennesker av kjøtt og blod, og ikke om skjeletter (slik jeg tydeligvis hadde framstilt dem...)

Jeg gikk en tur i Storskoven, for som det heter hos Asbjørnsen og Moe "å ta en friluftsvandring som demper for min smule bekymring og uro", men jeg følte ingen ro. Bedrev jeg trolskap når jeg ville aktualisere Greimas' strukturalistiske aktantmodell som et moment i en rettsanalyse? Jeg tenkte det da, og jeg sier det nå: Jens Evald, du har rett! Og likevel tar du feil. For skjelettet er en viktig del av mennesket, noe din oppreiste figur er et ugjendrivelig bevis på. Overført på retten: Aktørene i en rettssak kan være levende nok, men de blir regelmessig utstaffert med bestemte roller som inngår i en streng og stiv prosessformel, og som vesentlig styrer menneskelig atferd. Og – det var og er mitt funksjonelle poeng i denne sammenheng – en aktantanalyse kan etter mitt skjønn bidra vesentlig til å belyse de rollene og de rollemønstrene som preger rettsprosessene.

---

386 "Ret og litteratur i Norden", internasjonal konferanse 24.-27. november 2005, Sandbjerg Gods, Danmark.

Språkfilosofen Jan Mukařovský ”sammenlikna en gang den litterære institusjonen med rettsapparatet, loven og retten som et system av regler”, skriver Arild Linneberg om det som kanskje er den mest grunnleggende homologien i det formalistisk-strukturalistiske tanke-systemet: ”I traktaten ”Estetisk funksjon, norm og verdi som sosiale fakta” fra 1936 understreker Mukařovský parallellene mellom språket som system og loven, litteraturen og kunsten. Det er systemer som fungerer på parallelle måter.”³⁸⁷ Så vel ”språket, loven og litteraturen er systemer i betydningen *languages* = språkssystemer, sett av regler, normer og verdier. Systemene styrer og regulerer ulike ytringer, *paroles* = handlinger, praksiser, atferd.”³⁸⁸ Språket har på den ene siden et system, på den andre siden har ytringer som litteraturen genrekonvensjoner (regler) og kunstverk (praksis) – og som retten har regler (*languages*) og rettspraksis³⁸⁹ (*paroles*). I Torgersen-saken: rettssaken hadde et gitt system, en struktur av prosessregler, rettsprinsipper, ritualiserte normer for atferd, som danner et støtteskjellet for aktørene og den prosessuelle behandlingen av saken – og som vi i alle fall har Høyesteretts ord for ble fulgt til punkt og prikke etter oppskriften.³⁹⁰ I retten som i litteraturen er dette praksiser med varierende grad av frihet i forhold til systemet. Konkretisert på retten: En tiltalt har etter loven rett på en forsvarer til å tale sin sak, en forsvarsadvokat, men måten forsvaret i praksis utøves på vil variere fra den ene forsvareren til den andre, bl.a. ut fra advokatens forståelse og retoriske evner. Men i en rettssak kan ikke forsvarsadvokaten plutselig begynne å anklage den tiltalte – det er det statsadvokatens oppgave å gjøre. Men en anklager kan og skal også ta tiltalte i forsvar, for eksempel ved å framlegge eller ikke legge skjul på beviser til tiltaltes fordel, og frafalle tiltalen hvis bevisene tilsier det. Det følger av objektivitetsprinsippet – eller skulle vel i all fall gjøre det. Advokatene har på den ene siden en praksis bestemt av det rettslige systemet, på den annen side er det mer enn 1000 år som skiller norske advokaters rettstaler fra Ciceros taler, taleferdigheter for eksempel.

---

387 Arild Linneberg, *Tretten triste essays om krig og litteratur*, 2001, s. 137.

388 I.c.

389 I jussen er rettspraksis også en del av systemet, i kraft av å være en rettskilde.

390 HK1:1101-1104.

Dette kapitlet handler om rettsvesenets form, rettere sagt: straffeprosessens episke og dramaturgiske form(ler), ritualer, strukturer, system eller verdisystem. Sagt på en annen måte: Dette handler om rettsprosessens eventyrlige *paradigma* og *syntagma*, dvs. mønster og forbindelser, grunnleggende rollemønstre og konfliktsituasjoner i en rettslig kommunikasjonssituasjon. Hayden White har med sitt metahistoriske arbeid, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation* (1987), påpekt den gjensidige forbindelsen mellom form og innhold: innholdets form og omvendt: formens innhold som fortellende form – det narrative. En framstillingsform har også et innhold. Det gjelder også for retten, der saker framstilles. Rettsprosessen er jussens metode for å avgjøre hva som faktisk hendte, for eksempel en desembernatt i Skippergata 6b 1957 der en ung kvinne ble funnet skjendet og drept. Rettsprosessen har en dramaturgi, et regelmessig opplegg: Først holder partene sine innledningsforedrag, så følger parts- og vitneavhørene (bevisførselen), deretter holder advokatene sine avslutningsforedrag (prosedyrene), før saken ender i dommerens rettsbelæring og en dom. Fortellingen er rettsprosessens grunnleggende form, ut fra spørsmålene: Hvem gjorde hva, når, hvor, hvordan og hvorfor? Aktørene i retten, den tiltalte, advokatene, vitner og sakkyndige, bidrar alle til den juridiske fortellingen, til rettens narrativitet, med sine versjoner av saksforholdet, og som domsavgjørelsen avhenger av for å kunne avgjøre fakta.³⁹¹ Rettergangen har en gang, en måte å framstille saken på; men som på ingen måte er sammenfallende med den fortiden som rettsprosessen omhandler. Justismord, ikke mord, begås i rettslige former, med unntak av dødsstraff. Kort sagt: Den juridiske sakprosaen som retten produserer inneholder narrative funksjoner, en narrativitet som problematiserer forholdet mellom lov og rett og sannhet. Funksjonen kan også være teatral. Den postmoderne historiefilosofen Agnes Heller foreslår i *A Philosophy of History in Fragments* (1993), som en motsetning til Hayden White, å betrakte historien, ikke som et narrativ, men

---

391 Se Linneberg, op. cit., og særlig essayene: "Romanheten i sentrum: Mikhail Bakhtin (1895-1975), dialogens filosof" og "Domstalen som genre: Tilfellet Birgitte Tengs og litteraturkritikken".

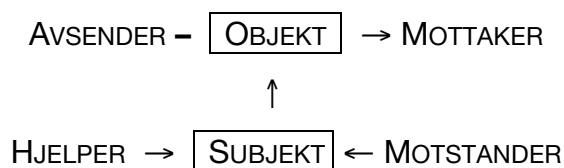
som en dramatisk hendelse, som et drama, der protagonist og antagonist, motstridende krefter, står mot hverandre. Sånn sett kan også retten betraktes som drama, med sin kontradiksjon, sine motstridende påstander fra stridende parter.

Rettens form eller prosessuelle system, kan og bør kanskje like godt undersøkes dobbeltsidig, både narrativt og dramaturgisk, som fortellinger som utfolder en dramaturgi, slik Greimas' strukturalistiske aktantmodell åpner opp for.

§ 5.2 Rettens mytiske struktur i lys av Greimas

Formulert i en første tese/hypotese: Rettsprosesser kan sies å ha en mytisk dramaturgi, et bakenforliggende system av roller og prosessregler gitt av lov og rettspraksis, som åpenbarer en iboende grunnstruktur som er nært beslekta med den formellitteraturen som Greimas primært utleda aktantmodellen fra i *Semantique structurale* (1966): nemlig folkeeventyret. Aktantmodellen består som kjent av seks funksjoner, såkalte aktanter eller rolletyper som aktørene kan anta. De seks funksjonene er: Subjekt, Objekt, Avsender (Giver), Mottaker, Hjelper og Motstander. Disse seks aktantene strukturerer seg i tre akser: en prosjektakse (et subjekt etterstreber et objekt), en kommunikasjonsakse (en avsender eller giver er i besittelse av objektet som subjektet ønsker å motta) og en konfliktakse (i sitt måltettede prosjekt får subjektet bistand og motstand). Hva har så dette med retten å gjøre? Poenget med å gjøre en aktantanalyse av retten er ikke bare generisk å påvise en lite påaktet sammenheng mellom aktørenes roller og relasjoner i rettsprosess og folkeeventyr, men også metodisk å vise at en aktantanalyse kan ha en nyttig overføringsverdi på retten, ikke minst bidra til å utkrystallisere de konfliktsituasjonene som gjør seg gjeldende for rettsaktørene.

Som en innledning til påvisning av rettens aktantstruktur, og før vi går videre i dette forskningseventyret, skyter jeg inn den mytiske aktantfiguren.³⁹²

Jo, den kan likne et skjelett. Men lesningen av modellen kan gi den både kjøtt og blod på beinet; for den kan kanskje dypest sett leses som et uttrykk for de grunnleggende vilkår som villende mennesker står overfor. Som en arbeidshypotese (ja, for det er "bare" en hypotese) ligger det her en iboende etisk fordring til forskeren om å rette blikket mot det komplekse nettverk av kommunikasjon og konfliktsituasjoner som omgir den som begjærer noe (som f.eks. å fremsette en begjæring for retten). Aktantmodellen beskriver ifølge Greimas en relativt kompleks begjærstruktur "som beskriveren alltid må ha for øye".³⁹³

Det er muligens ikke mye som taler for aktantanalyse i dag, etter lang tids (mis)bruk på romaner og fortellinger som er mer sammensatte enn modellen tåler eller beregnet for (jeg minner om at aktantmodellen springer ut av den russiske folkediktingen, ikke komplekse dostojevskijske romaner). Både folkeeventyret og en folkejurysak (som Torgersen-saken) er beregnet på Per og Pål. Greimas unnlot heller ikke å gjøre oppmerksom på aktantmodellens enkle og skjematiske preg.³⁹⁴ Men kanskje er det nettopp modellens stringente formel som aktualiserer den for analyse av et utprega formalistisk drama som en straffeprosess i regelen er? Dessuten: Hvis den kritikken som er rettet mot modellen er rett, av en litteraturprofessor karakterisert som "Greimas' kjøttkvern" (Jostein Børtnes),³⁹⁵ så er jeg villig til å si at kritikken samtidig blir en

---

392 Greimas, *Strukturell semantikk*, 1974, s. 287. Det "mytiske" med aktantmodellen kan med Greimas forstås som bl.a: fortelling, tankeverden, verdisystem, folkeeventyr.

393 Ibid., s. 292.

394 Ibid, s. 287.

395 Til NRK 2002, lokalisert på verdensveven:

ubevisst kritikk av en rettskvern som assimilerer og forenkler konflikter, som stiliserer personer til roller, som maler mennesker til "levende kjøttdeig" (som Fredrik Fasting Torgersen uttrykker det i diktet "Som en citron", *Særmelding*, 1972).

Det er kanskje lite i *Strukturell semantikk* som eksplisitt bærer bud om aktantmodellens mulige overføringsverdi på retten. Greimas gjør ingen direkte eksemplifiseringer av juridisk art. Det nærmeste vi kommer den juridiske sfære er hans oppstilling av viktige tematiske krefter, som bl.a.: "æresbevisninger", "myndighet" og "hevntørst".³⁹⁶ Men: Som Askeladden har også jeg noen gode Hjelpere. For, skulle det vise seg, det var også hjelp å få på den danske herregården: En finsk jussprofessor med innsikt i rettssemiologi kunne opplyse meg om at Greimas faktisk hadde skrevet en artikkel på midten av 1970-tallet med en aktantstilistisk tilnærming til juss (i samarbeid med juristen Eric Landowski). Jeg fant, jeg fant! Artikkelen var "Analyse sémiotique d'un discours juridique: la loi commerciale sur les sociétés et les groupes de sociétés", i *Sémiotique et sciences sociales* fra 1976.³⁹⁷ Riktignok omhandlet artikkelen forretningsjuss og ikke straffeprosess, men den åpnet uansett opp for aktantanalyse på det juridiske området.

I mitt forskningseventyr møtte jeg en *Giver* som utstyrte meg med en magisk nøkkel til rettslokalet: Arild Linneberg i "Domstalen som genre: Tilfellet Birgitte Tengs og litteraturkritikken" fra *Tretten triste essays om krig og litteratur* (2001). Linneberg påpeker her at rettssaker er dramaer som konstruerer en kompleks fortelling med flere stående typer, og overleverer følgende nøkkel: "[...] antagelig ville Greimas sin aktantmodell fra *Semantique structurale* (1966) egne seg godt for å analysere det som skjer i retten."³⁹⁸

<http://www.nrk.no/nyheter/kultur/lesekunst/teorier/1788452.html>.

396 Greimas, op. cit., s. 279.

397 Eng. oversettelse i 1990: "The Semiotic Analysis of Legal Discourse: Commercial Laws That Govern Companies and Groups of Companies", i *The Social Sciences: A Semiotic View*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

398 Linneberg, op. cit., s. 157.

La oss straks gjøre en slik analyse, i lys av en straffeprosess som Torgersen-saken. Hva er aktørenes roller i retten, og relasjonene mellom dem? Under rettssaken mot Torgersen i 1958 var det mange aktører, foruten tiltalte: advokatene, aktor og forsvarer, dommerne, og ikke mindre enn 71 vitner og 19 sakkyndige,³⁹⁹ som alle bidro til en kompleks juridisk fortelling med sine mer eller mindre ulike versjoner av saksforholdet. Det store persongalleriet til tross: Aktørene i retten kan sies å anta bestemte og et begrenset antall roller. Selv om rettsaktørene kan variere i person og antall, og befinne seg i skiftende dramatiske situasjoner fra den ene saken til den andre, så er rollene og de stridende parter i regelen de samme. Rollene i retten ligger alt i navnet: Anklageren anklager, forsvareren forsvarer, forsvarer og anklager står mot hverandre, uavhengig av om de som i Torgersen-saken heter statsadvokat Dorenfeldt eller høyesterettsadvokat Blom. Sånn sett kan en rettssak også sammenlignes med et skuespill, der aktørene er rolleinnhavere i et fastlagt spill, i Torgersen-saken med rettspraksis og "Lov om Rettergangsmaaden i Straffesager" (1887) som litterære forelegg. "Aktør", som i ordet "rettsaktør", kommer for øvrig av fransk *acteur*, dvs. skuespiller. Juristenes kostymer, sorte kapper (tidligere også parykker), understreker det teatrale i retten. Det formelle hovedpoenget til Jens Bjørneboe i hans drama om Torgersen-saken, *Tilfellet Torgersen* (1973), er at forfatteren ikke har laget noe skuespill av rettssaken mot Torgersen, men at rettssaken selv var som et skuespill; et rollespill, et spill der roller utspiller seg. Den innledende rollelista understreker rettens teatralitet.⁴⁰⁰ Det er: rett i teateret som teater i retten. Men: Hva har så dette med aktantmodellen å gjøre? Beskriver ikke aktantmodellen narrative strukturer, altså fortellinger? Jo, men teatralitet er likevel ingen avstikker fra aktantmodellen. For aktantstrukturen er også utleda fra dramaturgien. Greimas bygger ikke bare på Propps eventyrmorfologi, slik litteraturvitenskapen har en tendens til å begrense det til, men også på E. Souriau og hans *Les 200.000*

---

399 Jf. *Rettsboken*.

400 Jens Bjørneboe, *Tilfellet Torgersen*, 1973, s. 7-8.

Situations dramatiques.⁴⁰¹ Med andre ord: Aktantmodellen har ikke bare et narrativt, men også et teatralt, grunnlag. Kvaliteten på utøvelsen av rollene i retten (noe vi dessverre vet lite om i Torgersen-saken) kan jo variere fra sak til sak, fra den ene personen til den andre. Det kan tenkes at en rettsaktør, en advokat, som en skuespiller, kan "gjøre rollen til sin egen", som det heter. Med andre ord: Rettsaktørene, sakens individuelle personer, blir bestemmende for *den konkrete saken*, mens deres roller og relasjonene mellom rollene er bestemmende for rettssaken som *genre*, og dét er her mitt hovedanliggende. Med Georg Johannesens ord om forensisk tale i *Rhetorica Norvegica* (1987): "Diskursen er et system av regler og konvensjoner sammen med talerens (fortellerens) forståelsesrammer og retoriske evner."⁴⁰² I en straffesak som Torgersen-saken kan følgende rolleliste stilles opp, noe som gir sakens publikum et rettsdrama bestående av seks roller:

- TILTALTE
- ANKLAGER
- FORSVARER
- VITNE (PARTSVITNE)
- SAKKYNDIG
- DOMMER (FAGDOMMER, JURY)

Og nå kommer jeg til poenget: Aktørenes roller og relasjoner i retten kan sies å ha et mytisk metanivå, der rollenes roller antar en rollestruktur som påfallende lett kan beskrives innenfor Greimas' mytiske aktantmodell, uten at man må kutte heler for å få skoen til å passe. Eksempelvis: Hvis begjæret (subjekt → objekt) ble nøyere angitt som begjæring om frifinnelse, ville en straffetiltalt som nekter seg skyldig (type: Fredrik Fasting Torgersen) se rollene i sitt rettsdrama fordele seg omtrent slik:

---

401 Greimas 1974, s. 280-296.

402 Georg Johannesen, *Rhetorica Norvegica*, 1987, s. 214.

SUBJEKT: TILTALTE
OBJEKT: FRIFINNELSE
AVSENDER: DOMMERNE
MOTTAKER: TILTALTE
MOTSTANDER: ANKLAGER, VITNER, SAKKYNDIGE
HJELPER: FORSVARER, MOT-VITNER OG MOT-SAKKYNDIGE

Les: Tiltalte-subjektet vil ha en frifinnelse av dommerne, og får i denne bestrebelsen hjelp av forsvareren og motstand fra anklageren med sine respektive partsvitner, samt av sakkyndige uttalelser som kan tale for eller imot den tiltalte. Uskyldspresumpsjonen skulle vel formelt innebære at vitneutsagn og sakkyndige uttalelser som er "nøytrale" (hvis noe slikt er mulig), som verken beviser det ene eller andre, tenderer til tiltaltes fordel, ettersom tiltalte etter spilllets regler er gitt fordel av å regnes som uskyldig inntil det motsatte er bevist av anklageren. Modellen gir et potensielt og statisk bilde, i dette tilfellet av tiltaltes situasjon. Den sier f.eks. ikke noe om hvordan det ender, om tiltalte faktisk oppnår en frifinnelse eller ikke. Men modellen har også et dynamisk potensial idet en og samme aktør kan opptre i flere roller. Vi kan her konstatere et sammenfall mellom to aktanter, subjekt og mottaker, som er representert av en enkelt aktør: den tiltalte. Tiltalte-subjektet er, uavhengig av utfallet, også dommens mottaker. Tiltaltes interesse i eget prosjekt, dobbeltrollen som subjekt og mottaker, strukturerer en genre som er nært beslekta med hovedpersonens begjærstruktur i det tradisjonelle folkeeventyret. Aktantenes konkrete innhold i retten kan presiseres og utvides. I prosjektaksen (subjekt → objekt) til tiltalte kunne vi tenke oss at målet om frifinnelse også innebærer bl.a. utsikter til frihet, å føle lettelse over det å bli trodd. I kommunikasjonsaksen (avsender – objekt → mottaker) kan vi forestille oss at dommens adressat også er de øvrige rettsaktørene, pårørende, påtalemakt, publikum mfl. Konfliktaksen (hjelper → subjekt ← motstander) kunne vært tilført flere konkrete elementer. Eksempelvis: tiltalen, saksdokumenter, beviser og mot-beviser, tegn og spor, fotografier, skisser, mistenkeliggjørende og forhåndsdommende presseoppslag osv. Alt fra tiltaltes bekledning og hårfrisyre til taleferdighet kan

plassere seg på den ene eller den andre siden av konfliktaksen og bestyrke eller svekke tiltaltes troverdighet. Når Torgersen måtte følge store deler av rettssaken mot seg i hånd- og fotjern er det lett å tenke seg hva den retoriske effekten av det kan ha vært: at den tiltalte er en skummel type. Selv rettens formann ser ut til å ha opptrådt som Torgersens motstander, da han på rettssakens første dag visstnok fordømte Torgersen i alles påhør som: ”en meget vanskelig person.”⁴⁰³ Rettshistorisk er forsvareren ingen selvsagt del av tiltaltes hjelpe-aktant; som skildret av Bjørnstjerne Bjørnson i ”Et styggt barndomsminne” (1889) hadde den som ble tiltalt for en forbrytelse i Norge i midten av 1840-årene plutselig ikke rett på forsvarer. Også retts sosiologiske faktorer kunne vært trukket inn i modellen: Når påtalemakta mener at tiltalte er skyldig, så må han vel være det? Tiltalens kraft kan virke mot den tiltalte. Eller omvendt: Tiltalte er uskyldig inntil det motsatte er bevist – og i tilfellet Torgersen fins det ikke ett eneste fellende bevis!⁴⁰⁴ Indisier fins. Her skal jeg bare kort bemerke at indisiene i Torgersen-saken er usikre, tvetydige tegn: De kan tolkes både for og mot Torgersens skyld. Eksempel: Alle de tre sentralbevisene i Torgersen-saken, det såkalte ”tannbeviset”, ”avføringsbeviset” og ”barnålbeviset”, utmerker seg i dag med at de sakkyndige uttalelsene gjensidig motsier hverandre. Poenget her er: Aktantmodellen gir rom for et kompleks av momenter for eller imot den tiltalte. Vi kan derfor gjøre en mer treffende påfylling i et tilfelle som tilfellet Torgersen, stadig sett fra den tiltaltes side:

SUBJEKT: TILTALTE
OBJEKT: FRIFINNELSE
AVSENDER: DOMMERNE
MOTTAKER: TILTALTE OG ANDRE
MOTSTANDER: CONTRA-MOMENTER
HJELPER: PRO-MOMENTER

---

403 HK1:1102.

404 Se Eskeland, *Bevisene i Torgersen-saken*, 2005.

Det kan spørres: Hvem er *Subjekt-Helten* og hvem er *Skurken* i dette rettseventyret? For de rettspsykiatriske sakkyndige tenderer nok Torgersen mot *Den falske Helten* – ifølge den rettspsykiatriske erklæringen: "[...] han [Torgersen] beflitter seg på å være ubesværet med den uskyldiges rett og selvfølgelighet. Men han virker slu og beregnende [...]".⁴⁰⁵ Tiltalte-subjektet blir lett til *Skurken* i kraft av mistanken, av det å være politiets utpekte. Presseoppslagene i Torgersen-saken vitner om det, og det ytrer seg også i den juridiske faglitteraturen. I sin lærebok i straffeprosess fra 1962 kommer Johs. Andenæs med følgende læresetning med en forhåndsdommende aksent:

For en siktet som er ukjent med straffelov og rettergangsregler, ofte skrøpelig utstyrt med intelligens og boklig lærdom, og dertil tynget av den mistanken som hviler på ham, er det ikke lett å vareta sin tarv under saken på egenhånd.⁴⁰⁶

Siktedes grunnleggende skurkaktighet synes tydeligvis å være tilstrekkelig bevist. Dette er antagelig *Heltens* skjema i en strafferettsprosess som Torgersen-saken:

SUBJEKT: AKTOR
OBJEKT: DOMFELLEELSE
AVSENDER: DOMMERNE
MOTTAKER: TILTALTE, AKTOR OG ANDRE
MOTSTANDER: CONTRA-MOMENTER
HJELPER: PRO-MOMENTER

Merk: Anklager-subjektet er her eksplisitt oppført blant de potensielle mottakerne i domfellellesprosjektet. For man bør, som Aristoteles har bemerket det i sin *Retorikk*, neppe undervurdere gleden av å kunne vinne en sak.⁴⁰⁷ Som eventyrhelten kan anklageren ha et prosjekt i egen interesse.

---

405 Rettspsykiatriske erklæring til Oslo forhørsrett av 7. mai 1958, s. 24 (upublisert).

406 Johs. Andenæs, *Straffeprosessen i første instans*, Oslo: Universitetsforlaget, 1962, s. 63.

407 Aristoteles, *Retorikk*, 2006, s. 77.

Da denne grove modellen ble projisert foran konferansedeltagerne på Sandbjerg Gods, møtte jeg (ikke uventet) på motstand, denne gang fra en annen dansk jurist: Påtalemakta hadde da et objektivitetsansvar? Den juridiske litteraturen forteller om dette, også den norske. I teorien går objektivitetsprinsippet bl.a. ut på at påtalemakta har et upartisk ansvar for også å påberope beviser som taler til tiltaltes fordel, altså en slags djevelens advokat mot egen sak – men i praksis? Johs. Andenæs uttrykker med all tydelighet rettergangens mytiske rollefordeling, riktignok under maske av å være en ”naturlig” ordning:

Når saken er kommet så langt at påtalemyndigheten har reist tiltale, har den gjort seg opp den mening at tiltalte er skyldig. [...] Når han har forsvarer, vil det naturlig nok oppstå en viss *rollefordeling*; forsvareren tar seg av forsvaret og påtalemyndigheten kan mer konsentrere seg om beviset for tiltaltes skyld.”⁴⁰⁸

Torgersens anklager, statsadvokat Dorenfeldt, beviser neppe at objektivitetsprinsippet har en praksis. Snarere tvert imot. I dommen mot Torgersen rapporteres følgende fra rettsforhandlingen: ”Statsadvokaten har hevdet at det ikke foreligger formildende omstendigheter i det hele tatt.”⁴⁰⁹ Ikke en eneste formildende omstendighet? Torgersens anklager har noe av eventyrheltens enfoldighet over seg. Å tjene tiltaltes sak og dermed rettens opplysning, blir overlatt til forsvareren. Objektivitetsprinsippet tilhører neppe rettstalen til Torgersens anklager, noe statsadvokat Dorenfeldt vel best beviste selv da han under rettssaken tok på seg rollen som Torgersens straffedommer og utbrøt: ”Denne mannen må aldri mer slippes løs på samfunnet!”⁴¹⁰ Retorikken spiller inn og det med patetisk styrke. Til anklagerens hjelpe-aktant gjelder her retorikkens tre grunnleggende overbevisningsmidler (Aristoteles),⁴¹¹ i aller høyeste grad *patos* (følelsestale), antagelig også anklagerrollens automatiske *etos* og troverdighet, men i forsvinnende liten grad *logos* (argumentasjon). Vi

---

408 Johs. Andenæs, *Norsk straffeprosess*, bind 1, Oslo: Universitetsforlaget, 1994 (min utheving).

409 Eidsivating lagmannsretts dom av 16. juni 1958. s. 6 (=D).

410 *Dagbladet* 13. juni 1958.

411 Aristoteles, op. cit., s. 27-28.

kan derfor konstatere et eklatant brudd på retorikkens etiske spilleregler i kappekampen mellom de stridende parter. Ifølge Aristoteles hørte ikke slike følelsesutbrudd hjemme i rettstalen: "Personangrep og forsøk på å vekke medlidenhet eller harme og lignende sinnstilstander angår nemlig ikke saken, men er beregnet på juryen."⁴¹² En sakfører skal fokusere på saken. Men retorikkens etiske regler er tydeligvis ikke en del av det juridiske regelverket, for utbruddet fra Dorenfeldt ble ikke klubbet ned av dommeren. Med anklagerens "...aldri mer slippes løs...", blir Torgersen fortrollet til et udyr. Bare en frifinnelse kan oppheve disse retoriske trolldomsordene og gjøre Torgersen til menneske igjen. Torgersen er stadig trollet i Torgersen-saken.

En aktantanalyse av advokat-subjektenes oppgave i retten, kan og bør kanskje gjøres i en mer retorisk sammenheng. Ifølge Georg Johannesen etter Quintilian har rettstalen bare to formål: "enten å styrke eller å svekke påstander om en sak."⁴¹³ En rettstale er anklagerens eller forsvarerens tale i retten. Vi kan oppstille følgende retoriske fellesskjema for både aktor og forsvarer:

SUBJEKT: AKTOR/FORSVARER
OBJEKT: Å STYRKE ELLER SVEKKE PÅSTANDER
AVSENDER: RETTSTALEN
MOTTAKER: RETTEN
MOTSTANDER: MANGLENDE RETORISK KOMPETANSE
HJELPER: RETORIKKENS SYSTEM OG REGLER

Kommentar til hjelpe-aktanten: Retorikkens system og regler består kort fortalt av en to og et halvt tusen år lang lære om talekunst og overbevisningsmidler, fra Aristoteles og den klassiske retorikken til nyretorikken og dekonstruksjonen, deriblant et utall retoriske håndbøker med mer eller mindre overbevisende råd for å overbevise eller overtale noen om noe. Her skal jeg bare kort framheve fortellingens eller gjenfortellingens betydning for den rettslige retorikken, ved

---

412 Ibid, s. 21.

413 Johannesen, op. cit., s. 214.

hjelp av to sitater fra to "rett og litteratur"-forskere. Første sitat er fra den amerikanske juss- og litteraturprofessoren James Boyd White og hans pionerverk innen humanistisk rettsforståelse, *Heracles' Bow: Essays on the Rhetoric and Poetics of the Law* (1985): " [...] advokaten må både gjengi fakta riktig og gi sin oppfatning av hva de betyr. Beviser i seg selv forteller ingen historie."⁴¹⁴ Med andre ord: Bevisene forteller ikke seg selv. Fortellingen setter bevisene i tale. Det andre sitatet er fra Peter Brooks' essay "The Law as Narrative and Rhetoric" og understreker fortellingens vesentlige effekt i retten: "Dersom juryen skulle se helt vekk i fra det narrative, kunne det ikke felles flere dommer."⁴¹⁵ For en litterat er det temmelig dramatisk at mennesker faktisk havner i fengsel, til og med henrettes i lovens navn, mye på grunn av en fortelling, dvs. en narrativ form, som innebærer fiksjonalisering, som konstruerer beviskjeder i en sammenhengende framstilling med begynnelse, midte og slutt. Tiltalen mot Fredrik Fasting Torgersen kan leses som en liten fortelling om hvem som gjorde hva, hvor og når. Torgersens anklager konstruerer her en sammenfattende saksframstilling over drøyt én side tiltaleskrift om et to timer langt hendelsesforløp med voldtektsforsøk, drap og brannstiftelse på programmet. Det ser ut til at retten lot seg overbevise om at bevisførselen forsvarte tiltalen. Resultatet følger av dommen: livsvarig innesperring og ti års sikring.

Som metode eller arbeidshypotese kan aktantmodellen ha praktisk nytte, for eksempel som mytedetektor. Eksempelvis når det gjelder juryens funksjon. Jeg sikter ikke her til "likemennmyten". Spørsmålet som stilles er: Kan noe forhindre folkejuryens tilsynelatende suverene avgjørelse av skyldspørsmålet? En aktantanalyse får fortolkeren til å undersøke forholdet:

SUBJEKT: FOLKEJURYEN

OBJEKT: AVGJØRE SKYLDSPØRSMÅLET

---

414 James Boyd White, *Heracles' Bow: Essays on the Rhetoric and Poetics of the Law*, 1985, s. 160-161 (min oversettelse).

415 Peter Brooks, "The Law as Narrative and Rhetoric", i *Law' Stories: Narrative and Rhetoric in the Law*, 1996, s. 19 (min oversettelse).

AVSENDER: JURYORDNINGEN
MOTTAKER: TILTALTE OG ANDRE
MOTSTANDER:FAGDOMMERNE
HJELPER: RETTSPROSESSEN

Kommentar: Når det gjelder juryens oppgave så kan en enkel aktantanalyse avdekke en lite påaktet kompleksitet, der den utbredte forestillingen om folkejuryen avslører seg som en myte. Som tidligere antyda: Fagdommerne bedømmer folkejuryens dom, og kan hindre dem i å avgjøre skyldspørsmålet. Det framgår indirekte av dommen mot Torgersen slik: "Retten legger lagrettens kjennelse til grunn for dommen."⁴¹⁶ Dermed godtok Torgersens juridiske dommere juryens "ja"-svar på tiltalespørsmålene. Dette har sin bakgrunn i straffeprosessloven av 1887 § 358, første ledd, der det framgår at retten – de tre juridiske dommerne – kan sette lagrettens avgjørelse tilside dersom bevisene er utilstrekkelige. Fagdommerne har med andre ord alltid det siste ordet; de kan velge enten å godta avgjørelsen (som i Torgersen-saken) eller å tilsidesette juryens dom (som eksempelvis i Nokas-saken).⁴¹⁷ Poenget her er ikke hva de juridiske dommerne faktisk velger å gjøre, men at de velger, avgjør og bedømmer lekdommernes dom. Den norske domstolen, tilsynelatende demokratisert etter bl.a. innføringen av folkejuryen i 1887, viser ennå anakronistiske spor etter det embetsmannsregimet den er født under. Folkedomstolen er en myte, en skinndomstol. Dom over dommernes dom over dommen: Det er ikke jurymedlemmene, folkejuryen, men fagdommerne som står endelig ansvarlige for domfellelsen av Fredrik Fasting Torgersen.

Hva angår domstolens rolle, sett fra domstolens side, så åpenbarer også den en struktur som i store linjer synes å sammenfalle med aktantmodellen. Opplysningsmaterialet har jeg her hentet fra verdensveven, www.domstol.no; internettportalen for alle domstolene i Norge – der domstolene gir en presentasjon av seg selv og sin virksomhet. Subjekt-helten er åpenbart

---

416 D:4.

417 Fagdommerne tilsidesatte juryens frifinnelse av Nokas-tiltalte Thomas Thendrup.

domstolen, som gjennom portalen føler trang til å gjøre rede for sin egen rolle i samfunnet og befeste sin posisjon som en viktig statsmakt. Domstolen bruker selv teatraler termer som "rolle" og "aktør". Straffedomstolens objekt er ifølge domstolen å løse konflikter på en slik måte at samfunnet, så vel som rettsaktørene, skal føle seg trygge på at rettssikkerheten ivaretas, samtidig som samfunnets krav til reaksjoner blir ivarettatt. Hjelperen er en fri og uavhengig domstol. Motstand kan ifølge domstolen oppstå ved manglende tillit til domstolene, og ved at domstolens avgjørelse ikke blir respektert (underforstått: "Man skal ikke sette spørsmålsteget ved en avsagt dom..."). Avsenderen er rettsstaten som betror domstolen rollen som konfliktløser. Mottakeren er rettsaktørene, men også befolkningen forøvrig, som alle (stadig i følge portalen) skal føle at straffen er rettferdig. Kort sagt: en både praktisk og mytisk (her forstått som en narrativ) selvframstilling, med statens merke på.

Flere aktantanalyser kunne vært gjort, men jeg anser her kjernepunktet som tilstrekkelig belyst: nemlig at det kan konstateres en påfallende strukturell likhet mellom to tilsynelatende uforenlige genrer, rettsprosess og de mytiske strukturene, strukturalistisk forstått som en fortelling, narrativ form – slik vi finner dem framfor alt i folkeeventyr.

Foreløpig oppsummert aktantstilistisk: Forsker-subjektet, Johan Dragvoll, har her villet forsøke å overbevise leserne om at aktantmodellen, gitt av A. J. Greimas, kan ha relevans og nytte i en rettsanalyse, ikke minst for forståelsen av retten som dramatisk og episk genre, nærmere bestemt som en form for formellitteratur. Til hjelp i dette prosjektet har jeg benytta meg av bl.a. eksempler, sitater, metaforer, troper og figurer i og uten overført betydning, samt andre retoriske midler. Noen er sikkert ikke mottakelige for dette og vil motsette seg prosjektet. I forskningens eventyr vinner man høyst det halve akademiske rike. Til ytterligere frustrasjon for mine motstandere vil jeg nå gå et par skritt videre i dette forskningseventyret om rettsvesenets mytiske vesen.⁴¹⁸

---

418 Alt i *Strukturell semantikk* begynte Greimas å spørre etter de grunnleggende strukturene som lå til grunn for grunnstrukturene i aktantmodellen. Han skisserte den i den såkalte "sommerfuglen"; modellen

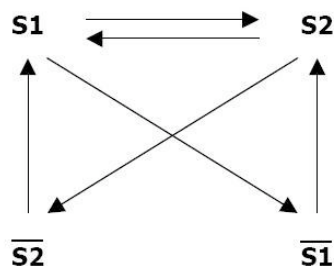
§ 5.3 Eventyrets rettslighet og rettens eventyrlighet i lys av Propp

I sin eventyrmorfologi ga språkforskeren Vladimir Propp eventyret 31 funksjoner, dvs. faste elementer i handlingsforløpet.⁴¹⁹ Blant de enogtredve funksjonene er (i kronologisk tur og orden): Forbud (2), Overtredelse av forbud (3), Etterforskning (4), Bedrag (6), Medvirkning (7), Forræderi (8), Forfølgelse (21), Straff (30). Merk: Propp turnerer et utprega strafferettslig vokabular for å beskrive eventyrets grunnleggende bestanddeler. Ifølge Propps funksjoner forløper eventyret nærmest som en tradisjonell straffeprosess, fra lovbrudd og uorden til gjenopprettelse av lov og orden, der skurken til slutt får sin straff. Også andre funksjoner kan overføres på rettslige forhold. Eksempelvis: Prøven (13): som det "å prøve en sak for retten", eller blodprøve, IQ-test og andre straffeprosessuelle prøver; Kamp (16): verbalt mellom de stridende parter, men også kroppslig i Torgersen-saken mellom tiltalte og juryens formann!; Tegn (17): indisier og spor i saken; Seier (18): den seirende part, i Torgersen-saken: den kongelige påtalemakt. Funksjonenes antall kan ifølge Propp variere

---

over det han kalte "betydningens grunnstruktur". I "Grundtræk af en narrativ grammatik" (Poetik, II, 3, 1969, s. 3-24, København, oversatt av Per Åge Brandt), skriver han:

"Denne elementære struktur, som allerede er analysert og beskrevet andetsteds (i Strukturel Semantik), betragtes som den logiske udvikling av en binær sem-kategori, af typen hvid vs sort, hvis termer indbyrdes står i en relation af modstilling, således at de begge samtidig kan udskille en ny term, som vil være modsat den første, og således at disse modsatte termer endelig kan indgå i en forudsætningsrelation med den anden modstillede term:

Den næste antagelse er da, at denne elementære betydningsstruktur kan tjene som semiotisk model og er egnet til at beskrive de primære meningsartikulationer indenfor et semantisk mikro-univers." (sit. s. 3)

Jeg har ikke funnet tid og rom for å gå videre med dette her, men i en videre semiotisk analyse av rettens mytiske strukturer, mener jeg dette kanskje må stå i sentrum for undersøkelsen.

419 V. Propp, *Morphology of the Folktale*, 1968, s. 25-65.

innenfor 31, men rekkefølgen er alltid den samme. Eksempel: Overtredelse av et forbud (funksjon 3) forutsetter et forbud (funksjon 2). Denne logikken er akkurat den samme som vi finner på det strafferettslige området, og har vært det siden romerretten: *"nullum crimen sine lege"* (altså: "ingen forbrytelse uten lov"). Logikken er upåklagelig, men etikken? Selv om en handling godtas i eventyrlig eller i juridisk forstand, så behøver den ikke nødvendigvis å være etisk forsvarlig. Drap er greit i eventyret så lenge det er begått i det godes tjeneste i kampen mot det onde, og som Voltaire har sagt det om straffeloven: "Regelen er at enhver morder blir straffet med mindre han har drept i stort antall og under trompetfanfarer."⁴²⁰ Det begås mange blodige forbrytelser i den mytiske som i den virkelige verden, men som verken eventyret eller retten definerer som forbrytelser. Ifølge Propp er misgjerningen den viktigste funksjonen i eventyret, den er nødvendig for å drive handlingen fram, og nettopp misgjerningen er det også straffeprosessen er avhengig av for i det hele tatt å kunne eksistere. Et grunntema i begge genrer er å opprette rettferdighet. I kort: Det utpeker seg her en gjensidig forbindelse mellom rettens former og eventyrets: Eventyret framstår som en straffeprosess, og/eller omvendt: straffeprosessen har en eventyrlig morfologi. Hva som likner hva, tilhører vel mystikken.

Mot å sammenlikne retten med folkeeventyret, vil antagonisten kanskje innvende: Men eventyr har jo et sannsynlighetssprengende innhold! Hvem har sagt at ikke Torgersen-saken har det? Ikke forfatteren André Bjerke, i essayet "Mordet i Skippergaten" fra *Djevelens omgangsfelle og andre essays* (1974). Det er tydeligvis ikke bare jeg som har benyttet friluftsvandring "når verden går meg imot, og det unnlater den sjelden å gjøre..." For at tidstabellen i påtalemaktas mordbrannteori skal gå opp med drapstidspunktet (kl. 23.00-23.30) samt vitneutsagn, må aktors morder på ingen måte forhaste seg i sitt ildspåsettingsprosjekt for å utslette spor etter misgjerningene:

---

420 Voltaire, i *Questions sur l'Encyclopédie* (1771), lokalisert på Wikiquote: <http://no.wikiquote.org/wiki/Voltaire>.

T. har litterære interesser og har utvilsomt lagt seg på sinne Asbjørnsens vakre ord om å anvende friluftsvandring som demper for sin smule bekymring og uro. [...] Det gjør godt å trekke litt luft etter en anstrengende kveld. Kort sagt: i stil med eventyrdikteren tar T. fatt på en spasertur. Han slentrer gjennom det stemningsfulle gamle Christiania-strøk: opp Rådhusgaten, bort Kirkegaten [...] Så krysser han Karl Johan, flanerer videre, rusler gjennom Torvgaten [...] Mange butikkvinduer må han ha kikket i underveis, for han når ikke frem til Youngstorvet før nærmere kl. 23.50, etter hva et vidne kan oppgi.⁴²¹

Her dreier det seg ifølge påtalemakta altså om å skaffe fyrstikker for å ordne opp etter et seksualmord. Som André Bjerke oppsummerer intrigen i aktoratets drapshypotese i Torgersen-saken, så ble grensene for hva som kan tas for sannsynlig "overskredet med syvmilsstøvler".⁴²² Med andre ord: Alt kan skje i retten som i eventyret, også det usannsynlige.

§ 5.4 Rettens episke grunnlover i lys av Olrik

"En i dag lite påaktet folklorist – dansken Axel Olrik – publiserte i 1908 sine *Episke Grundlove* med 3-tallsloven som den mest kjente", skriver Georg Johannesen i *Moralske tekster*,⁴²³ og gir følgende kommentar til loven et annet sted: "Det pinlige med tretallsloven er at den forekommer utrolig ofte i de minst eventyrlige sammenhenger."⁴²⁴ For eksempel på det rettslige området, i Grunnlovens maktfordelingsprinsipp etter Montesquieu, med en tredeling av statsmaktene og den dømmende makt som den tredje; i domstolens tre rettsinstanser, med en lavere, midlere og høyeste rett, ofte nedsatt med tre dommere. Tallet tre går igjen i retten, så også i akademia: tregangersregelen. "Tretallsloven er eventyrlig" (Georg Johannesen). Her er Olriks fire episke grunnlover i "Episke love i folkedigtningen" håndhevet på retten:⁴²⁵

---

421 André Bjerke, "Mordet i Skippergaten", i *Djevelens omgangsfelle og andre essays*, 1974, s. 80-81.

422 Ibid., s. 88.

423 Georg Johannesen, *Moralske tekster*, Oslo: Cappelen, 1994, s. 230.

424 Georg Johannesen, *Rhetorica Norvegica*, 1987, s. 289.

425 Axel Olrik, "Episke love i folkedigtningen", 1908, s. 69-89.

1. *Innlednings- og avslutningsloven*. I likhet med eventyret begynner rettssaken rolig og slutter rolig, ikke plutselig. Rettssaker er berammet og har rammeformler. Som eventyrets ”det var en gang...” og ”snipp, snapp, snute”, har også retten sine innlednings- og avslutningsformler, i retten som ”Retten er satt” (før den setter seg) og ”Retten er hevet” (før den reiser seg og går).

2. *Totallsloven*: ”Sagnet vil nødvendigvis have mer end to handlende personer på sin scene.”⁴²⁶ Totallsloven er en lov om en scenisk framstilling. Totallsloven gjelder også i retten som et krav om at tiltalte er stille mens advokatene eksaminerer eller krysseksaminerer ett og ett vitne etter tur. Publikum har ikke lov til å heie. Totallsloven er også en motsetningslov: ”Når sagnet lader to personer optræde på én gang, fremhæves de som modsætninger i karakter, og bringes ofte også i handlingsmodsatning til hinanden”⁴²⁷ Så også i retten, der anklager står mot anklagede, helten vs. skurken, det gode vs. det onde, ord mot ord, påstand mot påstand. Rettsprosessen er kontradiktorisk ordnet som en motsetningslov: to parter stilles opp mot hverandre med innlegg fra hver side. Argumentasjonen i retten er ikke *pro et contra*, men *pro aut contra* (ikke for og imot, men for eller imot). En rettssak har alltid to sider, men heller ikke flere. Rettens avgjørelse blir en absolutt dikotomi, et valg mellom to alternativer: enten/eller, ”Han gjorde det!”/”Han gjorde det ikke!”, ja/nei, skyldig/uskyldig, godta/tilsidesette, handling/ikke-handling. Retten, som eventyret, skjematiserer og forenkler, kontrasterer og kategoriserer, både personer og konflikter. Rettsprosessen og folkeeventyret synes å ha et beslektet etisk grunnlag: De hviler begge på en polaritetslogikk, en ”sort/hvitt”-tenkning, der to motstridende oppfatninger og verdier settes opp mot hverandre, uten større nyanser. Totallsloven er også en tvillinglov: To aktører kan opptre nærmest som én, som f.eks. Per og Pål eller politi- og påtalemyndighet. Eller som et defensorat: tiltalte og hans forsvarer. Som Georg Johannesen har sagt det etter Samuel Johnson: ”En sakfører skal gjøre alt for sin klient som denne rimeligvis ville gjøre for seg selv hvis han kunne

---

426 Ibid., s. 70.

427 Ibid., s. 77.

det.”⁴²⁸ Advokaten er klientens øyne, ører og tunge. ”I kraft av modsætningsloven stilles der overfor sagnets hovedperson en eller flere bipersoner med ganske modsat karakter [...]”, skriver Olrik.⁴²⁹ I retten som i eventyret settes aktørene opp mot hverandre. Dette er noen av Torgersen-sakens motsetninger: mellom anklager og forsvarer; mellom tiltalte og anklager; mellom sakkyndige og mot-sakkyndige; mellom vitner og mot-vitner; mellom rettsvesenet og den tiltalte.

Fins det så noe alternativ til den tradisjonelle rettergangsmåten, der konfliktens parter spilles ut mot hverandre i en agonistisk kappekamp basert på en for-eller-imot-tenkning? Et alternativ kunne kanskje være et konfliktmeglings-system, den forsonende samtalen, som middel til å fremme det som er rettens målsetning, nemlig å løse konflikter og stilne striden med fredelige midler?⁴³⁰

PS: Da jeg som ung jusstudent kom i befatning med den juridiske tenkemåten, oppdaget jeg snart at i det akademisk-juridiske mikrouniverset sorteres mennesker i to kategorier: jurister og ikke-jurister. Som desertør fra jusstudiet og ikke-jurist er jeg fullstendig klar over at mine herværende betraktninger om straffeprosessens episke lover og rettspolitiske vurdering ikke vedkommer den juridiske litteraturen og står uten rettskraft for ikke-ikke-jurister.

3. *Tretallsloven* (forts.): ”Sagnet har en forkærlighed for tallet tre: tre personer, tre ting, tre efter hinanden følgende optrin [...]”⁴³¹ Det samme gjelder rettsvesenet. Torgersens 3 – tre – fagdommere, med lagmannen i spissen, ledet et strafferettsdrama med en tydelig tredelt dramaturgi; først innledningsforedragene, deretter bevisførselen og til slutt partenes avslutningsprosedyrer. Dette er standard prosedyre i henholdt rettspraksis og straffeprosessreglene,

---

428 Johannesen, op. cit., s. 214.

429 Olrik, op. cit., s. 77.

430 Se David Chelsom Vogt, *Det kalkulerende individ: Straffesystemets filosofiske forutsetning*, Masteroppgave i filosofi, Universitetet i Bergen, 2006.

431 Olrik, op. cit., s. 81.

og bekreftes av rettsboken i Torgersen-saken.⁴³² Det vil si en tradisjonelt oppbygd fortelling i tre deler, med begynnelse, midte og slutt (Jf. Aristoteles som elsket å dele opp ting, eventyrlig nok særlig i tre).⁴³³

4. *Gjentagelsesloven*. Den samme historien går ofte igjen i eventyret som i retten, noe som bl.a. kan henge sammen med at begge genrene er muntlige overleveringer og baserer seg på hukommelse; i retten varsler statsadvokatens innledningsforedrag hvilke beviser som vil bli ført for påstanden, og sluttprosedyren viser tilbake til bevisførselen.⁴³⁴ Gjentagelsesloven er også en tretallslov, som i rettsvesenet med sine tre hovedinstanser: Torgersen taper i forhørsretten, Torgersen taper i lagmannsretten og Torgersen taper i Norges Høyesterett, men ikke uten variasjon i domstekstene. Et eventyrlig vendepunkt i Torgersen-saken kom i 1973 med skuespillet *Tilfellet Torgersen*, som i realiteten var en teatral frifinnelse av Fredrik Fasting Torgersen. Men retten i litteraturen er foreløpig ingen rettskilde i rettens litteraturhistorie.

Altså: Jeg påstår ikke at det som skjer i retten eller skjedde i Torgersen-saken er et folkeeventyr; jeg påpeker bare at retten har flere eventyrlige trekk. Reglene er enkle; men det er også nettopp eventyrets og rettens regler.

§ 5.5 Eventyrlig avslutning

Rettsvesenets former synes vesentlig å følge noen grunnleggende teatrale og episke normer, som lar seg analysere innenfor aktantmodellens rammer og verdisystem. Misgjerningen i Torgersen-saken, drapet i Skippergata 1957, setter rettskvernen i gang og maler mennesker til et persongalleri av roller; til tiltalt, til aktor og forsvarer, dommere, sakkyndige eller vitner; til helter og skurker, hjelpere og motstandere i et rettsdrama med et mytisk skjema, fra innledningsloven til seier og straff.

---

432 *Rettsboken*, s. 3 og 35.

433 Se Aristoteles, "Om diktetekunsten", i *Europeisk litteraturteori fra antikken til 1900* (red. Eiliv Eide, Atle Kittang og Asbjørn Aarseth), Oslo: Universitetsforlaget, 1987.

434 *Rettsboken*, s. 3 og 35.

Også i retten ender det eventyrlig godt? I all fall for den seirende part, ifølge Fredrik Fasting Torgersen i diktet "Lykkelig" (fra diktsamlingen *Kunnskaper i karate*, 1997) – og med det er dette forskningseventyret om rettens eventyrlighet ute:

Da lagretten
kjente tiltalte skyldig
i overlagt drap,
falt statsadvokaten
sammen i hikstegråt
og utbrøt:
Dette er den
lykkeligste dagen i mitt liv.

6

AKTSTYKKER FRA TEATERGATA

Om Gjenopptakelseskommissjonens avgjørelse

*i Torgersen-saken 2006*⁴³⁵

§ 6.1 Ingress

Som en foregripende – og dermed avdramatiserende – innledning til denne lett omskrevne versjonen av et konferansebidrag på den internasjonale konferansen "Litteratur og lov og rett: Justismord og internasjonal rettsorden"⁴³⁶, ved Juridisk fakultet, Universitetet i Bergen, den 26. oktober 2007, har jeg tillatt meg å sitere fra Karen-Margrethe Simonsen og Hanne Roers konferanserapport i *Rhetorica Scandinavica* 48/2008:⁴³⁷

På konferencen i Bergen lagde juraprofessor Ståle Eskeland ud med en gjennomgang af sagen mod Fredrik Fasting Torgersen [...] Det samme gjorde Johan Dragvoll i en analyse af den mere end 500 sider lange rapport, som Kommisjonen for genoptagelse af sager skrev for at give afslag på Torgersens anmodning om genoptagelse af sin sag. Dragvoll fortolkede rapporten og påviste, at både høyesteret og kommisjonen selv (der bakker høyesteret op) skriver Torgersens historie som et dårligt melodrama. Det er et melodrama fordi det er overopfyldt med emotionel ladning, og det er dårligt fordi narrationen er udsat for en omfattende kompleksitetsreduktion, der egentlig er ikke-litterær.

---

435 Gjenopptakelseskommissjonens avgjørelse av 8. desember 2006 (sak nr. 2004-0071), lokalisert på Kommisjonens hjemmeside under <http://www.gjenopptakelse.no>:

<http://www.gjenopptakelse.no/index.php?id=56>. Avgjørelsen forkortes K.

436 Konferansen gikk fra 25.-28. oktober 2008 og ble arrangert av "Bergenskolen for litteratur lov og rett" for "Nordisk nettverk for rett og litteratur".

437 Simonsen og Roer, "Litteratur og lov og rett", i *Rhetorica Scandinavica* 48/2008, s. 71-72.

§ 6.2 Forspill

Det jeg skal legge fram her, er en litterær analyse av Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse i Torgersen-saken. Fredrik Fasting Torgersen har etter livstidsdommen, og uten å nå fram, fremmet fire begjæringer om gjenopptakelse av saken for domstolene, i 1958, 1973, 1997 og sist i 2004 for Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker. Når jeg har innlatt meg på dette, vil jeg oppgi et par motiver; for det første en påtrengende følelse av utilfredshet over Kommisjonens avgjørelse om å nekte Fredrik Fasting Torgersen gjenopptakelse selv om saksforholdet spriker og følgelig skriker etter en fornyet rettsbehandling; for det andre avgjørelsens litterære og retoriske karakter. Jeg vil ikke påstå at det er god litteratur eller holdbar retorikk, for det er det som regel ikke, men litterariteten og retorisiteten er påfallende i denne 500 siders avgjørelsen i A4-format. Men jeg kommer her til å begrense meg til å gi en kort beskrivelse og fire grove karakteristikk. Dermed har jeg allerede sagt hva jeg vil komme til å si; det gjenstår da (bare) å si det, for til slutt å si hva jeg har sagt.

Til forspillet før avgjørelsen hører en muntlig høring omkring de tre såkalte bevisene i Torgersen-saken: "tannbittbeviset", "barnålbeviset" og "avføringsbeviset", som handlet og handler om hvorvidt det er samsvar mellom Torgersens tenner og bittmerkene på den drepte jentas bryst, mellom barnåler funnet på Torgersens klær og på åstedet, og mellom avføring funnet på Torgersen og på offeret og åstedet. Kommisjonens leder Janne Kristiansen fant det til Norges Telegrambyrå adekvat å sammenligne denne høringen med en doktordisputas.⁴³⁸ Cand. jur. og tidligere forsvarsadvokat Janne Kristiansen fikk dermed opptre i disputas som selvkreert og fiktiv leder av en bedømmelseskomité, uten forskriftsmessig doktorgrad eller tilsvarende faglig kompetanse.

Kommisjonens misjon i Torgersen-saken var å avgjøre spørsmålet om gjenopptakelse. Før avgjørelsen begynner, starter Kommisjonen med å presentere

---

⁴³⁸ NTB, 25.3.2006.

partene: "Fredrik Ludvig Fasting Torgersen, født 1. oktober 1934 mot Den offentlige påtalemyndighet". Dette er ikke Davids kamp mot Goliat, der David som kjent vant. I tilfellet Torgersen er det heller omvendt: Avgjørelsen forteller den tradisjonelle historien om "den lille mann" som beseires av en overmakt rustet til tennene med retoriske skjold og våpen. Det hører også med til forspillet at Fredrik Fasting Torgersen hadde statistikken mot seg: Fra Gjenopptakelseskommissjonen begynte sitt virke i 2004 og fram til 2006 har 90% av sakene blitt avvist. Det er ikke toppen, men bunnen av et isfjell. "Kommissjonen for gjenopptakelse av straffesaker", som den heter, er statistisk sett mot gjenopptakelse av straffesaker. Kommissjonen for – eller snarere imot – gjenopptakelse av straffesaker forkortes derfor herfra til Kommissjonen.

Kommissjonen er i følge sin egen hjemmeside sammensatt av personer med til sammen: "bred erfaring fra domstolene, påtalemyndigheten, forsvareryrket og fra samfunnslivet for øvrig".⁴³⁹ Det vil i Torgersen-saken si: en gruppe på fem personer fra to og et halvt fagområde; tre jurister, en psykolog og en psykiater. Er dette utvalget representativt for "samfunnslivet for øvrig"? Hvor er mannen i gata? Hvor er gutta på gølvvet? Hvor er den norske bondemann og budeie? Kort svart i et retorisk spørsmål: Hvor er bredden i Kommissjonen? I det stramme utvalget av ressurspersoner er det heller ikke funnet plass til en eneste humanviter, ingen retorikere eller litteraturkyndige, heller ingen semiotikere, det vil si folk som har greie på tale, tekst og tegn. Det merkes. De fem velutdannede kommissjonsmedlemmene er ikke fem fagfolk med dannelse i retorikkens fem fag. For eksempel mangler Kommissjonen grunnleggende tegnforståelse, til tross for at dette utgjør det retoriske grunnlaget for resonnering og bevisbedømmelse. Jeg tillater meg altså en aldri så liten kritikk av Kommissjonens bevisbedømmelse, hovedsakelig for å si at den ikke har noen dømmekraft. Norges første retorikkprofessor Georg Johannesen avgir her mitt retoriske hovedpoeng:

---

439 Kommissjonens hjemmeside: <http://www.gjenopptakelse.no/index.php?id=13>.

RETORISKE ANALYSER AV TEKST, TALE OG TEGN ER NØDVENDIGE
FORUT FOR ENHVER SAKSFORSTÅELSE.⁴⁴⁰

Konkret problematisert på Torgersen-saken: Kan Kommisjonen bedømme Torgersen-saken uten å ha undersøkt den retorisk, og samtidig gjøre krav på å ha forstått saken? Spørsmålet er retorisk – det vil si: Svaret er nei.

§ 6.3 Fire karakteristikker

Til beskrivelsen av avgjørelsen: Avgjørelsen er delt i ti kapitler, med et innledende oversiktskapittel, åtte hovedkapitler og et sammenfattende avslutningskapittel, merket med arabertall 1 til 10. Hvert hovedkapittel er (med ett unntak) delt i underkapitler etter et desimalsystem med opptil fem desimaler, til sammen 345 underkapitler og underkapitlers underkapitler på til sammen 524 sider, hvorav innholdsfortegnelsen alene fyller åtte store sider. Eksempelvis vil vi i kapittel 8 finne underkapitlet 8.3.8. med tittelen ”Kommisjonens vurderinger”. Dette under-underkapitlet under kapittel 8 er så delt opp i seks nye underkapitler, der det siste under-under-underkapitlet med nummeret 8.3.8.6. har en setning som begynner slik:

Kommisjonen vil igjen understreke at det trolig er det samlede bevisbildet som har vært avgjørende for lagretten [...]⁴⁴¹

Hvorfor tror Kommisjonen dette? Begrunnelse? Og: Hva betyr uttrykket ”det samlede bevisbildet”? Hva innebærer ”bevisbildet”? Hvordan samle alle bevisene i et bilde? Den siterte setningen er leselig, den er metaforisk og effektiv, men lite nøyaktig. Den er framlagt for å bli akseptert som en trosartikkel (”trolig er det...”), og ikke til kritisk bedømmelse. Setningen tåler ikke nærlesning uten å bryte sammen. Første tvil til Kommisjonens tro: Hva som har vært ”avgjørende for lagretten” som dømte Torgersen kan kanskje Kommisjonens psykolog og psykiater forklare, hvis vi er villige til å tro at de kan avlegge en visitt i juryflertallets hjerne. Andre tvil: Det Kommisjonen holder for

---

440 Johannesen, *Retorikkens tre ansikter*, 1992, s. 97.

441 K:217.

trolig, er faktisk lite trolig, ettersom det såkalte "samlede bevisbildet" ikke framkom i retten i 1958, bl.a. fordi saksdokumenter ble nullet av politiet og holdt utenfor saken, og fordi sakkyndig uenighet neppe kom fram under rettssaken. Det er ikke småtterier det her er snakk om. Blant sakens "0-dokumenter" kan blant annet nevnes politiavhør av arbeidskolleger av Torgersens alibivitne Gerd, der det framgår at Gerd hadde truffet Torgersen drapskvelden slik han selv forklarte.⁴⁴² Dette ble av politiet rapportert, men arkivert som uvedkommende stoff i saken. Det passet jo ikke med hypotesen om Torgersen som drapsmann. Som Ståle Eskeland har påpekt det i sin utredning, *Bevisene i Torgersen-saken* (2005): Drapet på Rigmor Johnsen ble ikke etterforska for å finne den skyldige, men for å bevise at det var Fredrik Fasting Torgersen som var drapsmann.⁴⁴³ Når det gjelder de tannbittsakkyndige, så var de faktisk ikke enige om hvilken av Torgersens tenner som skulle ha avsatt det ene bittmerket i den drepte jentas bryst, men denne uenigheten kom ikke juryen for øret. Den sakkyndige hadde visst glemt å nevne det. Men slike upassende opplysninger bryr ikke Kommisjonen seg om når den skaper et "samlet bevisbilde" for lagretten i sitt eget bilde. Tredje tvil: Hva Kommisjonen holder for "trolig", blir neppe troligere av at troen gjentas "igjen", som det heter. Kort sagt: det trolige blir utrolig, og omvendt: det utrolige blir trolig. For det var trolig eller utrolig nok slik at juryen som domfelte Torgersen ikke kjente "det samlede bevisbildet".

Det siterte trosdekretet har en hale slik at hele setningen blir lydende slik: "Kommisjonen vil igjen understreke at det trolig er det samlede bevisbildet som har vært avgjørende for lagretten, og det vises til kap. 5 ovenfor". Ikke husker jeg i kapittel 8 hva og hvor Kommisjonen skrev om dette tre kapitler tidligere. Men hvis vi blar oss tilbake til kapittel 5, kan vi altså vente oss å få en nærmere redegjørelse. Dessverre får vi ikke oppgitt hvilken side det her siktes til, slik at vi blir nødt til å lese kapitlet om igjen. Avgjørelsen har akribi, men som regel

---

442 Eide og Moss, "...aldri mer slippes løs...", 1999, s. 285-302.

443 Eskeland, *Bevisene i Torgersen-saken*, 2005, s. 38. Se også om "tunnelsyn", i "Rettsikkerhet og justismord" av Anders Bratholm og Ståle Eskeland, i *Justismord og rettsikkerhet* (red. Anders Bratholm og Ståle Eskeland), Oslo: Universitetsforlaget, 2008, s. 220-222.

bare i desimalsystemet. Etter fem siders omattlesning finner vi på side 53: "Lagrettens kjennelse var ikke begrunnet, men det må forutsettes at den traff sin avgjørelse på grunnlag av det samlede bevismaterialet som ble fremlagt." Må det det? Utlagt står det her en ren tautologi – det vil si: Lagretten har truffet sin avgjørelse på grunnlag av det samlede bevismaterialet *forutsatt* at den har gjort nettopp det. Altså: et sirkelbevis, et retorisk knep, der Kommisjonen, hokus pokus, tryller fram en forutsetning som allerede har avgjort hva som er faktum ved å forutsette dette faktumet. Også denne setningen har stor effekt ("det må..."), men liten beviskraft ("forutsettes at..."). Forutsetningen er riktignok ikke grepet helt ut av luften, men den kan lett bygge et luftslott. For det forutsettes at det må ha gått troll i lovens ord: at det loven befaler også er realiteten. Kommisjonen kunne altså ikke innrømme at den ikke visste hva som var avgjørende for juryens beslutning. Juryen kan i 1958 ha domfelt på grunnlag av magefølelsen, for alt Kommisjonen kan vite.

Kommisjonens resonnementer er fulle av tilsvarende ordmagi. Hver gang Kommisjonen kommer til problemet med den ubegrunnede domfellelsen, dukker det opp en trylleformel i form av forutsetninger, tro og antagelser, som hjelper Kommisjonen over kneika mot en stadfestelse av 1958-dommen. Slik er Kommisjonens retorikk: Det største hull i saken kan fylles med retoriske småord fra en allerede betrodd og antatt historisk realitet.

Men vi har ennå ikke fått noe skikkelig svar på gåten om hvorfor Kommisjonen tror det den tror på lagrettens vegne. Løsningen på gåten finner vi i kommentaren til et sitat fra Høyesteretts kjæremålsutvalg på side 53, der kjæremålsutvalget sier: "Kjennelsen må antas å være bygget på en samlet vurdering av det som kom frem under hovedforhandlingen" – og her er Kommisjonens kommentar til sitatet og gåtens løsning: "Kommisjonen viser her til kjæremålsutvalgets uttalelse i kjennelsen fra 2001, som Kommisjonen slutter seg til."

Nå skjønner vi det! "Trolig" er det Kommisjonen tror fordi Norges Høyesterett antar det. Med andre ord: Kommisjonen gjetter seg til det samme som Høyesterett, og på samme måte. Kommisjonen forutsetter det samme som Høyesterett forutsetter og som i sin tur er basert på en antagelse. Litterært sett: En må vel kunne driste seg til å si at Kommisjonen skriver, i likhet med Norges Høyesterett, på et mulig diktverk om det som kan ha hendt, men som ikke nødvendigvis har hendt. Dette er i det minste i samsvar med Aristoteles' definisjon av dikningen i *Poetikken*.⁴⁴⁴ Kommisjonen viser ustanselig til Norges Høyesterett og etterlikner deres talemåter, som i en litterær pastisj. Sagt på en annen måte: Høyesteretts tunge taler i munnen til Kommisjonen. Dermed oppstår det en ny gåte, med helt grunnleggende institusjonell betydning: Hvordan kan Kommisjonen insistere på å være et uavhengig forvaltningsorgan, når den gjør seg så avhengig av domstolens tale- og tenkemåter? Et mulig svar på denne gåten ligger også i talemåten: Et uttrykk kan lett tilsløre det saklige innholdet.

Kommisjonen har ikledd Torgersen Houdinis lenker, med et virvar av henvisninger, av kjeder og låser, uten noen klar begynnelse eller slutt. Sagt litt mindre metaforisk: Kommisjonen viser til Høyesterett og Høyesterett viser til lagmannsretten og til seg selv, og lagmannsretten viser tilbake til Høyesterett eller til juryen som i sin tur viser til tiltalen som igjen viser til en påstått virkelighet osv. Mon tro om ikke selveste utbryterkongen Harry Houdini måtte gitt tapt for rettsretorikkens stålsatte lenker?

Dermed har jeg mer enn antyda hva som er min **første hovedkarakteristikk** av Kommisjonens avgjørelse i Torgersen-saken: *Kommisjonens domsskrift er i praksis en retorisk trolldomsbok, full av språklige trylleformler og hokus-pokus-gloser*. Blant trylleoppskriftene i denne trolldomsboka er også kunsten å framstå som objektiv, mens man egentlig er subjektiv. Dette gjøres på følgende måte: Forfatterne bak avgjørelsen har i fellesskap produsert en omfangsrik,

---

444 Aristoteles, "Om diktekunsten", i *Europeisk litteraturteori fra antikken til 1900* (red. Eiliv Eide et al.), 1987, s. 30.

informasjonsrik, knusktørr og drepende kjedelig tekstmasse i stilløs sakprosa. Retorisk poeng etter Georg Johannesen i *Rhetorica Norvegica*: "Stilløs stil er forførende, den lokker folk til å blande sammen ord og ting, tegnet og dens referent."⁴⁴⁵ Avgjørelsens tyngde på 2,5 kilo er et retorisk tegn på grundighet. Ved nærmere ettersyn viser teksten seg å være retorisk interessant, som en skinnobjektiv framstilling preget av forfatterens tro og meninger og andre personlige virkelighetsoppfatninger. Her foregår det en nesten konsekvent språklig røklegning av subjektive faktorer. Avgjørelsens retorikk ligger vesentlig i å framstå som "uretorisk", riktignok uten å være det.

Men man tilgir Kommisjonen mange siders tørr og kjedelig avgjørelsesskrift på grunn av et metaforisk innfall (som igjen er en blåkopi av Høyesteretts talemåte): Loven om gjenopptakelse etter straffeprosessloven § 392, annet ledd, blir omtalt som: "en ytterste sikkerhetsventil". Kort sagt: den automatiserte rettssikkerhet. Denne instrumentelle tale- og tenkemåten oppfører seg overordentlig imponerende på papiret, den har en spesielt betryggende naturvitenskapelig klang, men i den juridiske virkelighet fungerer den omtrent som en science fiction-utopi. For gjenopptakelsesinstituttet dreier seg om en skjønsmessig vurdering fra kommisjonsutvalgets side av hvorvidt domfellelsen er meget tvilsom eller ikke. Å billedliggjøre er ikke det samme som å rettfærdiggjøre bildet.

Andre retoriske trylleord i Torgersen-saken er de tre ordene "barnålbeviset", "avføringsbeviset" og "tannbittbeviset". Når disse ordene er uttalt, synes man allerede å se Torgersen naglet til ugjerningene ved beviser eller sikre tegn. Men alle disse "bevis"-suffiksene er retoriske vendinger, de påstår beviskraft uten å bevise påstanden; de er med Paul de Man: villedende tegn: "Det er språkets karakteristiske privilegium at det kan skjule mening bak et villedende tegn, på samme måte som vi skjuler raseri eller hat bak et smil. Men det er språkets karakteristiske forbannelse [...] at det er tvunget til å handle på denne

---

445 Georg Johannesen, *Rhetorica Norvegica*, 1987, s. 157.

måten.”⁴⁴⁶ Det kan påvises at verken det såkalte ”barnålbeviset”, ”avføringsbeviset” eller ”tannbittbeviset” er beviser i semiotisk forstand, men tvetydige og usikre tegn. Som det framgår av avgjørelsen har de sakkyndige uttalelsene i Torgersen-saken utmerket seg med at de gjensidig dementerer hverandre. Sakkyndige står mot sakkyndige. Om barnålene i ”barnålbeviset” er det uttalt at de kan være alt fra spesielle nåler fra Kaukasus til vanlig norsk gran. Avføringen i ”avføringsbeviset” kan være avføring fra menneske eller dyr. Og om tannavtrykket i ”tannbittbeviset” har de sakkyndige uttalt alt fra at det er nær identisk med Torgersens tenner til at bittmerket utelukker at Torgersen kan være biteren. Kort sagt: Barnål-, avførings- og tannbitt-tegnet er tvetydige tegn som kan tolkes på vidt forskjellige måter, både til fordel og til ulempe for Torgersen. Mitt poeng i denne sammenheng er at alle disse motstridende fortolkningene av tegnene produserer nye tegn, metategn, som har det til felles at de er polysemiske, de er flertydige. Over dette usikre tegnmaterialet er det altså Kommisjonen svinger sin tryllestav og taler om beviser. Karakteristisk nok så er avgjørelsens kapittel 5 om ”Bevisbedømmelse” det eneste hovedkapitlet som ikke er strengt inndelt i underkapitler med tallorden. Kommisjonen tar her til orde for en såkalt ”fri bevisbedømmelse”, og man får inntrykk av at det råder fullstendig lovløshet i den juridiske bevisbedømmelsen.⁴⁴⁷ Hva innebærer en fri bevisbedømmelse for Kommisjonen? Ståle Eskeland har kalt det: ”slumpe-skjønn”.⁴⁴⁸ Roland Barthes utformet i sin retorikkteori en nyttig semiotikk eller tegnteori som grunnlag for resonnering, ikke minst av betydning for rettslig bevisbedømmelse.⁴⁴⁹ Barthes-systemet gir tre slags tegn eller typer av premisser med større eller mindre grad av sikkerhet. 1. *Tekmerion* eller det sikre tegn, ”uomtviselige bevis”, 2. *Eikos*, det sannsynlige, og 3. *Semeion*, det tvetydige tegn. De tre sentrale tegnene i Torgersen-saken er i dag gjennomgripende prega av at de er flertydige og innbyrdes motstridende, og

---

446 Paul de Man, ”Criticism and Crisis, i *Blindness & insight: Essays in the rhetoric of contemporary criticism* (2nd ed.). London: Routledge, 1983, s. 11 (min oversettelse).

447 K:49-55.

448 Ståle Eskeland, ”Språk og realiteter i jussen belyst med noen eksempler fra virkeligheten”, foredrag på den internasjonale konferansen ”Rett og litteratur NÅ: i de nordiske land og USA” (Finse, 12.-15. april 2007).

449 Barthes, *Retorikken*, 1998, s. 58-61.

de kan og bør derfor plasseres i den tredje kategorien, *semeion*, med laveste grad av sikkerhet. Sagt på en annen måte: Det eneste som er noenlunde sikkert i Torgersen-saken er at bevismaterialet er usikkert. For i løpet av Torgersen-sakens halvt århundre lange prosesshistorie har stadig nye ”mot-tegn” kommet til og mot-bevist de gamle bevisene. Ståle Eskeland har gitt et talende uttrykk for bevisverdien til barnål-, avførings- og tannbitt-tegnet – det blir: $0 + 0 + 0$.⁴⁵⁰ Logisk skulle dermed den samlede bevisverdien være nedskrevet til null, unntatt for Kommisjonen, som greier å slutte seg til at saken i dag står like sterkt som i 1958, slik at $0 + 0 + 0$ – hokus pokus filiokus – blir mer enn null. For meg gjenstår dette å bevise.

For å oppsummere: Jeg tror ikke at jeg setter det alt for mye på spissen hvis jeg sier at det er en regelrett retorisk svartebok Kommisjonen her har kokt sammen i et forsøk på å overvinne rasjonaliteten.

Tre karakteristikk gjenstår. Og siden Kommisjonen er en elsker av tallbetegnelser, skal jeg ta dem i nummerorden.

Karakteristikk nr. 2: *Avgjørelsen er mislykket som roman, men vellykket som et stykke melodramatikk.* Avgjørelsen hadde gode forutsetninger for å kunne bli en god roman med sitt tvetydige premissmateriale. De fem forfatterne bak avgjørelsen har i utgangspunktet konstruert en svært kompleks fortelling med mange ulike tegn og stemmer. Avgjørelsen inneholder et stort og broket materiale som bidrar til denne fortellingen: partenes ytringer, vitneutsagn, sakkyndige uttalelser, domstaler osv. For å si det, som Arild Linneberg har sagt det om domstalen som genre, med Mikhail Bakhtins vokabular: Avgjørelsen er en *polyfon* diskurs med høy grad av *heteroglossia*, dvs. den er en flerstemt tekst med mye flertydighet.⁴⁵¹ Avgjørelsens romanhet ligger i dens ulike stemmer og kompleksitet. Men mens en roman bevarer sin kompleksitet og åpner opp for tvil og usikkerhet, så reduserer Kommisjonen det flerstemte og

---

450 Ståle Eskeland, op. cit.

451 Se Linneberg, *Tretten triste essays om krig og litteratur*, 2001, s. 157.

flertydige sakskomplekset til en entydig og enstemmig konklusjon. I klassisk retorikk er dette grepet kjent under *minutio*, som betyr forminskning eller reduksjon. I Kommisjonen gjennomløper sakskomplekset en reduksjonsprosess, der de premissene som ikke underbygger konklusjonen undertrykkes, der flerstemtheten reduseres til enstemmighet og flertydigheten entydiggjøres. Denne voldelige reduksjonen foregår ved at Kommisjonen systematisk siler saksforholdet til alt uønsket stoff er silt vekk, dvs. til enhver opplysning eller fortolkning som kunne tale til Torgersens fordel er ute av saga. Kommisjonens krystallklare og enstemmige avslag står i skarp kontrast til det komplekse og flerstemte saksforholdet som var der i utgangspunktet. Forholdet mellom den ti kapitler lange avgjørelsesteksten og den endelige konklusjonen, mellom det motstridende sakskomplekset og den sikre konklusjonen, har en ulogisk struktur. Kommisjonens sikre konklusjon blir *contradictio in adjecto*, en selvmotsigelse i tillegget.

Fra kunsten å redusere til kunsten å dramatisere: Kommisjonen gjør et stort nummer ut av det de omtaler som ”domfeltes manglende vilje til å bidra til opplaring av saken”,⁴⁵² særlig fordi Torgersen på Kommisjonens anmodning avviser å avgi en hårprøve. Denne hårprøven kunne ifølge Kommisjonen vært avgjørende for sakens oppklaring hvis den ble sammenliknet med hår funnet på offerets kåpe. Dette lyder jo kanskje mistenkelig. Men da må vi se bort ifra Torgersens forklaring om at han allerede har avgitt en slik hårprøve, og at det kan være denne prøven politiet hevder er fra offerets kåpe. For å gjøre en lang historie kort: Etter at Kommisjonen har brukt flere avsnitt på hårprøveproblematikken, viser det seg som troll av eske at vi har vært vitne til et stykke melodramatikk som gjør et stort nummer ut av en ubetydelighet. For så kommer det plutselig fra Kommisjonen: “Fraværet av en analyse i dag er i seg selv heller ikke av nevneverdig betydning for gjenopptakelsesspørsmålet.”⁴⁵³ Hårprøven er plutselig blitt uviktig! Her har Kommisjonen brukt sin og leserens tid på å diskutere en hårprøve som likevel ikke er av ”nevneverdig betydning”.

---

452 K:503.

453 K:397.

Men Kommisjonen unnlater ikke å kaste mistanken over på Torgersen. Kommisjonen presiserer patetisk: "For kommisjonen er det tilstrekkelig å konstatere at domfelte nekter å gi sitt samtykke."⁴⁵⁴ "Tilstrekkelig" til hva? Til å nekte gjenopptakelse? Slik er Kommisjonens retorikk, og ikke retorikkens etikk: Torgersen er for anledningen motvillig, derfor kan han mistenkeliggjøres. Men dette harmonerer i den minste med melodramaets emosjonelle tilstrebelser og stereotype framstilling av en ensidig ond kjeltring.

I kort: Kommisjonen reduserer og dramatiserer saksforholdet. Talekunsten i denne andre karakteristikken kan med en gammel sofistisk vending oppsummeres som kunsten "å gjøre store ting små og små ting store" (=amplificatio).⁴⁵⁵

Karakteristikk nr. 3: *Kommisjonen har det med å skjønne det saklige innholdet.* Det som i den klassiske retorikken heter: *eufemisme*, og som innebærer forskjønning eller sminking av saksforholdet. Eufemisme er gjerne å tale godt om mindre gode ting. Om justismord for eksempel. I kapittel 5 framlegger Kommisjonen et originalbidrag til justismordteorien som ikke er særlig originalt, men som passer godt overens med forestillingen om rettsvesenets fortreffelige og ufeilbarlige vesen. Om justismordet som fenomen uttrykker Kommisjonen med tydelig selvtilfredshet: "Det kan kort og godt være at bevisbildet, slik det ble presentert for retten, ikke etterlot noen forstandig og begrunnet tvil om at den tiltalte var skyldig."⁴⁵⁶ Det er kort, men er det godt? Er det begått noen slike justismord utenfor Kommisjonens kontorlokaler i Teatergata 5? Kommisjonen tenker seg altså helst at justismord skjer som følge av hendelige uhell, og helst ikke som følge av overgrep mot saksforhold og mot mennesker. Kommisjonens leder Janne Kristiansen har tidligere opptrådt som justismordgransker i forbindelse med Liland-saken, der synet var omtrent det samme: Justismordet på Liland var et ulykkestilfelle, et hendelig

---

454 l.c.

455 Eide, *Retorisk leksikon*, 1990, s. 14.

456 K:37.

uhell i rettsapparatet.⁴⁵⁷ Rapporten fra denne granskningen var for Janne Kristiansen sikkert glimrende som søknad til å rykke opp fra stillingen som småbyadvokat til statsansatt leder av en framtidig justismordkommisjon. Ifølge rapporten skulle det visst stå bra til med rettsstaten Norge, og påtalemakta hadde opptrådt i henhold til vanlig norsk praksis. Bortsett fra at en uskyldig ble dømt. Liland ble i 1994 frifunnet etter 14 års innesperring og ti års sikring. Daværende justisminister Grete Faremo kunne til *Dagbladet* (27. oktober 1994) beundrende slå fast: ”Jeg skjønner at dette er en gledens dag for Liland [...] Vi har regler for gjenopptakelser som sikrer at det er mulig å få saker tatt opp til ny vurdering, noe denne saken viser. Dette er en klar styrke for rettssamfunnet”! Alt skulle være i orden. Men det var det ikke. Juristene tror ofte godt om lovene og kanskje litt for godt om egne ferdigheter i bevisbedømmelse? Justismordet på Liland ble ikke avslørt på grunn av reglene, men snarere på tross av dem: Det var et skjult og ulovlig lydbåndopptak av rettssaken som la grunnlaget for det videre arbeidet med justismordets avsløring. Jeg har i all ekte eller falsk beskjedenhet også beskjeftiget meg med Liland-saken, og kom til en motsatt konklusjon av sakens granskingskommisjon: Justismordet på Per Liland var ikke noe hendelig uhell i rettsapparatet, men hovedsakelig en følge av retorisk vold mot saksforholdet.⁴⁵⁸ Eksempelvis lyktes aktoratet her med å sannsynliggjøre en drapshypotese som faktisk var helt usannsynlig, ved å fortie og fordreie et titalls vitneutsagn som kunne fortelle at de hadde sett ofrene i live dagen etter at de skulle ha blitt drept av Liland. Her kom de sakkyndige aktoratet til unnsetning med pent innpakkede sirkelslutninger som uomtvistelige bevis i saken. En retorisk bevisst lesning av drapsteorien i Liland-saken avdekker bl.a. en tragikomisk spøkelsesfortelling der døde menn går igjen. Når det gjelder intrigen i påtalemaktas drapshypotese i Torgersen-saken er usannsynlighetene også her mer enn slående. Fra aktoratets drapsteori husker vi fyrstikkhypotesen: at Torgersen skal ha satt seg i hodet at han vil brenne opp liket etter mordet og voldtektsforsøket, men mangler fyrstikker. Aktoratets løsning:

---

457 NOU 1996: 15.

458 Se Johan Dragvoll, *Litteratur og rett i Liland-saken*, 2001.

Torgersen drar angivelig hjem etter fyr: en distanse tur/retur på over seks – 6 – kilometer! Hvordan forholder så Kommisjonen seg til dette sannsynlighets-sprengende hendelsesforløpet? Jo, den henter dekkstiften fram av sminkesakene og skjuler problemet ved ikke å nevne det. Kommisjonens ellipse blir retorisk *eufemisme*, fortielse som forskjøning av et lite troverdig saksforhold.

Til avgjørelsens pynt hører også de kolorerte figurene, tabeller og grafer, og ikke minst det norske riksvåpenet, en oppreist gulløve med en øks i labbene og gullkrone over hodet, som forsiden prydes med. Riksvåpenet er en seremoniell del av avgjørelsen, noe som ligger forut for og utenfor saken, men som har som funksjon å få Kommisjonen til å framstå i beste lys før noen ting er belyst. Dette ”stempelmerket” er en forestillingseffekt, et ornament fra en mektig statsmakt: her er det det herskende språk som taler: Statsforvaltningspråket. Retorisk bevisstløse lesere har bare å nikke samtykkende til statens skjønnmalende katt.

Men riksløvens gyldne øks er i Kommisjonens hender ikke som Forsetes gyldne øks, den norrøne rettferdighetsguden, slik Snorre beskriver han i *Den yngre Edda*:

Forsete heiter sonen åt Balder og Nanna Nepsdotter. Han eig den salen på himmelen som heiter Glitne. Alle som kjem til han med rettstretter, går forlikte bort. Denne domsstad er den beste hjå æser og menn. Så er det sagt:⁴⁵⁹

Glitne heiter ein sal,
av gullstolpar boren,
med sylv er taket tekt;
der Forsete bur
dei fleste dagar
og stiller alle stridsmål.

---

459 Grimnesmål 15.

Kanskje er denne mytedomstolen for guddommelig og uopnåelig, og derfor så forbilledlig? Med sin avgjørelse mot Torgersens gjenopptakelse har i all fall Kommisjonen oppnådd et motsatt resultat av Forsete, nemlig en tilspissing av konflikten. For etter at avgjørelsen forelå hevdet forsvaret at Kommisjonen var inhabil og krevde fornyet behandling for en settekommissjon. Dessuten ble Kommisjonen anmeldt av Torgersens forsvarer for bevisfusking: for å ha påberopt seg en avis som bevis for at Torgersens tidligere forsvarer (Blom) hadde blitt orientert om et vitne i saken som beviselig ikke var det vitnet avisoppslaget gjaldt. Denne feilen ble av Kommisjonens leder Janne Kristiansen tonet ned til en skjønnhetsfeil:

Advokat Erling Moss, som er en av Torgersens forsvarere, har påpekt enkelte unøyaktigheter i avgjørelsen, nærmest kommafeil. Men dette er i hovedsak åpenbare skrivefeil som ikke rokker ved konklusjonene, sier Kristiansen bestemt.⁴⁶⁰

Denne tredje karakteristikken blir altså i klartekst: Avgjørelsen er skrevet med hjelp av en sminkepong. Retorisk formulert: Ornament erstatter argumentasjon.

Fjerde og siste karakteristikk: *Avgjørelsen er ikke skrevet for scenisk oppførelse, men den måten teksten er komponert på bærer preg av dramatisk framstilling.* Som teksttype er store deler av avgjørelsen konstituert av sitater eller en serie replikker, av innlegg og svar og tilsvær fra sakens aktører, ofte tydelig utskilt med kursivering. I denne utprega dialogiske tekstkomposisjonen framstår kommisjonskvintetten som et slags samstemt kor, som en fortellerstemme, som kommer med kommentarer og vurderinger av de framsatte ytringene. Avgjørelsens struktur nærmer seg det episke drama. For eksempel er Kommisjonens fabel ingen enhetlig framstilling, men framstår som et sett fragmenterte og løst sammenknyttede scener fra sakens akter, med handlingsbrudd og sprang i tid og rom. Avgjørelsen er tematisk, ikke kronologisk ordnet. Fra Kommisjonens sorte heksegryte blir vi servert forrett, hovedrett og dessert om hverandre. Sagt litt mindre metaforisk: Forfatterne i Teatergata 5 har på

---

⁴⁶⁰ I intervju i *Juristkontakt* nr. 7/2007.

drøye 500 sider diktet opp en akronologisk og dramatisert framstilling av selektive begivenheter fra Torgersen-sakens nesten 50 år lange historie fra 1957-2006. Avgjørelsen har med andre ord en kunstferdig ordning av stoffet (*ordo artificialis*). Her er også absurde innslag, hvis man med absurd forstår noe uforståelig, som f.eks. en ubegripelig motsetning mellom det Kommisjonen sier at den skal gjøre og det den faktisk gjør. Denne absurditeten i beste Beckett-stil utspiller seg når Kommisjonen skrur til den ”ytterste sikkerhetsventil” i straffeprosesslovens § 392, annet ledd, som åpner opp for gjenopptakelse når det er ”meget tvilsomt om dommen er riktig”. Kommisjonen uttaler i sin samlede vurdering: ”Vurderingstemaet for kommisjonen i nærværende sak, er om det foreligger særlige forhold som gjør det ”meget tvilsomt” om dommen er riktig.”⁴⁶¹ Kommisjonen uthever vilkåret ”meget tvilsomt”, ettersom det her har skjedd en oppmykning av loven: ”Bestemmelsen ble endret i 1993 ved at ordet ”meget” ble sløffet foran ”tvilsomt”. Endringen gjelder imidlertid kun for avgjørelser som ble rettskraftige etter 1. januar 1980.” Kommisjonen understreker: ”Ved avgjørelsen av domfeltes begjæring om gjenopptakelse av dommen fra 1958 må det altså vurderes om det foreligger særlige forhold som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”⁴⁶² Altså: Meget tvilsomt eller ikke? Ikke kun tvilsomt. Det er spørsmålet. Å svare på dette enkle spørsmålet er ikke enkelt. For: Hvor mye er ”meget”? Men man skulle likevel vente seg en vurdering etter det ”gamle” bevistemaet. Den nye loven har jo ikke tilbakevirkende kraft på saker fra før 1980? Men nei, Kommisjonen gjør tvert imot det den sa at den ikke skulle gjøre, nemlig å vurdere saken også etter den nye bestemmelsen. På nest siste side heter det: ”Det er [...] kommisjonens oppfatning at vilkårene for gjenopptakelse etter straffeprosessloven § 392 annet ledd heller ikke ville ha vært til stede, dersom det skulle foretas en bedømming ut fra dagens regel, som kun krever at det er ”tvilsomt” om dommen er riktig.”⁴⁶³ Hvilket altså ikke var vurderingstemaet! Og dette ifølge Kommisjonens gjentatte presiseringer: ”I denne saken følger det av loven at det må være ”meget tvilsomt” om dommen

---

461 K:522.

462 K:90.

463 K:523.

er riktig, idet dommen er fra før 1980.”⁴⁶⁴

Med andre ord: Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker er imot Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker.

For meg er dette meningsløst, selvmotsigende og absurd. Eller med Derrida: dekonstruksjon i praksis. Å trekke fram den nye ordlyden helt på slutten av avgjørelsen har nok mer retorisk enn juridisk presisjon. Retorisk går Kommisjonen her så langt som til å bestyrke 1958-dommen ved å sammenlikne den med en for tilfellet Torgersen fiktiv bestemmelse, med et lempeligere tvilskriterium, slik at saken skal synes utvilsom. Det vil si: Det som for Kommisjonen ikke er ”tvilsomt” kan i alle fall ikke være ”meget tvilsomt”. Dette resonnementet er i det minste begripelig, bortsett fra at det er tvilsomt om saken er så utvilsom at den ikke engang er tvilsom. Det som her er temmelig sikkert, er at Kommisjonen avslutningsvis forsøker å fjerne den siste skygge av tvil i saken med hjelp av et retorisk *maiora ex minoribus*-grep, dvs. ”mer betydningsfullt ved sammenlikning med noe mindre betydningsfullt.”⁴⁶⁵ Altså: Kommisjonen bestyrker dommens riktighet ved å heve den over den minste tvil, riktignok ved å vurdere dommen opp mot en uriktig bestemmelse. Kommisjonens tvilsomhetsvurdering er (meget) tvilsom.

§ 6.4 Karakteristikkene 1-4 oppsummert

Karakteristikkene 1-4 blir oppsummert: 1.) *Avgjørelsen er skrevet med en tryllestav*, 2.) *Avgjørelsen er skrevet av en sil*, 3.) *Avgjørelsen er skrevet med sminkesaker* og 4.) *Avgjørelsen er i samme gate som Kommisjonen har sin adresse: Teatergata*, med sine påfallende teatraliteter som melodrama, episk drama, og sin absurde egenart. Det gir fire grunnlover i avgjørelsen: 1. Det man ikke vet, kan man anta, 2. Enhver flertydighet kan entydiggjøres, 3. Alt uskjønt kan forskjønnnes og 4. Ingen har ennå fornærma Kommisjonen med dramatikerstipend, selv om Kommisjonens avgjørelse i Torgersen-saken også

---

464 K:54.

465 Eide, op. cit., 1990, s. 30.

er et skuespill om den terror som truer oss alle, det å dømmes av en makt som bare vil dømme etter et saksforhold som den selv har antatt.

Grovt konkludert: Kommisjonens avgjørelse i Torgersen-saken er ikke lett å genrebestemme, for den er en merkelig blanding av sakprosa og kunstprosa, med alt fra nær 0–100 % litteraritet.

§ 6.5 Til slutt et pikant poeng

Avgjørelsens litterære dødssynd er ikke at den likner for mye, men for lite, på litteraturen: at den mangler estetisk varhet for å bevare tvetydighet og i motsetning til litteraturen ender opp med å undertrykke den tvilen som tvetydigheten åpner opp for, en tvil som Fredrik Fasting Torgersen ennå har til gode. Å forgripe seg på sakskomplekset for med makt og vold å redusere det fra tvetydighet til entydighet, fra usikkerhet til sikkerhet, fra tvil til en utvilsom og dermed tvilsom konklusjon, det er på dette grunnlag justismord som regel begynner, og ender med å opprettholdes.

§ 6.6 Etterspill

Kommisjonens avslag på Torgersens gjenopptakelsesbegjæring fikk et spill etter spill som ikke er ferdig utspilt. I fjor fikk Kommisjonen oversendt en 69 sider lang utredning fra Ståle Eskeland, der han konkluderer:

Kommisjonen har tatt feil på alle sentrale punkter når det gjelder sakens fakta, og så å si alltid i Torgersens disfavør. Feilene er grunnleggende og derfor av avgjørende betydning for gjenopptakesspørsmålet. Dersom kommisjonen hadde bygd på riktige, faktiske forutsetninger, ville saken uten tvil blitt gjenopptatt.⁴⁶⁶

De falske forutsetningene som Eskeland her viser til har sin bakgrunn i et brev om de tre tekniske bevisene fra ti anerkjente forskere innenfor medisin og

---

466 Ståle Eskelands utredning av 5. september 2008, lokalisert på verdensveven under [www.torgersensaken.no: http://www.torgersensaken.no/esk050908.htm](http://www.torgersensaken.no/esk050908.htm).

naturvitenskap, og som ble oversendt – og oversett – av Kommisjonen. Tre måneder før avslaget konkluderte disse forskerne med at:

De sakkyndige i 1958 verken hadde eller brukte metoder som kunne gi svar på hvorvidt de tekniske sporene på åstedet/offeret knyttet Torgersen til drapet. Likevel uttalte de sakkyndige i 1958 at tannbittbeviset, barnålbeviset og avføringsbeviset med nær 100 prosent sikkerhet knyttet Torgersen til drapet.

Det er smertefullt å måtte erkjenne at det i vitenskapens navn ble begått elementære og alvorlige feil i Torgersen-saken i 1958. Det er like fullt vår plikt som samfunnsengasjerte fagpersoner å presisere at det er hevet over enhver rasjonell tvil at det var nettopp dette som dessverre skjedde.⁴⁶⁷

Det har med andre ord inntruffet en *peripeti*: en omveltning i vitenskapens syn på det tekniske bevismaterialet fra 1958. Kommisjonen kommenterer brevet fra de ti forskerne slik: ”Brevet fremstår i det alt vesentlige som et engasjert partsinnlegg.”⁴⁶⁸ Men det er snarere Kommisjonens avgjørelse som i det alt vesentlige framstår som et partsinnlegg når den velger å se bort ifra vendingen i vitenskapen og avviser en gjenopptakelse.

Sommeren 2008 signerte 279 forskere innenfor medisin og naturvitenskap et brev til justisminister Knut Storberget, der det bl.a. står:

Kommisjonens arbeid skal være en garanti for rettssikkerhet i straffesaker. Det er derfor skremmende at den slik neglisjerer moderne vitenskapelige metoder uten å gi noen konsistent analyse med troverdig begrunnelse. Gjenopptakelseskommisjonens holdning reiser ubehagelige spørsmål, både om rettssikkerheten og om rettsvesenets kompetanse i bevisvurdering.⁴⁶⁹

De ubehagelige spørsmålene som Kommisjonens avgjørelse i Torgersen-saken reiser gjelder ikke bare dens holdning til naturvitenskapene, men også

---

467 Trond Eskeland, ”Sakkyndige og justismord”, i *Justismord og rettssikkerhet* (red. Anders Bratholm og Ståle Eskeland), 2008, s. 158-159.

468 K:517.

469 Brev til justisministeren av 9. juni 2008, lokalisert på verdensveven under: www.torgersensaken.no.

Kommisjonens manglende humanvitenskapelige kompetanse, bl.a. innen semiotikk, hermeneutikk, estetikk og retorikk. Arild Linneberg skriver etter Adorno: "Det er, i vitenskapens verden som i kunstens: prosessen er kumulativ, det går "framover". *Enhver ny innsikt får automatisk tilbakevirkende kraft.*"⁴⁷⁰ Unntatt for Kommisjonens leder Janne Kristiansen som fastslo på TV2 (8. desember 2006), samme dag som avslaget, at: "Vitenskapen får uttale hva de vil."⁴⁷¹

---

470 Linneberg, *Røff guide til Theodor W. Adornos estetiske teori*, 1999, s. 32.

471 Gjengitt etter Trond Eskeland, op. cit., s. 159.

II. Så...

POSTSKRIPTUM

*Eller: En rettspolitisk ukorrekt vurdering
som hommage til Jens Bjørneboe (1920-1976)
og Georg Johannesen (1931-2005)
sine unorske tale- og tenkemåter*

§ 7.1 Spørsmål og svar

Tror du Torgersen er skyldig eller uskyldig? (Det er det typiske spørsmålet jeg har fått under dette Torgersen-arbeidet). For meg er det ikke det saken gjelder. Torgersen-saken gjelder mord og et avvist justismord. Den gjelder 16 års innesperring på grunnlag av usikre og motstridende indisier – den gjelder fortielse av opplysninger ("0-dokumenter") som taler til Torgersens fordel, hos politi- og påtalemakt. Den gjelder en anklager som setter det patetiske taleregisteret inn mot en tiltalt – et eklatant brudd på rettstalens retoriske spilleregler, men tydeligvis tillatt i en norsk rettssal. Den gjelder sakkyndige som uttaler seg med nær sikkerhet om spor og tegn i saken, men som er og har vist seg å være usikre. Den gjelder en rettspsykiatri som ser seg berettiget til å lese Torgersen som en åpen bok og slik fanden leser Bibelen. Den gjelder en polarisert rettsprosess med en eventyrlig narrativ enkelhet, der argumentasjonen er i sort eller hvitt, for eller imot. Den gjelder juridiske tale- og tenkemåter, retoriske (over)grep mot saksforholdet som bl.a. sirkelslutninger, overdrivelser og underdrivelser, og ikke minst entydiggjøring av flertydighet. Den gjelder jussens kunstige framstillingsformer, dramatiseringer og fortellinger – den gjelder fiksjonalisering av fakta. Den gjelder rettsspråkets episke formler og kategoriseringer som skaper "stående" typer og generaliserer enkelttilfeller, altså: en undertrykking av det singulære i det konkrete tilfelle, kort sagt: en umenneskeliggjøring. Den gjelder Høyesteretts retoriske fordreinger av

saksforhold og mennesker, bak en fasade av sannhet. Den gjelder en justismordkommisjon med vitenskapsvegring, og som er så skjønt enig med domstolene at den i praksis avskaffer seg selv som et selvstendig rettssikkerhetsorgan utenfor domstolsystemet. Den gjelder juridisk saksframstilling og bevisbedømmelse, men med lav eller ingen retorikk- og tegnforståelse. Den gjelder en sak som står for meg som en uklar sak, og som det er ubegripelig å forstå ikke er innrømmet fornyet prøving. Den gjelder også grufulle forbrytelser mot en 16 år gammel jente som aldri får fortalt sin lidelseshistorie. Og den gjelder mye mer. ”Denne saken gjelder ikke lenger bare Fredrik Ludvig Fasting Torgersen, den gjelder ikke engang lenger hans skyld eller uskyld. Den gjelder helt enkelt norsk rettssikkerhet, både utenfor og innenfor murene,” skrev Jens Bjørneboe i *Politi og anarki – Med dumheten på anklagebenken*.⁴⁷²

Problemet som gjenstår kan formuleres slik: Har vi rettssikkerhet i Norge?

Spørsmålet er tvetydig og kan oppfattes både grammatikalsk og retorisk, det er og er ikke et spørsmål; for man kan vel neppe sette spørsmålsteget ved rettssikkerheten i Norge uten samtidig å tvile på den?

§ 7.2 Har vi rettssikkerhet i Norge?

La oss som et siste tankeeksperiment forsøke å se bort fra den retoriske betydningen og behandle spørsmålet som et spørsmål: Har vi rettssikkerhet i Norge? Ut fra en rettslogisk dikotomi vil svaret bli enten ja eller nei. Ja, vi har rettssikkerhet i Norge. Eller: Nei, vi har ikke rettssikkerhet i Norge. Rettslogisk er problemet avklart som to motsatte svaralternativer. Motsetningene kan nyanseres. I nyanseringen kan vi hevde ulike grader av rettssikkerhet i Norge. Vi kan være glade eller triste for at norsk rettssikkerhet er høy eller lav. (Det kan tenkes at det også fins dem som gjerne ser at rettssikkerheten er lav). Det gir mange mulige svar. Noen eksempler: Ja, vi har heldigvis rettssikkerhet i Norge. Eller omvendt: Nei, vi har dessverre forsvinnende lav rettssikkerhet i Norge.

---

⁴⁷² Jens Bjørneboe, ”Fasting Torgersen-saken og norsk rettssikkerhet”, i *Politi og anarki*, 1993, s. 74.

Nyanseringen kunne vært tilført et historisk-dynamisk moment: Før var rettssikkerheten i Norge dårlig, men i dag er alt så mye bedre, med en dobbeltbehandling av skyldspørsmålet, kvinnelige høyesterettsdommere og all ting. Nei, motsatt! I dag er rettssikkerheten ikke så god som den var på "Tinget" i vikingtiden der rettskonflikter ble grundig drøftet av et rådslag med en lovmann og 48 rådmenn som hver hadde to rådgivere. Det vil si: en folkedomstol med 144 meddommere. Også geografien kunne vært trukket inn: Ja, i Norge er rettssikkerheten god, men ikke i utlandet. Praktiske forhold kunne også vært trukket inn: Nei, dessverre øker stadig rettsgebyret og egenandelen ved fri rettshjelp, slik at færre kan hevde sin rett selv om de har rett.

Så viser det seg likevel at spørsmålet neppe unnslipper språkets tvetydigheter. For det mest pålitelige svaret av alle oppløser hele det strafferettslige ja/nei-skjemaet, og blir: Vet ikke, fordi dette svaret ikke forutsetter at ordene i spørsmålet betyr det samme for alle. Hva betyr "Har", "vi", "rett", "sikkerhet", "i" og "Norge"? Spørsmålet inneholder flere spørsmål som kan analyseres. Hvem er "vi" og hvor "i Norge" er de som nyter godt av norsk rettssikkerhet? "Rettssikkerhet?", spør Fredrik Fasting Torgersen i *Episoder fra 16 års fangeliv* (1977), og han svarer: "Fanger vet at rettssikkerhet er noe som ikke gjelder dem. Den er forbeholdt helt andre grupper i samfunnet."⁴⁷³ Om en lite munter episode fra sitt 16-årige fangeliv skriver Torgersen:

Sakens nye dommer bringer også inn økonomiske garantier [...] Avsnittet vedrørende økonomiske garantier synes å være formet som en kjøpelapp hvor den som er bemedlet kan handle med domstolen. Hva rettssikkerhet angår er dette groteskt.⁴⁷⁴

På dette groteske grunnlag skal jeg som tilhenger av å lytte til en som har følt maktorganer på kroppen, gi følgende definisjon: Rettssikkerhet = samfunnsgruppe + økonomi? Etter denne formelen vil rettssikkerheten øke eller minke

---

473 Torgersen, *Episoder fra 16 års fangeliv*, 1977, s. 51.

474 Ibid., s. 62.

proporsjonalt med sosial status og økonomisk stilling – altså med hvem man er og hva man har. For eksempel vil en fattig fange (type: Fredrik Fasting Torgersen) stå omtrent ved rettssikkerhetens norske nullpunkt.

Dette er også domstolenes grunnlag: Retten er sammensatt av personer som har rettssikkerhet, dvs. gode betalingsdyktige samfunnsborgere uten rulleblad. Domstol og pengemakt har gått i kompaniskap. For å kunne bli dommer i Norge må man som hovedregel være ”vederheftig”, dvs. formuende eller i det minste solvent.⁴⁷⁵

Har vi rettssikkerhet i Norge? Rettssikkerhet må oppfylle to vilkår: rett + sikkerhet. Det vil si en rettsorden som sikrer borgerne mot myndighetsovergrep. Hva er ”sikkerhet”? Sikkerhet er godt definert av Voltaire: ”Det eneste vi vet med sikkerhet, er at alt er usikkert.”⁴⁷⁶ Det sikre er usikkert og det usikre er sikkert – men også det usikre er usikkert hvis nå alt er usikkert. Nytt definisjonsforsøk: Rettssikkerhet = rett + usikkerhet. Eksempel: Torgersens dommere har konsekvent konkludert entydig og sikkert mot Torgersen på grunnlag av et motsigende og usikkert bevismateriale. Har han da rettssikkerhet? På nynorsk heter rettssikkerhet rettstryggleik. *Rettstryggleik* er et mer beskjedent ord enn det bokmålske *rettssikkerhet*. Men eg kjenner meg likevel ikkje trygg på retten. Har eg då rettstryggleik?

Men ”rett” henger også sammen med rettsordenen. Før vi kan ta stilling til om vi har rettssikkerhet i Norge, må vi finne ut om det fins noen orden i retten. Hvordan er retten ordnet? Den er i Torgersen-saken bl.a. ordnet slik at elleve rettsindige og formuende dommere dømte en uformuende og tidligere straffedømt til lovens strengeste straff. Og slik: Etter vanlig norsk praksis ble det ikke tatt noe rettsreferat fra rettssaken som kunne dokumentere det som ble sagt. Dessuten slik: Juryen svarte bare ”ja” på skyldspørsmålet etter kort tids rådslagning, uten å begrunne sin avgjørelse. Rettssikkerhetsmessig

---

475 Jf. Domstolloven av 13. aug. 1915 § 53.

476 Voltaire, gjengitt etter Wikiquote: <http://no.wikiquote.org/wiki/Voltaire>.

problem når det blir reist spørsmål om gjenopptakelse: Hvordan kan sakens dommere ta forsvarlig stilling til dommen når de ikke kjenner grunnlaget for den? Den rettslige løsningen som gjentar seg i Torgersen-saken er: tro, antagelser og forutsetninger om saken og dommen. Kort sagt: gjetting. Er rettens gjettinger forenlig med rettssikkerhet?

Rettsordenen henger dobbelt sammen med loven, som i "lov og rett" og "lov og orden". Hvem er lovene for, og hvem lager lovene? For folket – av folket? Nei, svarer Torgersen i diktet "For de rike – av de rike"; diktets Justitia som blar i lovboken finner her "bare skjold og sverd for de rike", altså rettssikkerhet for pengemakten for å trygge deres verdier. Nå fins det lover i Norges lover som skal virke forebyggende mot myndighetsovergrep ved trusler om straff, og sånn sett skulle bidra til rettssikkerhet. Men gjør disse lovene annet enn å ta seg pent ut på papiret? Vi kunne spørre Torgersen, som stiller seg spørrende, i et dikt fra *Kjør varsomt* (1975):

Norges lover

Forbrytelser i den offentlige tjeneste

Det står så skrevet
i paragraf 110 -
at det kan bli fengsel på livstid -

så kommer:

- § 111 inntil 5 år
- § 112 frem til 6 måneder
- § 113 frem til 5 år
- § 114 frem til 8 år
- § 115 frem til 2 år
- § 116 frem til 2 år
- § 117 livstid -

deretter følger
år på år

dette er geitebukkens lover

disse lov-paragrafer

skulle beskytte deg og meg

mot forsømmelse og maktmisbruk -

med lov skal landet bygges

svikter disse byggeklosser?

En ting man skal vite om Norge er at Justismord er straffbart, men ikke straffes. Moderne norsk rettshistorie viser at de justismord som offisielt blir erkjent av justisen, konsekvent blir bestemt til å være hendelige uhell, *hamartia*, en slags skjebnesvanger feil som blir begått, men som man ikke vet om. Dermed legger justisen følgende to ansvarsløse forutsetninger til grunn for en anklage: En anklager som taler i Norske rettssaler har verken viten om hva han taler om eller kontroll over hva han sier. Eksempel: Etter justismordet på Per Liland gikk Tore Sandberg til masseanmeldelse av representanter fra politi- og påtalemyndighet, for bl.a. å ha avgitt falske forklaringer, produsert beviser, manipulert vitner og sakkyndige. Daværende Riksadvokat (nå høyesterettsdommer) Georg Fredrik Rieber-Mohn, henla umiddelbart anmeldelsen fra Sandberg, uten etterforskning, som "åpenbart grunnløs", bl.a. fordi han hadde "kjennskap til norsk rettsvesen og til de personer som anmeldelsen var rettet mot."⁴⁷⁷ Domstolen hadde heller intet å utsette på anklageren, selv om drapsanklagen hadde vært falsk: det var ingen grunn til å sette spørsmålstegn ved anklagerens "velkjente saklighet og integritet."⁴⁷⁸ I sin *Retorikk* har Aristoteles påpekt at muligheten for å unngå straff stiger hvis man har mange venner.⁴⁷⁹

---

477 NOU 1996: 15, s. 115.

478 Ibid., s. 148.

479 Aristoteles, *Retorikk*, 2006, s. 81.

Siste definisjonsforsøk: Rettssikkerhet er usikkerhet for borgere i et land der myndighetspersoner har lite å frykte.

Hittil har jeg vært dekonstruktiv og revet spørsmålet fra hverandre. Jeg skal nå gå over til å være konstruktiv og forsøke å fremme norsk rettssikkerhet med noen konkrete forslag. For den som river noe ned har kanskje en etisk forpliktelse til å bygge noe nytt og bedre opp igjen? Det første vi må gjøre er, som Shakespeare skrev det, å drepe alle advokatene! Nei, det må vi ikke gjøre. Mitt første forslag går likevel radikalt til verks og slår vinduene ut av hele rettssystemet, det er med andre ord et sitat av Jens Bjørneboe: ”Juristene ut av rettsvesenet! Få inn kloke og alminnelige mennesker i stedet.”⁴⁸⁰ Retten er en arbeidsplass, og jeg er for demokrati på arbeidsplassen. Målsetning: Forhindre overgrep fra overordnet myndighet. Jeg går inn for at domstolenes rengjøringspersonale og rettsbetjenter overtar jobbene til dommerne ut fra Bjørneboes grunntanke: *Innføring av demokrati i det norske rettsvesenet*. For som kjent ble ikke demokrati gjennomført i rettsvesenet til tross for folkejuryprinsippet i 1887, ettersom juristene beholdt kontrollen over folkejuryens avgjørelser. Potensiell rettssikkerhetsmessig fare: Folkejuryen mister uavhengighet og kan komme til å felle den dommen som de tror de juridiske fagdommerne vil akseptere. Når rettsformannen i Torgersen-saken mistenkeliggjørende uttalte til juryen at den anklagede var ”en meget vanskelig person”,⁴⁸¹ er vel kanskje faren for en fellende forhåndsdom mer enn potensiell? Til demokratiseringen av domstolen hører at det rettslige *timokratiet*⁴⁸², dvs. pengemakten, må oppheves, slik at retten ikke bare er besatt av betalingsdyktige personer. Jeg går inn for advokat Tor Erling Staffs forslag om at også tidligere straffede personer bør få sete i domstolene. For hvem kjenner vel forbrytelser bedre enn forbrytere, straff bedre enn tidligere straffede? Jeg går altså inn for at folket utøver den dømmende makt, men jeg foreslår at også jurister kan slippe til i retten som lovsakkyndige. Målsetning:

---

480 Fra intervju med Jens Bjørneboe gjort av NRK i 1976, lokalisert på verdensveven:

<http://www1.nrk.no/nett-tv/klipp/34339>.

481 HK1:1102.

482 Begrepet er fra Aristoteles etikk og ble relansert av Bjørn C. Ekeland på en workshop i Bergen i 2005.

Rettsikkerhet for alle, fra Kong Salomo til Jørgen Hattemaker, for tidligere straffede som ustraffede, innenfor og utenfor murene, for fattig og for rik.

Men før vi kan overlate domstolene til folket må vi finne ut om det norske folk er kompetente til å dømme. Her har jeg lært av Georg Johannesen at folkedomstoler kunne praktiseres i antikkens Hellas fordi det intellektuelle nivået blant folk flest generelt var mye høyere enn i dagens Norge.⁴⁸³ Nei, jeg innrømmer derfor at også forslaget om en demokratisk anlagt folkedomstol neppe vil fremme rettsikkerheten i Norge, og trekker det – om enn beklageligvis – tilbake. Men jeg kan likevel ikke støtte forslaget om en såkalt utvidet meddomsrett, slik dagens justisminister og jurist Knut Storberget (AP) ønsker seg for Norge, som i praksis innebærer en ytterligere juristifisering av rettsvesenet.

Jeg går heller inn for at jussen gjenetableres som det faget det en gang var, nemlig en humanistisk disiplin. Humaniseringen av retten som et rettsikkerhetstiltak, må seinest begynne hos jusstudentene, nærmere bestemt ved Norges tre juridiske fakulteter. Jeg foreslår en obligatorisk humanistisk opplæringsplan i det juridiske embetsstudiet, med bl.a. retorikk, semiotikk, hermeneutikk og litteraturlæsning fra Bibelen og islendingesagaene til Kafka og Torgersen på pensumet,⁴⁸⁴ kort sagt: *humanitas*, en undervisning som er lagt opp slik at det i Norge kan bli utdannet jurister med humanistisk dannelse på eget fagområde, ikke minst med humanvitenskapelig innsikt i tegn og tolking, som er en grunnleggende forutsetning for enhver bevisbedømmelse og profesjonalitet i dømningen. Dette gjøres i USA, og nå også i Norden, Sverige, ved juridisk fakultet ved Göteborgs universitet. Jeg understreker at denne humanistiske reformen vil stikke kjepper i hjulene for universitetsmaskineriets tidsnormerte produksjon av byråkrater og forretningsadvokater. For å bøte på noe av den tapte progresjonen som dette forslaget vil medføre, foreslår jeg at det kan kortes ned på undervisningen i et fag som kjøpsrett og andre juridiske

---

483 Georg Johannesen, "Om domstolen", foredrag på seminaret "Litteratur og rett fra Bibelen til Kafka", ved Seksjon for allmenn litteraturvitenskap, Universitetet i Bergen, 26. september 1997.

484 Forslag til leseliste fins i Johan Dragvoll, "Norsk rettssystem utan danning", *Syn & Segn* 2/2005.

emner av mer økonomisk enn menneskelig viktighet. Denne humanistiske læreplanen gjelder også fengselsskoler, politiskoler og andre undervisningsinstitusjoner som former mennesker til maktorganer som daglig håndterer rettssikkerhet. Som forbilledlig tilleggspensum i forhørsteknikk for politifolk, foreslår jeg særlig et nærstudie av fjortende kapittel i Torbjørn Egners *Folk og røvere i Kardemomme by* (1955). Her, i motsetning til i Torgersen-saken der Torgersen ble arrestert og mistenkt før etterforskningen hadde begynt, så tror i utgangspunktet politimester Bastian på røvernes forklaringer og presumptive uskyld, før det motsatte er bevist og tilstått.

Til dette humanistiske reformforslaget hører noen presiseringer og strakstiltak: Første tiltak er tilgang til sak: Lagretten må begynne å begrunne sine avgjørelser, og retten må dokumentere hele rettssaken, ikke bare straffetalen. Først da kan avgjørelser og saksbehandlingen gis en betryggende etterprøving. Dette forslaget er også hevdet fra juridisk hold. Inntil videre bør alle tvilsomme avgjørelser innrømmes ny behandling. Rettssikkerhet bør henge grunnleggende sammen med tvil og usikkerhet – og ikke tro. Med Jens Bjørneboe:

Man skal bare tro hvert ord som kommer fra oven, da er vel alt rettssikkerhet og trygghet. Men tvilen har alltid vært forutsetningen for å nærme seg sannheten. Jeg mener ikke her det som Riksadvokaten pleier å kalle ”fornuftig tvil”, og som han selv skal bestemme hva er. – Jeg mener tvil overhodet. De troende finner ingen ting, men de er behagelige undersåtter.⁴⁸⁵

Jeg foreslår, som Arild Linneberg, at dommer og avgjørelser, trass sine entydige slutninger, i større grad praktiserer en estetisk varhet for motsetninger i domsslutningene som ”tar vare på flerstemtheten, lar de ulike stemmene som taler til tiltaltes fordel også få tale for seg; både tiltalte sjølv [...] vitnes og de sakkyndiges utsagn.”⁴⁸⁶ Det som gjelder i en domsavgjørelse, er å ta hensyn til alle stemmene. Der hvor stemmene i sakskomplekset er motstridende, uttrykker det en usikkerhet og tvil som bør komme tiltalte til gode.

---

485 Jens Bjørneboe, ”Torgersen-saken, rettssikkerhet og skråsikkerhet”, i *Politi og anarki*, 1993, s. 88.

486 Linneberg, *Tretten triste essays om krig og litteratur*, 2001, s. 164.

Jeg foreslår som Georg Johannesen etter Samuel Johnson at en sakfører både skal a) hengi seg til saken og b) tjene retten.⁴⁸⁷ Staten ved statsadvokatene bør vektlegge det siste, punkt b, dvs. å upartisk framlegge en sak og etterstrebe et rett resultat, ikke å vinne saken.

Jeg slutter meg avslutningsvis til Camilla Juell Eide og Erling Moss' forslag om at "kvaliteten i et rettssystem i stor grad må bedømmes ut fra dets evne til å rette opp begåtte feil."⁴⁸⁸ Denne selvkritiske kvalitetskontrollen består ikke myndighetene i Torgersen-saken, når de opprettholder en dom på et bevismateriale som beviselig er blitt grundig tilbakevist. Kanskje står vi her overfor et rettssosiologisk fenomen som motarbeider rettssikkerheten: at det går prestisje i saken, slik at myndighetene opprettholder et blendverk av en dom for ikke å tape anseelse?

Når det gjelder Torgersens personlige rettssikkerhet vil jeg tillate meg å nevne en strengt fortrolig ordre som i 1999 dukket opp i en eske i kjelleren på politihuset i Oslo, gitt av politimester Johan Gjerde i 1973 i forbindelse med at Torgersen – Dorenfeldts "Norges farligste fange" – ble overført fra "fluktsikre" Ullersmo til Ila landsfengsel. I denne ordren som var stående fram til 1977, tre år etter at Torgersen var sluppet fri, heter det i tilfelle Torgersen skulle rømme: "Vakten skal være bevæpnet med pistol [...] Hvis fangen påtreffes skal han uskadeliggjøres uten å avvente et mulig rettsstridig angrep [fra Torgersens side]."⁴⁸⁹ Torgersen kunne skytes! Nå avdøde jussprofessor Johs. Andenæs karakteriserte ordren som "helt unik i norsk kriminalhistorie" og kommenterte den slik: "Dette er så spesielt at man får nesten tro at det ikke var meningen at ordren skulle forstås bokstavelig."⁴⁹⁰

---

487 Johannesen, *Rhetorica Norvegica*, 1987, s. 214.

488 Eide og Moss, "...aldri mer slippes løs...", 1999, s. 14.

489 Gjengitt etter Robert Gjerde, "Torgersen skulle skytes om nødvendig", *Aftenposten* 21. mai 1999, i kopi i Ekroth, *Torgersensaken*, 2001, bilag 33.

490 I.c.

Med dette vender jeg tilbake til utgangspunktet: Har vi rettssikkerhet i Norge? Jeg avslutter med å svare: Jeg vet ikke om vi har rettssikkerhet i Norge, men jeg er temmelig sikker på at rettssikkerheten i Fredrik Fasting Torgersen-saken er på et lavmål. Sagt helt fritt etter Torgersens anklager, L.J. Dorenfeldt: Hvis Torgersen-saken er representativ for rettslig saksbehandling, vil jeg inntil videre tro at det norske rettsvesenet er noe av det farligste som kan slippes løs på samfunnet.

Sluttreplikk etter Aristoteles (etter Lysias' rettsstale mot Eratosthenes): "Jeg har talt. Dere har lyttet. Dere kjenner saken. Døm så!"⁴⁹¹

§ 7.3 Note, eller: "Fredrik T. foran loven"

(Opplesning på Sandbjerg Gods, Danmark, under konferansen "Ret og litteratur i Norden", november 2005)⁴⁹²

Foran loven står en dørvokter, skrev Kafka.

Når det gjelder lovens vokter i Torgersen-saken, så vil jeg tillate meg en liten fabel:

Det var en gang en mann fra østkanten (vi kaller ham Fredrik T.)

Til lovens vokter kommer Fredrik T.

og ber om å få slippe inn i loven om gjenopptakelse.

Men dommeren sier at han ikke kan få det nå

og forkaster mannens begjæring.

Fredrik T. tenker seg om og spør så

om det betyr at han kan få gjenopptatt saken senere.

"Det er mulig", sier dommeren, "men ikke nå".

Da det skulle være mulig å få saken prøvd på ny,

vil Fredrik T. påkjære dommen.

Da lovens vokter oppdager det, ler han og sier:

"Hvis det frister deg slik, kan du jo forsøke

---

491 Aristoteles, op. cit., s. 270.

492 Johan Dragvoll, lett revidert versjon av publikasjon i *Klassekampen* 10. november 2005, etter respons fra Ebba Haslund.

på tross av min beslutning. Men merk deg:
Domstolen er mektig. Og jeg er bare en lagdommer.
Foran domstol etter domstol står nye voktere,
den ene høyere enn den andre.
Bare synet av en høyesterettsdommer får meg til å skjelve.”
Slike vanskeligheter hadde ikke vår mann ventet seg,
for det fins lover og regler som skal sikre at
det er mulig å få vurdert en sak på ny.
I nær et halvt århundre forsøker Fredrik T. å få gjenopptatt sin sak.
Mens han venter skriver han dikt for å korte ned tiden.
I alle de mange årene tenker Fredrik T. på saken sin nesten uavbrutt.
I de første årene kjemper han hardnakket, senere,
når han blir gammel går han rakrygget i parken og mater fuglene.
Til sist blir Fredrik T. meget syk og svak,
men han har likevel et håp om gjenopptakelse.
Nå har han ikke så lenge igjen å leve.
Men før han dør samler han sine tanker i et spørsmål til dommeren:
”Alle uskyldig dømte vil jo ha gjenopptatt sin sak,
hvordan kan det da ha seg at nesten ingen får det?”
Lovens vokter forstår at mannen går mot slutten og sier:
”Det er nærmest umulig å få omgjort en dom
når du først er blitt dømt.
Nå forkaster jeg også din begjæring.”

APPENDIKS: STRAFFETALEN MOT TORGERSEN

192-58

- ad 98
4424

R. 2103 58

EIDSIVATING LAGMANNSRETT

gjør vitterlig:

År 1958 den 16. juni ble av lagmannsretten for Oslo lag-
sogn i sak nr. 54 for 1958:

Den offentlige påtalemyndighet

(statsadvokat Dorenfeldt)

mot

Fredrik Ludvig Fasting Torgersen (forsvarer: h.r.advokat
Knut Blom)

avsagt

d o m :

Tiltalte Fredrik Ludvig Fasting Torgersen er født 1/10
1934 i Oslo av norske foreldre Trygve Torgersen og hustru
Dagmar. Han er døpt i Oslo, men ikke konfirmert. Han er ugift
og uten forsørgelsesbyrde. Han har gått vanlig folkeskole og
er uten fast stilling og arbeide. Han bor i Tore Hunds vei 24,
Lille Tøyen, Oslo. Han har oppgitt sin inntekt i 1957 til kr.
1200. Han er uformuende. Han har gjort militærtjeneste i 2 må-
neder i Marinen i 1955. Han er straffedømt i alt 4 ganger. Den
første dom som ble avsagt 1/4 1952 gjaldt forbrytelser mot
straffelovens §§ 127, 228, 1. og 2. ledd samt 257. Den ble
gjort betinget med 3 års prøvetid. Videre er han den 4/6 1954
idømt en bot på kr. 200.00 for overtredelse av straffelovens
§ 228. Den 16/12 1954 ble han dømt for forbrytelse mot straf-
felovens § 258, jfr. § 257, jfr. § 49. Dommene av 1/4 1952 og
16/12 1954 er ikke sonet, idet han ved kgl. res. av 15/4 1955

Figur. 944 E Fredrik Ludvig Fasting Torgersen
kom inn i Rottstengslid den 23/11 1958 på 3 året 1 år 154 dgr.

Sikring 339, 1 a-f, 1. 10 år

ble benådet slik at fullbyrdelsen av straffen etter begge dommer skulle utstå i samsvar med reglene i straffelovens §§ 52 - 54. Av den bot han ble idømt den 4/6 1954, gjenstår en rest på kr. 60.00. Endelig ble han ved Eidsivating lagmannsretts dom av 22/2 1956 for forbrytelser mot straffelovens §§ 192, første, annet og tredje ledd, første punktum, jfr. 49 og 257 og 257, jfr. 258, dømt til fengsel i 3 år og 6 måneder samt til sikring etter § 39 nr. 1 a) - f) i 5 år. Han ble løslatt på prøve den 5/10 1957, og av straffen gjensto da en rest på 1 år og 154 dager. Han har videre vedtatt to forelegg, henholdsvis etter straffelovens § 350 og løsgjengerlovens § 16.

Han har sittet arrestert siden 7/12 1957.

Statsadvokatene i Oslo har den 12. mai 1958 satt ham under tiltale ved Eidsivating lagmannsrett til fellelse etter

" I. straffelovens § 192, 1. og 3. ledd, jfr. 2. ledd, alt smh. med 4. ledd,

for ved vold eller ved å fremkalle frykt for noens liv eller helse å ha tvunget noen til utuktig omgjengelse (samleie) eller foretatt handling hvorved tilsiktes påbegynt utførelsen av en ikke fullbyrdet forbrytelse som ovenfor beskrevet, idet tiltalte tidligere er straffet etter samme paragraf,

ved fredag 6. november 1957 mellom ca. kl. 23.00 og 23.30 i oppgangen til Skippergt. 6 B, Oslo, å ha tiltvunget seg eller forsøkt å tiltvinge seg samleie med den 16 år gamle Rigmor Johnsen ved å ta kvelertak på henne, dunke hodet gjentatte ganger mot betonggulvet og det nederste trappetrinn samt rive i stykker hennes underbenklær,

II. straffelovens § 233, 1. og 2. ledd,

for å ha forvoldt en annens død idet drapet er forsvå for å lette eller skjule en annen forbrytelse eller unndra seg straffen for en sådan, og ellers under særdeles skjerpene omstendigheter,

ved til tid og sted som under tiltalens I nevnt, å ha forvoldt den 16 år gamle Rigmor Johnsens død ved å kvele henne

med hendene og dunke hodet gjentatte ganger mot betonggulvet og det nederste trappetrinn idet han forøvde drapet for å lette, skjule eller unndra seg straffen for den under tiltalens post I nevnte forbrytelse,

III. straffelovens § 148, jfr. § 62,

for å ha voldt ildebrann hvorved tap av menneskelig lett kunne forårsakes,

ved natt til lørdag 7. desember 1957 antagelig mellom kl. 00.30 og 00.45 å ha voldt ildebrann i kjelleren til Skippergt. 6 B, Oslo, ved å samle sammen en stabel rusk, papirsekker, bølgepapp, et tørt juletre og gamle trematerialer og tenne på med fyrstikker hvorved tap av menneskelig lett kunne vært forårsaket, hvis ikke brannen var blitt oppdaget i tide.

Da tiltalte er en person med mangelfullt utviklede sjelsevner og da det av den grunn er fare for gjentakelse av straffbare handlinger, vil det foruten straff også bli påstått sikring etter straffelovens § 39, 1 a - f.

Tiltalen er utferdiget etter Riksadvokatens ordre."

Tiltalte har ikke erkjent seg skyldig etter tiltalen.

Under hovedforhandlingen har statsadvokaten med hjemmel i strprl. § 291 foretatt en del rettelser i tiltalebeslutningen. Tiltalte og forsvareren har ikke hatt noe å bemerke til rettelserne.

Rettelsene er følgende:

1. I tiltalens post I blir teksten således: "For å ha foretatt handling hvorved tilsiktedes påbegynt utførelsen av en ikke fullbyrdet forbrytelse, nemlig ved vold eller ved å fremkalle frykt for noens liv eller helbred å ha tvunget noen til utuktig omgjengelse (samleie), idet tiltalte tidligere er straffet etter samme paragraf, ved fredag 6. desember 1957 mellom ca. kl. 23.00 og 23.30 i oppgangen til Skippergaten 6 B, Oslo, å ha forsøkt å tiltvinge seg samleie med den 16 år gamle Rigmor Johnsen ved å ta kveller-tak på henne og/eller dunke hodet kraftig mot kanten av det nederste trappetrinn samt rive i stykker hennes underbenklær."

2. Den faktiske beskrivelse i tiltalens post II skal lyde slik: "ved til tid og sted som under tiltalens I nevnt å ha forvoldt den 16 år gamle Rigmor Johnsens død ved å kvele henne med hendene og/eller dunke hodet kraftig mot kanten av det nederste trappetrinn idet han forsvde drapet for å lette, skjule eller unndra seg straffen for den under tiltalens post I nevnte forbrytelse."
3. I den faktiske beskrivelse i tiltalens post III utgår ordene "antakelig mellom kl. 00.30 og 00.45."

Lagretten er forelagt i alt 7 spørsmål. Det første spørsmål er et hovedspørsmål i samsvar med post I i den rettede tiltalebeslutning. Annet spørsmål er et hovedspørsmål i samsvar med den rettede post II i tiltalen. Til dette var knyttet to tilleggsspørsmål, nemlig om drapet var forevd for å lette, skjule eller unndra seg straffen for den under første spørsmål nevnte forbrytelse samt om drapet var foretatt under forsvrig særdeles skjerpene omstendigheter. Femte spørsmål var et hovedspørsmål i samsvar med den rettede tiltalebeslutnings post III. De to siste spørsmål gjaldt om tiltalte er en person med mangelfullt utviklede sjelsevner og om det på grunn av sådan tilstand er fare for at han på ny vil foreta straffbare handlinger.

Lagretten har besvart samtlige spørsmål bekreftende. Fjerde spørsmål (annet tilleggsspørsmål) er besvart med mer enn halvdel av stemmene.

Retten legger lagrettens kjennelse til grunn for dommen. Tiltalte blir derfor å straffelle for forbrytelse mot straffelovens §§ 192, første og tredje ledd, jfr. annet ledd og 49, 233, første og annet ledd og 148, første ledd.

Ved straffutmålingen har retten lagt til grunn at tiltalte er funnet skyldig i tre av de alvorligste forbrytelser som straffeloven kjenner, nemlig voldtektsforsøk, drap og ildspåset-

telse med fare for tap av menneskeliv. Drapet er foretatt for å lette, skjule eller unndra seg straffen for voldtektsforsøket, og ilspåsettelsen for å utslette sporene av de to andre forbrytelser.

Selve handlingsforløpet i voldtektsforsøket og drapet er det ikke lykkedes å klarlegge i detalj. Men etter det som kom frem under hovedforhandlingen, må retten gå ut fra at Rigmor Johnsen mistet bevisstheten som følge av de voldshandlinger hun ble utsatt for - kvelertaket om hennes hals og det kraftige dunk av hennes hode mot trappetrinnet. Dette dunk førte til at hun fikk et dypt 5,5 cm. langt sår i bakhodet. Tidspunktet for dødens inntreden har ikke kunnet fastslås. Men det er all grunn til å tro at døden er inntrådt ganske kort tid etter at hun ble tilføyet denne kraftige vold. Såvel kvelertaket som det gapende sår i hodet var i og for seg ytterst farlige. Etter hva de sakkyndige, professor Waaler og prosektor Lundevall, har uttalt, er det mest sannsynlig at kvelertaket er den primære dødsårsak.

Retten antar at tiltalte har vært i seksuell opphisselse under hele handlingsforløpet, og at drapet må ansees som et typisk seksualdrap. Det er således på det rene at tiltalte har bitt Rigmor Johnsen i venstre bryst. Etter de sakkyndiges uttalelser må retten gå ut fra at bittet er et lystbitt. Det er uklart om bittet er utført før eller etter at Rigmor var død.

Når handlingsforløpet sees som en helhet, er retten enig med lagretten i at det foreligger særdeles skjerpene omstendigheter ved drapets utførelse, selv bortsett fra at det er foretatt for å lette eller skjule voldtektsforsøket eller unndra seg straffen for dette.

Det foreligger således fire forskjellige grunnlag for å

idømme fengsel på livstid. For det første er han tidligere dømt for forsøk på voldtekt. Dette fant sted den 8. eller 9. august 1955. Betingelsene for anvendelse av fengsel på livstid etter straffelovens § 192, fjerde ledd, jfr. § 61, er således til stede. For det annet er drapet utført for å lette, skjule eller unndra seg straffen for voldtektsforsøket. For det tredje er drapet begått under i seg selv særdeles skjerpene omstendigheter. Jfr. straffelovens § 233, 2. ledd. For det fjerde er ildspåsettelsen en forbrytelse som etter straffelovens § 148, første ledd gir adgang til å anvende fengsel på livstid. Det må da etter rettens mening kunne påvises formildende omstendigheter av betydelig vekt forat tiltalte skal kunne slippe med tidsbestemt fengsel.

Statsadvokaten har hevdet at det ikke foreligger formildende omstendigheter i det hele tatt. Forsvareren har derimot gjort gjeldende at straffelovens § 56 nr. 1 b) må komme til anvendelse da handlingen må antas foretatt under en forbigående sterk nedsettelse av bevisstheten som ikke er en følge av selvforskyldt rus.

Det er på det rene at tiltalte hadde drukket en del eksportøl tidligere på aftenen, men neppe så meget at det i nevneverdig grad har nedsatt bevisstheten. Etter de psykiatriske sakkyndiges uttalelse er det ikke grunn til å tro at hans bevissthet i det hele tatt har vært nedsatt noe særlig på handlingstiden, hverken som følge av den seksuelle spenning han har vært i eller av andre grunner. Den bevissthetsinnsnevring med derav følgende nedsettelse av motforestillinger som måtte ha vært til stede, antas ikke å ha vært større enn vanlig ved affektforbrytelser.

Retten kan derfor ikke finne at straffelovens § 56 nr. 1 b) er anvendelig i dette tilfelle, og den kan heller ikke se at det foreligger andre forhold som gjør det berettiget og forsvarlig å idømme tidsbestemt fengsel for disse grove forbrytelser. Den samlede straff fastsettes derfor i samsvar med reglene i straffelovens § 62 til fengsel på livstid.

Statsadvokaten har videre påstått idømmelse av sikring for et tidsrom av inntil 10 år for det tilfelle at tiltalte etter kortere eller lengere tids soning skulle bli løslatt.

Tiltalte er av de sakkyndige karakterisert som en alkoholtilvennet psykopat. Men hans alkoholmisbruk har ikke vært særlig sterkt. Han er holdningsløs, følelseskold og undertiden eksplosiv. Eksplosiviteten utløses særlig under alkoholpavirkning. Men den kan også komme til utbrudd når han er helt edru. Han intelligens er testet to ganger, i 1955 og nå i forbindelse med den foreliggende sak. Første gang kom man frem til en IQ på 89, siste gang til IQ = 110. Når man tar i betraktning den vanlige variasjonsbredde på ± 10 og forskjeller i undersøkelsesmetodene, må retten gå ut fra at hans intelligens er normal. Den sakkyndige overlege Johannessen har videre uttalt om tiltalte at han er lur, vaktson, mistenksom og upålitelig, og at han ved bevisst fordreining søker å dekke over uheldige og ufordelaktige omstendigheter. Retten er enig i denne karakteristikk. Retten er videre enig i at hans karakterologiske brist er så dyptgående at det er berettiget å betegne ham som en person med mangelfullt utviklede sjelsevner. Den er også enig i at det som følge herav er fare for at han igjen vil kunne begå nye straffbare handlinger. Det er i det hele rettens oppfatning at han i dag må karakteriseres som en ytterst farlig forbryter

og at sikring av ham vil være ubetinget påkrevet når han blir løslatt. Den tar derfor sikringspåstanden til følge. Lengstetiden settes til 10 år, og påtalemyndigheten bør ha adgang til å kunne anvende alle de sikringsmidler som er nevnt i straffelovens § 39 nr. 1.

Saksomkostninger er ikke påstått, og etter tiltaltes økonomiske forhold er det heller ikke grunn til å ilegge ham omkostninger. Jfr. strprl. § 452 siste ledd.

Dommen er enstemmig.

D o m s s l u t n i n g :

Fredrik Ludvig Fasting Torgersen dømmes for forbrytelser mot straffelovens § 192, første og tredje ledd, jfr. annet ledd, jfr. § 49, og fjerde ledd, jfr. § 61, § 233, første og annet ledd og § 148, første ledd, alt sammenholdt med § 62, til fengsel på livstid.

I tilfelle av løslatelse blir han å undergi sikringsforholdsregler i samsvar med straffelovens § 39 nr. 1 a) - f) sålenge det finnes påkrevet, dog ikke utover 10 - ti - år uten rettens samtykke.

Saksomkostninger ilegges ikke.

Dommen ble lest opp. Den blir å forkynne for domfelte.

Retten hevet kl. 15.25.

Kristian Lunde
lagmann

T. B. Njaa

Jens PAGERENG

Bekreftes

S. Schiller

Einar Engelsen
protokollfører

DOMMER OG ANNEN LITTERATUR

- Almindelig borgerlig Straffelov av 22. mai 1902.
- Andenæs, Johs. 1962. *Straffeprosessen i første instans*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Andenæs, Johs. 1994. *Norsk straffeprosess*. Bind 1. Oslo: Universitetsforlaget.
- Andersen, Øivind. 1995. *I retorikkens hage*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aristoteles. 1987. Om diktekunsten. Overs. av Sam. Ledsaak. I *Europeisk litteraturteori fra antikken til 1900* (red. Eiliv Eide, Atle Kittang og Asbjørn Aarseth). Oslo: Universitetsforlaget.
- Aristoteles. 2006. *Retorikk*. Overs. av Tormod Eide. Oslo: Vidarforlaget.
- Asbjørnsen og Moe. 1936. Kvernsagn. I *Samlede eventyr*. Første bind. Oslo: Gyldendal.
- Balkin, Jack M. 1995-1996. Deconstruction. Lokalisert på verdensveven: <http://www.yale.edu/lawweb/jbalkin/articles/deconessay.pdf>.
- Barthes, Roland. 1975. *Mytologier*. Overs. av Einar Eggen, Oslo: Gyldendal.
- Barthes, Roland. 1998. *Retorikken*. Overs. av Knut Stene-Johansen. Oslo: Spartacus.
- Benjamin, Walter. 2000. Enveiskjøring. I *Enveiskjøring. Barndom i Berlin - rundt 1900*. Overs. av Henning Hagerup og Bjørn Aagenæs. Oslo: Aschehoug.
- Bjerke, André. 1958. Psykiateren og det guddommelige. I *Vitenskapen og livet*. Oslo: Aschehoug.
- Bjerke, André. 1974. Mordet i Skippergaten. I *Djevelens omgangsfelle og andre essays*. Oslo: Aschehoug.
- Bjørneboe, Jens. 1972. Forord. I *Særmelding* av Fredrik Fasting Torgersen. Oslo: Gyldendal.
- Bjørneboe, Jens. 1973. *Tilfellet Torgersen*. Oslo: Pax (I kommisjon for Danmark: Borgen forlag).
- Bjørneboe, Jens. 1993. *Politi og anarki: Essays*. Oslo: Pax.
- Boe, Erik. 1993. *Innføring i juss, Bind 1: Juridisk tenkning og rettskildelære*. Oslo: Tano.
- Boyd White, James. 1985. *Heracles' bow: Essays on the rhetoric and poetics of the law*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

- Bratholm, Anders & Ståle Eskeland (red.). 2008. *Justismord og rettssikkerhet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bratholm, Anders. 2009. Torgersen-saken og rettssikkerheten. I *Dagsavisen* 27. januar. Lokalisert på verdensveven:
<http://www.dagsavisen.no/meninger/article394466.ece>.
- Broch, Ole Jacob. 1969. *Det kunstige menneske*. Oslo: Minerva Forlag.
- Brooks, Peter & Paul Gewirtz. 1996. *Law's stories: Narrative and rhetoric in the law*. New Haven and London: Yale University Press.
- Bøe, Lars Tore. 1993. *Øksemord! Justismord! André Bjerke og Liland-saken*. Oslo: Cappelen.
- Cardozo, Benjamin N. 1931. Law and literature. I *Law and literature and other essays*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Cawelti, John G. 1976. *Adventure, mystery, and romance: Formula stories as art and popular culture*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Cicero. 2004. *Om pliktene* (De officiis). Overs. av Henning Mørland. Oslo: Den norske bokklubben.
- Dahl, Willy. 1993. *Dødens fortellere: Den norske kriminal- og spenningslitteraturens historie*. [Bergen]: Eide Forlag.
- de Man, Paul. 1983. Criticism and crisis. I *Blindness & insight: Essays in the rhetoric of contemporary criticism* (2nd ed.). London: Routledge.
- de Man, Paul. 1983. The rhetoric of blindness: Jacques Derrida's reading of Rousseau. I *Blindness & insight: Essays in the rhetoric of contemporary criticism* (2nd ed.). London: Routledge.
- de Man, Paul. 1991. Tropenes retorikk. Overs. av Erik Bjerck Hagen. I *Moderne litteraturteori: En antologi* (red. Atle Kittang, Arild Linneberg, Arne Melberg og Hans H. Skei). Oslo: Universitetsforlaget.
- Derrida, Jacques. 1992. "...That dangerous supplement...". I *Acts of literature*. New York and London: Routledge.
- Derrida, Jacques. 1992. The law of genre. I *Acts of literature*. New York and London: Routledge.
- Derrida, Jacques. 2002. *Lovens makt: "Autoritetens mystiske grunnlag"*. Overs. av Bjørn C. Ekeland. Oslo: Spartacus.
- Derrida, Jacques. 2005. Brev til en japansk venn. I *Agora* 1-2.
- de Saussure, Ferdinand. 1970. *Kurs i allmän lingvistik*. Overs. av Anders Löfqvist. [Staffanstorps]: Bo Cavefors Bokförlag.

- Domstoladministrasjonens hjemmeside. Tilgjengelig på <http://www.domstol.no>.
- Dorenfeldt, Lauritz Jenssen. 1958. Brev til Eidsivating lagmannsrett v/ herr Lagmann Kristian Lunde, 17. Desember. (Upublisert).
- Dragvoll, Johan. 2001. *Litteratur og rett i Liland-saken*, hovedfagsavhandling i allmenn litteraturvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Dragvoll, Johan. 2004. Litteraturens norske triumf: Tilfellet Per Liland. I *Retfærd: Nordisk juridisk tidsskrift* 104.
- Dragvoll, Johan. 2005. Norsk rettssystem utan danning. I *Syn og segn*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Dragvoll, Johan og Bjørn C. Ekeland. 2007. Fortale. I Arild Linneberg, *Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett*. Oslo: Gyldendal.
- Eco, Umberto. 2002. *Kunsten å skrive en akademisk oppgave, hovedoppgave og masteroppgave*. Overs. av Kjartan Husbyn Aarsand. Oslo: Idem.
- Eide, Camilla Juell & Erling Moss. 1999. *...aldri mer slippes løs...: Historien om Fredrik Fasting Torgersen*. Oslo: Pax.
- Eide, Tormod. 1990. *Retorisk leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eidsivating lagmannsretts dom av 16. juni 1958. I kopi i Ekroth 2001.
- Eidsivating lagmannsrett. 1959. Beslutning vedrørende Torgersens begjæring om gjenopptakelse fra 1958. (Udatert og upublisert).
- Ekeland, Bjørn Chr. og Arild Linneberg. 2002. Etterord til Jacques Derridas *Lovens makt*. Oslo: Spartacus.
- Ekroth, Sten. 2001. *Torgersensaken*. Bromma/Sverige. (Dokumentsamling).
- Ekroth, Sten. 2003. *Påtale*. Bromma/Sverige.
- Eskeland, Ståle. 2005. *Bevisene i Torgersen-saken*. Oslo 5. april. Lokalisert på verdensveven: <http://www.torgersensaken.no/Utreddingen.pdf>.
- Eskeland, Ståle. 2005. Torgersen-saken: Spørsmålet om hvilke bevis juryen bygde på i 1958. Brev til Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker. 14. oktober.
- Eskeland, Ståle. 2007. Språk og realiteter i jussen belyst med noen eksempler fra virkeligheten. Foredrag på den internasjonale konferansen "Rett og litteratur NÅ: i de nordiske land og USA". Finse, 12.-15. april.
- Eskeland, Ståle. 2008. Torgersen-saken: Gjenopptakelseskommisjonens sviktende grunnlag for å avslå kravet om gjenopptakelse. Oslo 5. september 2008. Lokalisert på verdensveven: <http://www.torgersensaken.no/esk050908.htm>.
- Eskeland, Trond. 2008. Sakkyndige og justismord. I *Justismord og rettssikkerhet* (red. Anders Bratholm & Ståle Eskeland). Oslo: Universitetsforlaget.

- Forkynneren. 1978. I *Bibelen*. Oslo: Det norske bibelselskap.
- Foucault, Michel. 1977. *Det moderne fengsels historie*. Overs. av Dag Østerberg. Oslo: Gyldendal.
- Frankl, Viktor E. 1965. *Livet har mening*. Overs. av Trygve Alos. Oslo: Johan Grundt Tanum Forlag.
- Gisle, Jon. 2002. *Jusleksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget. 2. utgave.
- Gjerde, Robert. 1999. Torgersen skulle skytes om nødvendig. I *Aftenposten* 21. Mai 1999. I kopi i Ekroth 2001.
- Graver, Hans Petter. 2007. *Rettsretorikk: En metodelære*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Greimas, A. J. 1974: *Strukturel semantik*. Overs. av Gudrun Hartvigson. København: Borgen.
- Greimas, A. J. 1990. The semiotic analysis of legal discourse: Commercial laws that govern companies and groups of companies. I *The social sciences: A semiotic view*. Trans. by Paul Perron and Frank H. Collins. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Grepstad, Ottar. 1997. *Det litterære skattkammer: Sakprosaens teori og retorikk*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Grøndahl, Cathrine. 2003. *Lovsang*. Oslo: Gyldendal.
- Heller, Agnes. 1993. *A philosophy of history: In fragments*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- Henriksen, Georg F. & N.B. Johannesen. 1958. Rettspsykiatrisk erklæring til Oslo forhørsrett avgitt 7.5.58 i henhold til rettens oppnevning av 18.2.58. (Upublisert).
- Hjort, Johan B. 1956. *Prosedyreteknikk*. Oslo: Den norske sakførerforening.
- Horkheimer, Max. 2002. *Critical theory: Selected essays*. New York: Continuum.
- Huxley, Aldous. 1965. *Litteratur og vitenskap*. Overs. av Brikt Jensen. Oslo: Cappelen.
- Høyesteretts kjennelse av 1. nov. 1958. I Rt-1958-1101.
- Høyesteretts kjæremålsutvalgs beslutning av 3. mars 1976. I Eide og Moss 1999.
- Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976. I kopi fra Høyesteretts kontor.
- Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 28. nov. 2001. Lokalisert på verdensveven under <http://www.lovdato.no>:
<http://websir.lovdato.no/cgi-lex/wiftrns?/lex/avg/hkstr/rt2001-152101148.html>.
- Johannesen, Georg. 1975. *Om "Norges litteraturhistorie"*. Oslo: Forlaget Novus.

- Johannesen, Georg. 1981. *Om den norske skrivemåten*. Oslo: Gyldendal.
- Johannesen, Georg. 1987. *Rhetorica Norvegica*. Oslo: LNU/Cappelen.
- Johannesen, Georg. 1992. *Retorikkens tre ansikter*. Oslo: LNU/Cappelen.
- Johannesen, Georg. 1994. *Moralske tekster*. Oslo: Cappelen.
- Johannesen, Georg. 2000. *Litteraturens norske nullpunkt: Syv pamfletter om norsk sakprosa*. Oslo: Cappelen.
- Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker. 2006. *Avgjørelse i sak nr. 2004-0071* (Torgersen-saken). Lokalisert på verdensveven:
<http://www.gjenopptakelse.no/index.php?id=56>.
- Krarup, Ole. 1996. *Retten, magten og moralen: Undertekster til retfærdighedsmyten*. [København]: Lindhardt og Ringhof.
- Linneberg, Arild. 1994. Litteraturkritikk alla rabbiata. I *Bastardforsøk*. Oslo: Gyldendal.
- Linneberg, Arild. 1997. *Far og barn i moderlandet*. Oslo: Gyldendal.
- Linneberg, Arild. 2001. *Tretten triste essays om krig og litteratur*. Oslo: Gyldendal.
- Linneberg, Arild. 2007. *Tolv og en halv tale om litteratur og lov og rett*. Oslo: Gyldendal.
- Lothe, Jacob. 1994. *Fiksjon og film: Narrativ teori og analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lothe, Jakob, Christian Refsum og Unni Solberg. 1997. *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Lov om domstolene (domstolloven) av 13. august 1915.
- Lov om Rettergangsmaaden i Straffesager av 1. juli 1887.
- NOU 1996: 15. Dvs.: Hans Flock, Janne Kristiansen & Ingrid Lycke. *Lilandsaken*. Oslo: Universitetsforlaget. (Norges offentlige utredninger; NOU 1996: 15).
- Olrik, Axel 1908. Episke love i folkedigtningen. I *Danske Studier*. København: Det schubothske Forlag.
- Persson, Mikael. 1997. *Retorik för jurister*. Uppsala: Demosthenes.
- Propp, Vladimir. 1968. *Morphology of the folktale* (2nd ed.). Trans. by Laurence Scott. Batimore, Maryland: Port City Press.
- Rem, Håvard. 2005. *Staff*. Oslo: Schibsted Forlagene.
- Rasmussen, Kirsti & Randi Rosenqvist. 2004. *Rettspsykiatri i praksis* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Roer, Hanne og Karen-Margrethe Simonsen. 2008. Litteratur og lov og ret. I *Rhetorica Scandinavica* 48/2008.
- Schopenhauer, Arthur. 1997. *Om det gode og det slette*. Overs. av Sverre Dahl. Oslo:

- Pax Forlag.
- Sjklovskij, Viktor. 1991. *Kunsten som grep*. Overs. av Sigurd Fasting. I *Moderne litteraturteori. En antologi* (red. Atle Kittang, Arild Linneberg, Arne Melberg og Hans H. Skei). Oslo: Universitetsforlaget.
- Spang, Michael Grundt. 1973. *Torgersen-saken*. Oslo: Cappelen.
- Spangen, Inger Cathrine. 2007. *Referansehåndboken*. Oslo: Spartacus.
- Strøm, Ferdinand. 958. Rapport til Oslo forhørsrett av 28. april. I Eide og Moss 1999.
- Sturlason, Snorre. 1998. *Den yngre Edda*. 5. utgåva. Omsett av Erik Eggen. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Symons, J. 1972. *Bloody murder: From the detective story to the crime novel: A history*. London: Faber and Faber.
- Todorov, Tzvetan. 1995. Kriminalromanens typologi. I *Under lupen: Essays om kriminallitteratur* (red. A. Elgurén og A. Engelstad). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Torgersen, Fredrik Fasting. 1972. *Særmelding*. Oslo: Gyldendal.
- 1973. *Et lite brev*, Oslo: Gyldendal.
  - 1975. *Kjør varsomt*, Drammen: Elvegården eksperimentforlag.
  - 1977. *Episoder fra 16 års fangeliv*. Oslo: Fønix Forlag.
  - 1978. *Hevnen*. Oslo: Forfatterforlaget.
  - 1997. *Kunnskaper i karate*. Tønsberg: Færder forlag.
- Torgersen-saken: Rettsboken fra hovedforhandlingen 2.-16. juni 1958, avskrift/kopi ved Ståle Eskeland 2004.
- Tønnesson, Johan L. 2008. *Hva er sakprosa*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vidnes, Øystein. 1999. Skrift = litteratur = skrift. Intervju med Georg Johannesen. *Prosopopeia* nr 2/99. Lokalisert på verdensveven:
http://www.hf.uib.no/andre/prosopopeia/2_99/georg.htm.
- Vogt, Ragnar. 1938. *Nogen hovedlinjer i medicinsk psykologi og psykiatri*. Oslo: Steenske forlag.
- White, Hayden. 1987. *The content of the form: Narrative discourse and historical representation*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Wittgenstein, Ludwig. 1999. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Overs. av Terje Ødegaard. Oslo: Gyldendal.